

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SEDA GÜLER

AİLEDE ÇOCUĞUN SOSYALLEŞMESİ

Yüksek Lisans Tezi

TEZ YÖNETİCİSİ
DOÇ. DR. DOLUNAY ŞENOL

KIRIKKALE-2008

ÖZET

Bireyin gelişiminde çok önemli rol oynayan aile, sosyalleşme sürecinde temel birimdir. Ailenin en önemli işlevlerinden birisi, anne ve babanın çocuklarına sağladıkları bakım, sevgi ve eğitimidir. Bu süreçte anne ve babanın kendi ebeveynleriyle ilişkileri, yetişme şartları neticesinde elde ettikleri tecrübe ile eğitim düzeyleri, çevre koşulları ve maddi imkânlarının belirleyici etkisi vardır. Çocuk geliştikçe, ebeveynin fiziksel, duygusal ve sosyal olarak daha yeterli hâle gelen çocuğuna karşı olan davranışı farklılaşır ve bu durum giderek aile içindeki ilişkileri de değiştirir. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde işlemesi ailede ve toplumda anne-babaya düşen yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli bilgi, tutum ve becerilerin sistemli biçimde geliştirilmesiyle mümkündür.

ABSTRACT

The family that has an important role in the development of individual is a basic unit in the process of socialization. One of the most important functions of the family is parent's care, love and education to their children. There are some deterministic affects in this process such as father's and mother's relationships with their parents, experiences, educational levels, environmental conditions and material possibilities. In the meantime the child grows up; parents behave differently to their children who have physical, emotional and social sufficiency. And this new situation transforms domestic relations. For the healthy process; the knowledge, attitudes and abilities that are necessary for parents to perform their duties in the family and society should be developed systematically.

Keywords: Family, parent, child development, socialization

KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Sosyalleşme Sürecinde Ailenin Rolü” adlı çalışmamı; ilmî ve ahlâkî geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

01 /07/2008

Seda Güler

ÖNSÖZ

“Sosyalleşme” bireyin, içinde yer aldığı küme ya da toplumun kurallarını öğrenme süreci olarak tanımlayabiliriz. Sosyalleşme süreci uygun kalıpların, değerlerin ve hislerin öğrenilmesini ve içselleştirilmesini içerir.

Sosyalleşmeyi tanımlayıp, sosyalleşmenin nasıl oluştuğunu ve bu süreçte ailenin rolünü ortaya koymaya çalıştığımız çalışmamız, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyalizasyon süreci üzerinde durulmakta, sosyalizasyonun tanımı özellikle de ajanları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde genel olarak aile ele alınmakta, ailenin tanımı, fonksiyonları, farklı aile tipleri ve onların değişen rolleri ve ailenin sosyalleşme süreci üzerinde etkileri ele alınmıştır. Ailenin sosyalleşme sürecinde kullanmış olduğu yöntemlerin yanında değişen dünyada ailenin fonksiyonlarında meydana gelen değişimin sebepleri üzerinde durulmaya çalışılmaktadır.

Üçüncü bölümde ise sosyalleşme sürecinde ailenin fonksiyonlarını ortaya koyan, özellikle de farklı aile modellerinin çocuğun sosyalleşmesindeki rolünü gösteren ailelerle yapmış olduğumuz mülakatlara yer verilmiştir.

Çalışmamız hem teorik hem de uygulamalı bir çalışma özelliği göstermektedir. Teorik bölümün hazırlanmasında kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Teorik bilginin uygulama ile test edilmesinin gerekliliğine inandığımız için bu teorik bilgiler mülakatlara desteklenmiştir.

Aile gibi bütün dönemlerde evrensel olarak kabul edilen ve önemi her dönem kabul edilmek zorunda olunan bir olgunun, çocuğun yetişmesindeki önemini göz ardı etmek mümkün değil. Böyle bir konunun yüksek lisans tez çalışması olarak seçilmesinin son derece önemli olduğunu düşünüyoruz.

“Sosyalleşme Sürecinde Ailenin Rolü” adlı araştırmamızın bütün aşamalarında bana yardımcı olan, çalışmamızın düzenli sistematik bir biçimde gerçekleşmesinde yol gösteren ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Dolunay ŞENOL teşekkür ederim.

Seda GÜLER
Kırıkkale 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM SOSYALİZASYON SÜRECİ

I- SOSYALİZASYON OLGUSU	3
A) SOSYALİZASYONUN TANIMI	3
B) SOSYALİZASYONUN ÖZELLİKLERİ	3
C) SOSYALLEŞMENİN AMAÇ VE TİPLERİ	9
II- SOSYALİZASYONUN AJANLARI	10
A) AİLE (ANNE-BABA-KARDEŞ)	11
B) OYUN GRUPLARI	13
C) OKUL	15
D) İŞYERİ	20
E) SOSYALİZASYONDA BİRİNCİL GRUPLAR	26
F) SOSYALİZASYONDA İKİNCİL GRUPLAR	27
G) KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI	27

II. BÖLÜM AİLE VE SOSYALLEŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

I) AİLENİN TANIMI	29
II) AİLENİN ÖZELLİKLERİ	30
III) AİLE TİPLERİ VE SINIFLANDIRILMASI	33
A- Hane halkına bağlı olarak	34
B- Otoriteye bağlı olarak	34
C- Geçiş Ailesi Kavramı-Gecekondü Ailesi	36
IV) AİLENİN FONKSİYONLARI	37

V) AİLE VE SOSYALLEŞME	48
A- Aile ve Sosyalleşme Süreci.....	48
B- Ailenin Sosyalleşme Sürecinde Kullandığı Yöntemler.....	49
1) Sevgi	50
2) Tecrübe ve Disiplin.....	58
3) Ödül ve Ceza.....	63
4) Güven.....	68
VI) DEĞİŞME VE SOSYALLEŞME	72
A- Değişen Dünyada Aile ve Fonksiyonlarında Meydana Gelen Değişme.....	72
B- Değişen Dünyada Ailenin Eğitim Fonksiyonlarında Meydana Gelen Değişim	74
C- Ailenin Şeklinde Meydana Gelen Değişimin Sosyalleşme Sürecinde Oluşturduğu Değişim	86

III. BÖLÜM
SOSYALLEŞME SÜRECİNDE AİLENİN ROLÜ
İLE İLGİLİ MÜLAKAT VE SONUÇLARI

MÜLAKAT SORULARI.....	100
MÜLAKAT VE MÜLAKAT DEĞERLENDİRMESİ.....	100
I. MÜLAKATIN KONUSU	100
II. MÜLAKATIN AMACI.....	101
III. KULLANILAN YÖNTEM.....	101
IV. MÜLAKAT YAPILAN GÖRÜŞMECİLER.....	101
1. Görüşmeci	101
2. Görüşmeci	102
3. Görüşmeci	103
4. Görüşmeci	104
5. Görüşmeci	105
6. Görüşmeci	106
7. Görüşmeci	106
8. Görüşmeci	107
SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	113
ÖZGEÇMİŞ	122

GİRİŞ

Çocuk yetiştirme biçim ve yöntemleri bireyin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Değişen yaşam koşulları, kuşaklar arasındaki fark, bir önceki kuşaktan öğrenilen bilgiler, yaşanan kültür ve sosyo-ekonomik düzey anne-babanın çocuk yetiştirme biçim ve yöntemlerini etkileyen faktörlerden birkaçıdır. Tüm bunlar anne-babanın çocukların gelişimleri için uygun ortamları hazırlamasında etki eder. Tüm bu etkilere rağmen, ilk bebeklik döneminden başlayarak, çocuk aile içinde sevildiğini, kabul gördüğünü ve güven duygusunu hissedebileceği ortamlara ihtiyaç duyar. Bu uygun ortamları oluşturan etmenlerden biri de kullanılan dildir, yani iletişim yollarıdır. İletişim yolları ikiye ayrılır: etkili iletişim yolları ve etkisiz iletişim yolları. Etkili iletişim yolları ile yetişen çocuklar ile içinde anlaşıldığını ve kabul gördüğünü hissederek daha özerk, kendine güvenli bireyle olarak yetişirler. Aile ortamı ayrıca bir öğrenme ortamıdır. Çocuk anne-babasından öğrendiği iletişim yollarını hem kendi anne-babasıyla hem de aile dışında kullanacağı için gelişimini daha sağlıklı tamamlayacaktır. Etkili olmayan iletişimin kullanıldığı aile ortamlarında, çocuk aile içinde kabul görmediği ve anlaşılmadığını hissedeceği için bu duyguları ev dışında arayacaktır. Böylece, uygun olmayan arkadaş gruplarına yönelecek veya uyum sorunları yaşayacaktır.

Her anne baba kendine güvenen, sorunlarını çözebilen kendine ve başkalarına saygılı, hak yemeyen, hakkını yedirmeyen, kendiyle barışık, sorumluluk duygusu gelişmiş, atılgan çocuklar yetiştirmek istemektedirler. Bu bir sonuçtur. Bu bir sonuçtur. Bu sonuca rastlantı ile değil, anne babaların belirli davranışları ile ulaşılmaktadır. Başka bir deyişle çocuklar içinde yaşadıkları iletişim ortamında (aile) biçimlenmektedir.

Anne-babanın ve aile içindeki diğer bireylerin çocukla olan iletişimi ve etkileşimi çocuğun aile içindeki yerini belirler. Aile çocuğun ilk sosyal deneyimini edindiği yerdir. Çocuğa yöneltilen davranış ve ona karşı takınılan tavır, bu ilk yaşantıların örülmesinde büyük önem taşır. Sosyal uyum üzerindeki çalışmalar ailenin

çocuk üzerindeki ilik etkilerinin son derece önemli olduğunu kanıtlamıştır. Evlerinde yakın bir ilgiyle demokrasinin birleştiğini gören çocuklar en etkin özgür ve arkadaşlarıyla ilişkileriyle en başarılı çocuklar olmaktadır. Buna karşı daha sert bir denetim altında tutulan ya da eğitim yöntemleri değişken olan ailelerde büyüyen çocuklar ise karşı çıkma ve saldırganlık gibi yollarla kendilerini kabul ettirmek istemekte ve kendi iç dünyalarına açıklamakta zorluk çekmektedirler. Dengeli duygusal ve toplumsal etkileşimin güçlü olduğu aile ortamında, yeterli güven sevgi ve sevecenlik içinde büyüyen çocuklar gelişimleri için gerekli deneyimleri elde edebilirler. Hor gören cezalandıran yada hem sevip hem de soğuk davranan anne ve babaların çocukları bağımlı bir kişilik yapısına sahip olmaktadır. Çocuğun aile üyeleriyle olan ilişkileri diğer bireylere nesnelere ve tüm yaşama karşı aldığı tavırlar benimsediği tutum ve davranışların temelini oluşturur. Aile aynı zamanda çocuğa aile ve toplumun bir üyesi olduğu bilincini aşlar ve uyum biçimlerinin temellerini atar. Anne baba çocuk ilişkisi temelde anne ve babanın tutumuna bağlıdır.

Çocuklar arasında uyum bozukluğuna yol açan birçok olaya yeterli ve uygun olmayan ilk anne baba çocuk ilişkilerinin neden olduğu saptanmıştır. Anne ve babanın kendi çocukluk yıllarındaki deneyimi şimdiki tutumlarında etkili olabilir. Çocukluk yıllarında kendi anne babasıyla sağlıklı bir iletişim kuramayan, yeterli sevgi göremeyen bir baba ya da aşırı baskı altında büyümüş bir annenin tutumları bu kötü deneyimler nedeniyle olumsuz olabilir. Büyüme aşamalarında başarılı olan çocuklar, iyi aile ilişkileri içinde yetişmiş bireylerdir. Aile içinde gerçekleşen başarılı ilişkiler, mutlu arkadaşça, bunalımdan uzak yapıcı bireylerin oluşumunu sağlar. Anne babanın sevgi ve ilgisinden yoksun büyüyen çocuklar, büyük bir sevgi açlığı gösterirler, bu açlıkla da bir takım davranış ve uyum bozukluklarına neden olabilirler.

Çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olan ergenlik döneminde de gencin, sorunlarını kolaylıkla çözebilmesi ve zorlukla karşılaşmadan aşabilmesi, geçmişteki olumlu aile ilişkilerine bağlıdır. Çocukluk döneminde sevgi ve güven duygusuyla geçirilen çocuk, mutlu bir ergen adaydır. Daha o dönemde anne ve babasıyla başarılı bir iletişim kurabilen çocuk, zorlu ergenlik döneminde de aynı arkadaşça ilişkilerini sürdürerek kişisel sorunlarını kolayca çözebilir. (Yavuzer, 1999, 89)

I. BÖLÜM

SOSYALİZASYON SÜRECİ

I- SOSYALİZASYON OLGUSU

A) SOSYALİZASYONUN TANIMI

Yaşam ile henüz tanışmış hiçbir bebek belli davranış kalıplarını öğrenerek gelmez dünyaya. Dolayısıyla bebekler sosyal hayat içerisinde yer alan bütün davranış kalıplarını dünyaya gelişlerinin ilk gününden itibaren görerek, duyarak, davranışlarına yansıtarak kısacası yaşayarak öğrenirler. Örneğin İngilizce konuşulan bir toplumda, hiçbir bebek Türkçe konuşmaz ya da çatalla pilav yenen bir toplumda kaşıkla pilav yeme eğilimine rastlanmaz. Tüm bunlar bireyin nasıl sosyalleştiğiyle alakalıdır. "Sosyalleşme (Toplumsallaşma) , bizlerin gerek toplumun norm ve değerlerini içselleştirerek, gerekse toplumsal rollerimizi (işçi, arkadaş, yurttaş vb. olarak) yerine getirmeyi öğrenerek, toplum üyeleri haline gelmeyi öğrenme sürecimizdir" (Marshall, 1999: 760) . Sosyalleşme ile bireyden toplumun yaşam biçimlerine uygun davranış kalıpları beklenir. Bu anlamda sosyalleşme bir ferden herhangi bir grup faaliyetine katıldığında, o grubun normlarından haberdar olarak, kendisinden beklenen uygun rol ve davranışı harekete de geçirmesidir (Erkal, 1999: 93) .

B) SOSYALİZASYONUN ÖZELİKLERİ

Sosyalleşme ile bireyin, kişi; davranışın ise hareket tarzı niteliği kazanmasıdır (Ergil, 1984: 39) . Bu unsur sosyalleşmenin sadece insanlar için geçerli olduğunun da göstergesidir. Çünkü öğretmenden, tezgâhtardan ne beklendiğini, hastanelerin ne işe

yaradığını, iş yerinde nasıl davranılacağını, insana kimse göstermez ama insan bunları ve daha da fazlasını sosyalleşme ile öğrenir. Bireyin içinde yer aldığı grup ya da toplumun kurallarını öğrenme süreci olan sosyalleşme uzun bir süreçte gerçekleşmekte ve bu uzun sürecin sonunda da çocuk, toplumun yetişkin bir ferdi konumuna gelmektedir. Bu anlamda sosyalleşme uzun bir süreci de kapsamaktadır Ancak bu süreç içerisinde bireyi ve toplumu değiştirici bazı etkenler de söz konusudur. Tek yönlü işleyen bir süreç olmayan sosyalleşmede, bir aileye ya da herhangi bir gruba yeni bir üyenin girmesi o toplumsal birimde değiştirici bir etken oluşturur.

Aynı şekilde farklı bir gruba katılma hem fert için hem de grup için değiştirici etken veya etkenler meydana getirir. Bir kimsenin yaşadığı ülkeden başka bir ülkeye giderek oranın yaşam biçimine ayak uydurmaya çalışması, orduya yeni girmiş acemi bir askerin orduya uyum sağlamaya çalışmasını bu etkenlere örnek verebiliriz. (Armağan, 1988; 114) Toplumsallaşma perspektifinden bakıldığında önemli bir unsur olan çocuğa da geniş açıdan yaklaşılmalıdır. Nitekim çocuk yalnızca karnının doyurulması gibi birtakım ihtiyaçlarının giderilmesini bekleyen tek taraflı bir varlık değil, daha çok kalıpları, sembolleri, beklentileri, normları, değerleri, rolleri öğrenme becerisine dolayısıyla da kendisini saran dünyayı kavrama yeteneğine sahip biri olarak değerlendirilebilir. (Binbaşoğlu, 1980; 90) Bunlara bağlı olarak bir çocuğun toplumsallaşabilmesi için bazı gerekli ön koşullara ihtiyaç vardır. Bunlardan birincisi, içinde toplumsallaşabileceği süregelen bir toplumun, bir dünyanın varlığıdır. Çocuk, kendisinden önce var olan bir dünyanın içine doğar ve toplumsallaşma toplumun ön var oluş koşullarıyla birlikte başlar.

Toplum açısından bakıldığında toplumsallaşmanın işlevi, yeni üyelere kültürün aktarılması ve kurulu toplumsal ilişkilere katılmaları için onların güdülmesidir. Nitekim bir toplumun kendine özgü özellikleri vardır. Bu kural ve değerler doğrultusunda birey toplumun yaşam biçimini benimseyerek bu kural ve değerlere bürünür. Sözelimi erkeklerin etek giymemesi telefonun "alo" diyerek açılması, biriyle tanışıldığında el sıkışılması gibi daha çoğaltabileceğimiz pek çok örnek bu kural ve değerler doğrultusunda oluşturulur. (Büyükkaragöz, 1993; 23) Benimsenen konum, rol, hak ve görevler de süregelen bir toplumun varlığında önemli yer kaplar. Örneğin, bir taksi sürücüsünün bizi istediğimiz yere ulaştırması onun görevi ise bizim de karşılığında taksi sürücüsüne ücretini vermemiz görevimizdir. Toplumsal hayatımızda bu şekilde

sayabileceğimiz daha pek çok kişinin, annenin, babanın, öğrencinin, öğretmenin... Birbirlerine karşı hak ve görevleri vardır.

Süregelen bir toplumda resmi ve gayri resmi kurumlar da üyelerinin belirli dönemlerde değişmelerine karşın, toplum üzerindeki işlerliklerini de sürdürürler. Çünkü topluma yeni katılan her kuşak bu kurumlardan aktarılan uygun normlar ve kalıplar içinde sosyalleşir. Sözelimi hastane, okul, spor kulübü, dernek gibi çoğaltabileceğimiz pek çok resmi ve gayri resmi kurum gibi.

Toplum içinde maddi değerlere, saygınlık oranlarına, yaşam biçimlerine göre oluşan kültürel ve toplumsal alt bölünmeler ve bu bölünmelere göre meydana gelen farklılıklar da bir toplumun kendine özgü belirgin bir boyutudur. (Bozkır, 1983; 52)

Bir başka boyut da toplumsal değişmedir. Çocuğun, içine doğduğu toplum durağan olmaması sebebi başta olmak üzere çeşitli baskıların çatışması, fikirlerin, maddi değerlerin yayılması ve bu yayılmalarla çatışmaların genel akışları söz konusu olmaktadır. Özgürlüklerin artması, çocuk yetiştirme yöntemlerinin değişmesi, yeni endüstrilerle yeni sistemlerin geliştirilmesi, öğretmenlerin, girişimcilerin, işçilerin, sigorta şirketlerinin ve öteki mesleki kümelerin uzmanlaşma eğilimlerinin artışı toplumda hızlı bir değişime neden olmaktadır. (Güngör, 1995; 92) Dolayısıyla da çocuğun bugün içinde yaşamakta olduğu toplumsal çevre daha sonraki günlerde yaşayacağı toplumsal çevreden büyük oranda farklı olacaktır. Bu anlamda bir toplumun kendine özgü bir başka özelliği de toplumsal değişmedir.

Toplumsallaşmanın olabilmesi için ikinci ön koşul, çocuğun yeterli ve gerekli biyolojik ve kalıtsal özelliklere yani yeterli bir doğal yaratılışa sahip olmasıdır. Şu bir gerçektir ki önemli kalıtsal bozukluklara sahip olanlar ya hiç toplumsallaşamazlar ya da gelişim süreçlerinde değişik sorunlarla karşılaşır. Sözelimi önemli bir zihinsel bozukluğu olan bir çocuğun yeterli ölçüde toplumsallaşabilmesi ya son derece güçtür ya da tümüyle olanaksızdır. Biyolojik varlığımız yalnızca sosyalleşmeye elverişli olmakla kalmaz aynı zamanda da onu gerektirir. (Tolan, 1991; 32) Örneğin, kuşlar yuvalarını nasıl yapacaklarını, arılar ne yiyeceklerini, kovanda hangi işi yapacaklarını, aslanlar avlarını nasıl yakalayıp taze tutacaklarını doğuştan bilirler.

Sonuç olarak, biyolojik varlığımız toplumsallaşmamızı sağlayacak yeterliliğe sahip olmalıdır. Gerçekte biyolojik etkenler toplumsal dünyanın öteki etkenleriyle kenetlenmiş durumdadırlar. Bunların önemini ölçmek için onları ortamdaki ve

birbirinden soyutlamak da olanaksızdır.

Toplumsallaşmanın üçüncü ön koşulu olarak da, çocuğun, öteki insanlarla, doğası gereği birtakım ilişkiler kurma isteği içinde bulunması ve sevgi, merhamet, utangaçlık, kıskançlık, acıma, beğenilme vb. birtakım deneyimler kazanması gerekir. (Tolan, 1991; 33)

C. H. Cooley' in "insanın yaratılışı" olarak adlandırdığı bu son koşulda, Cooley insan doğasının, hayvanların doğasından farklı olduğunu tanımlayarak insanın yaratılışına genel bir açıdan yaklaşır. Örneğin, fareyle oynayan bir kedi farenin duygularından habersizdir. Bunu Cooley hainlik olarak tanımlayamaz. Oysa tutukluya işkence eden ya da ona yemek vermeyen bir tutukevi görevlisi tutuklunun çektiği acıların bilincindedir. (Ülgen, 1983; 45)

İnsan doğasının tümüyle onun özgün yaratılışından ileri gelmediğini söyleyen Cooley, çocuğun yüz yüze ilişkiler içinde olduğu, duygusal bağlarla bağlandığı, içinde yer aldığı aile ve arkadaş çevresi gibi kümeler içinde geliştiğini belirtir. Cooley'e göre insan doğası utanma, bencillik, yükselme, kahramanlık, hainlik gibi insana Özgü temel hislerden oluşur. Bu hisler farklı kültürlerde farklı biçimlerde ortaya çıksa da bu hislerin varlıkları evrenseldir. Öyleyse insan doğası fikri tümüyle bilimsel olmayıp bazı özel durumlar onun sorgulanmaya açılmasını gerektirmektedir. Bu koşulların her biri toplumsal bilincin kazanılmasının temelini oluşturan gerekli önkoşullardır.

Nitekim günümüz modern toplumunda da çocuğun yetiştirilmesine yönelik pek çok araştırma yapılmıştır. Bunlardan en ilgi çekici olan Anna ve Isabelle örneklerinde, Anna yasadışı doğmuş bir çocuktur ve doğduğu andan itibaren bir odaya kapatılır, annesinden başka insanlarla çok az ilişki kurar. Annesinin ilgisi de ona sadece süt getirmesiyle sınırlıdır. Anne onu ne kucağına alır ne sever ne de bir şey öğretir. Anna altı yaşına geldiğinde insanoğluna ilişkin sadece birkaç şey görmüştür ve sürekli etrafına kayıtsızca bakmaktadır. Yasadışı yollardan doğmuş olan Isabelle de sağır ve dilsiz annesi ile birlikte kapatılır. Her ikisi de yalnızca el ve kol hareketleriyle anlaşılır. Altı yaşına geldiğinde insani ilişkilerden tamamen yoksun olan Isabelle, insanlar karşısında ürkek ve düşmanca bir tavır içersinde, tuhaf ve çirkin sesler çıkarır. Anna'dan farklı eğitim programı uygulanan Isabelle sekiz buçuk yaşına geldiğinde, Anna'dan farklı olarak neşeli, geleceğe yönelik umut veren ve yaşatlarının düzeyine ulaşmış bir çocuk olurken Anna Isabelle kadar yeterli bir potansiyele sahip bebeklik

döneminden geçmediği ve öteki insanlarla daha az ilişki kurduğu için sosyalleşememiştir (Elkin, 1995: 10) .

Ferdi tutum ve davranışların, bir veya daha fazla sayıdaki fertlerle bir sosyal çevrede etkileşimi sonucu meydana gelmekte olan sosyalleşme, literatürde de çoğu kere, sosyal gelişme kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Sosyalleşme veya toplumsal değerlerin aktarımı ve yaygınlaştırılmasıyla, sosyal hayatın yaşanması ve geleceğe doğru bir devamlılığı sağlamaktadır. Sosyalleşme, ferdin sosyal boyutta ortaya çıkmasıyla var olan bir süreçtir. Toplumun bulunduğu her zaman ve mekân biriminde bu süreç mevcuttur (Erkal, 1999, 48)

Fert açısından sosyalleşme çocukluk çağlarında çok hızlı bir öğrenme, ileri yaşlarda ise -şahsiyet belirginleştikçe- hızını kaybeden bir süreç olarak bütün hayat boyunca devam etmektedir. Ferdin toplum içinde ne tür sosyalleştiğinin göstergesi, toplum tarafından aktarılmış sosyal değerlerin ve normların, ferdin tutum ve davranışlarında yansması ve bu davranışların müşahede edilebilirliğidir. Bu anlamda sosyalleştirmede, daha önce de belirttiğimiz gibi toplumu belli bir tarzda şekillendirme amacı vardır. (Ergil, 1984; 62)

Ferdin sosyalleşebilmesinde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yeri önemlidir. Bu tür faaliyetler hem toplum, hem fert ve hem de toplumla ferdin birlikte ortaya koydukları gayretlerle ortaya çıkabilir. Kültürün kazanılması ve genç nesillere aktarılması da eğitim, öğretim ve öğrenme süreci sonunda elde edilir. Eğitimin sosyalleşme içinde etkin bir yeri vardır. Nitekim Ziya Gökalp de sosyalleştirmenin eğitim demek olduğunu söylemektedir : "Fert dünyaya geldiği zaman sosyal olmayan varlıktır. Fakat cemiyet Öyle bir muhittir ki, bu sosyal olmayan varlıkları içine girdiği andan itibaren kendisine benzetmeye, yani kendini onlarda temsil ettirmeye çalışır. Fertlerin cemiyeti benimsemesi, yani sosyalleşmesi, cemiyetin bekası için gereklidir. Bir cemiyet fertlerine lisanını, ahlakını, estetik zevkini, bilimsel mantığını, teknik süreçlerini aşamazsa, yaşayamaz.

İşte, cemiyetin fertleri üzerine tatbik ettiği bu sosyalleştirme işine terbiye adı verilir. Bu durumu Ziya Gökalp "Bir fert hangi cemiyetin terbiyesini almışsa; onun mefkûresine çalışabilir. Maddi meziyetlerimiz ırkımızdan geliyorsa, manevi meziyetlerimiz de terbiyesini aldığımız cemiyetten gelir. " (Erkal, 1999: 96) şeklinde özetler.

Sosyalleşme hiçbir zaman "tam" olmaz. Çünkü bir yandan bilinç sahibi olma özelliği ile insan çevrenin birebir ürünü değildir; kendisi de çevresini etkileyip değiştirebilmektedir (Ergil, 1984: 149) . Bu anlamda sosyalleşme bir yaşam boyu devam eden süreç dâhilinde gerçekleşmektedir. Buradan yola çıkarak sosyalleşme sürecini şöyle tanımlayabiliriz: Bireyin, biyolojik bir varlık olmaktan çıkıp belli bir topluma ve belli kümelere bütünleştirilmesi sürecidir (Ergil, 1984: 141) . Nitekim insan daha sonra kazanacağı şahsiyeti ile doğmaz ve hiç kimse dünyaya "Ben, benim!" dediği bir aynayla gelmez.

Sosyalleşme süreci aracılığıyla, birey bir kişilik kazanır ve belli bir toplumda yaşamasını olanaklı kılan davranışları edinir. Bu süreç içinde fert, kendisini başkalarını görerek tanır. Bu nedenle çevremizdeki başka insanlara "ayna benlik" denilir. Yine bu süreç içinde belli bir toplum ya da küme için istenmeye değer görülen davranışların, değerlerin benimsetilmesi gibi, istenmeyen, beğenilmeyen kimi dürtülerin baskı altına alınması söz konusudur. Ferdin, kendi kendisi ve birçok toplumsal davranışları hakkındaki yargısını belirleyen şey, onun, başkalarının kendisi için ne düşündüğüdür. Bu anlamda toplumsal bilinçle bireysel bilinç de birbirinden ayrılması olanaksız olgular olmaktadır.

Sosyalleşme süreci, aile, arkadaşlık, okul, uğraş vb. akışkan bir süreçtir. Bireyin örgütlü bir yaşama biçimine uydurulması sürecidir. Bu anlamda sosyalleşme bir yandan bireye belli bir benlik, bir kişilik kazandıran, bir yandan da toplumun ve kümenin görelî sürekliliğini sağlayan bir süreçtir.

Sosyalleşme süreci aynı zamanda yeni doğan bir çocuğun ilk andan başlayarak yaşamının sonuna kadar sürdüreceği bir öğrenme sürecidir. Temelde bir koşullanma süreci olan sosyalleşme sürecinde bu koşullanma ödüller ve cezalar yoluyla olmaktadır. Bunlardan birincisine olumlu, ikincisine olumsuz yaptırımlar denebilir. Çocuk ilk günlerinden başlayarak ne yaparsa (ya da yapmazsa) hoşuna gidecek şeyler elde ettiğini, yine ne yaparsa (ya da yapmazsa) hoş gitmeyecek durumlarla karşılaşacağını, önce deneme ve yanılma yoluyla, sonraları dili kullanmaya başlayınca, somut simgeler öğrenme yoluyla; örneğin tarihten, roman ve öykülerden, şiir ve atasözlerinden, babasının, öğretmenin ya da arkadaşının karşılaştığı durumlarda çıkarmaya başlar. Böylece yanlış bir davranışı yapmadan onun sakıncalarını kavrayabilir ve ondan sakınmayı öğrenebilir.

Sosyalleşme sürecinin açıklanmasında başvurulan anahtar kavramlardan biri olan "taklit" de, öğrenme sürecinin sonucunda ortaya çıkan, verili koşullar altından oluşan bir tepki biçimidir. Kendi güdülerinin gücünü azaltmak isteyen çocuk, öteki insanların davranışlarını taklit eder (Elkin, 1995: 62) . Örneğin, her sabah kalktığında annesinin yatağını topladığını gören bir kız çocuğu, kimsenin onun da bu hareketi yapmasını söylememesine rağmen, annesinin her sabah bu hareketini gördüğü için, onu taklit ederek bu hareketi öğrenir.

C) SOSYALLEŞMENİN AMAÇ VE TİPLERİ

Sosyalleşme bireylere temel davranış yollarını öğretir (Günümüz sanayi-kent toplumu koşullarında çalışma yaşamı sonucu birçok insanın yemek yeme, uyuma zamanlarını alışılmıştan apayrı saatlere kaydırılması gibi) .

Sosyalleşme bireylerde belli özlemler oluşturur (İyi bir anne, baba, çocuk. olma özlemi gibi) .

Sosyalleşme süreci, bireylere rollerini öğretir (Öğretici, öğrenci gibi) .

Sosyalleşme yoluyla yetenekler de öğrenilir (Telefonla konuşmak, lokantada yemek ısmarlamak, komşularla ilişkileri yürütmek gibi) (Ergil, 1984:143-144) .

Nesnel Açıdan Sosyalizasyon:

Toplumun kültürünün bir kuşaktan diğer kuşağa aktarılması ve böylece birey toplumun sosyal hayatının onaylanmış yollarına uyarlar. Toplum açısından sosyalizasyon su açılardan önemlidir (Ozankaya, 1999; 152)

1- Bir toplumun ya da grubun varlığı, devamı ve işleyişi ancak sosyalizasyon süreciyle gerçekleştirilebilir.

2- Toplumun devamı açısından her toplum daha çok genç kuşağın sosyalleşmesine ağırlık verir.

3- Toplumun sağlıklı işleyişi açısından her toplum kendisine katılan yeni üyelerini sosyalleştirmek zorundadır.

4- Sosyalizasyon aynı toplumda bir sosyal kontrol ve dolayısıyla düzeni sağlama

rolü oynar.

Öznel Açıdan Sosyalizasyon:

Bireyin çevresine uyarlandığı süreçte bireyde meydana gelen bir öğrenme sürecidir ya da olgusudur. Öznel açıdan sosyalizasyon bireye şu açıdan yararlıdır:

1- Sosyalizasyon süreciyle birey planlı ve disiplinli bir çerçevede çeşitli bilgi ve teknikleri kazanır.

2- Sosyalleşme sürecinde bireyler sosyal rollerini öğrenir ve bu yolla kendini toplumda daha iyi gerçekleştirme imkânı elde ederler. (Ozankaya, 1999; 155)

3- Sosyalizasyon bireylere ümit verir, gelecek vaat eder.

4- Birey ancak sosyalizasyon yoluyla kendi bölümünün üyesi haline gelir.

II- SOSYALİZASYONUN AJANLARI

Konuya açıklık getirmek için aile, okul gibi örgütlü gruplar ve arkadaş grubu, önemli ortak özellikleri bulunan kitle iletişim araçları gibi ortamları birbirinden ayırmak yararlı olur. Bu araçların her biri çocuğu kendine özgü kalıplar, kurallar ve değerler içinde toplumsallaştırır. Ailenin kendine özgü belirli kuralları vardır. Okul kendi ölçülerini uygular. Arkadaş kümesi kendi içinde bir takım semboller, oyunlar geliştirmiştir. Kitle iletişim araçları kendi geleneksel formlar ve öyküleme biçimlerine sahiptirler. Her kurum çocuğun daha geniş bir dünyaya uygun olarak toplumsallaşmasına yardım eder.

John B. Watson "bana bir düzine sağlıklı ve iyi fizikli bir bebek veriniz. Benim özel dünyam onları yetiştirsin. Onları gelişigüzel ya da kendi seçeceği özel yolla yetiştireceğim. Sonunda onlar kendileriyle yarışan, becerikli, hırslı birer doktor, avukat oyuncu, tüccar ya da kendisine bile saygısı olmayan hırsız, dilenci vb. olacaklardır. " (Yavuzer, 1999:69)

A) AİLE (ANNE-BABA-KARDEŞ)

Okul öncesi dönemde çocuğun yaşamındaki en etkili sosyalleştirme kurumu ailedir. Bu dönem çocukta başkalarını taklit eğiliminin en yüksek olduğu evredir. Toplumun kültür değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarılması, okul öncesi dönemde, çocuğun yaşamında etkili bir sosyalleştirme görevi yapar. (Yavuzer 1981:90)

Aile çocuğun tüm gelişiminden önemli bir çatı oluşturur. Çünkü aile çocuğa sağladığı çevre ile hem ahlak ve kültürel değerlerin verildiği hem de çocuğun gelişen kişiliğinin dengeye oturabilmesi için gerekli olan şefkat ve güvenin sağlandığı bir sığınaktır. (Eryorulmaz: 1993:90) Çocuk özellikle okul öncesi dönemde, anne ve babasının baskın etkisi altındadır. Onların olumlu ve olumsuz yanlarını, izleyerek içine sindirir. Anne ve baba ve kardeşleriyle sürekli bir etkileşim içindedir. Aile insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahne gibi düşünülebilir. Çocuk bu sahnede insan ilişkilerini bütün karmaşık yönleriyle gözlemler ve yaşar. İnsan ilişkilerini belirleyen anlaşma, uzlaşma, bağlılık, işbirliği olmak üzere bütün niteliklerini evde kazanır. Çocuk keskin bir gözlemcidir.

Baumrid'e göre aile çocuğun gelişim ihtiyaçlarını ne zaman ve nasıl karşılayacağını bilmeli tartışmalara ve etkileşimlere sakin ve rahat bir atmosfer getirebilmelidir. Eğer aile sevecen, dikkatli ve destekleyici olursa çocuğun davranışlarını kontrol edebilir. (Ülgen, 1983:196)

Aile çocuğun ilk sosyal deneyim edindiği yerdir. Dolayısıyla çocuğa karşı takınılan tavır ilk yaşantıların örülmesinde büyük önem taşır. Anne-baba, amca ya da dayı gibi aile içinden bir yetişkin olan bu üyenin bozuk bir kişilik yapısına sahip olması halinde bu kötü davranış örneğinin çocuğa yansımaları çok olağandır.

Nitekim " *suçlu çocuklarda zekâ, kişilik ve yakın çevre özelliklerini*" konu edinen 214 hükümlü genç üzerinde gerçekleştirilen araştırma bulgularına göre, suçlu gençlerin ailelerinde birinci dereceden akrabalar arasında %54 oranında hüküm giymiş suçluya rastlanmıştır. (Yavuzer, 1981; 95)

Çocuğun yetiştiği aile yapısı, genişliği, sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi, onun ilk sosyal deneyimlerini, dolayısıyla duygusal ve toplumsal gelişmesini etkileyecektir. Üst sosyo-ekonomik seviyelerdeki ailelerin çocuklarının, çoğunlukla sosyo-ekonomik ve kültür düzeyi daha aşağıda olan ailelerden gelen çocuklara onunla daha başarılı bir

sosyal gelişim gösterdikleri savunulur. (Tuğrul, 1993; 48)

Ailenin çocuğa çeşitli etkileri vardır. Bu etkileri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

—Aile, grup içinde dengeli bir birey olabilmesi için çocuğa güven duygusu aşılar.

—Onun sosyal kabul görmesi için gerekli ortamı hazırlar.

—Sosyalleşmeyi öğrenebilmesi için kabul edilmiş uygun davranış biçimlerini içeren birer model oluşturur.

—Sosyal açıdan kabul edilmiş davranış biçimlerinin gelişimi için rehberlik eder.

—Uyum için gerekli olan davranışla ilgili, sözlü ve toplumsal alışkanlıkların kazanılmasına yardımcı olur.

—Okul ve sosyal yaşamda başarılı olabilmesi için çocuğun yeteneklerine uygun arzularının gelişimine yardım eder.

Büyüme aşamalarında başarılı olan çocuklar genellikle iyi aile ilişkileri içinde yetişmiş bireylerdir. Aile içinde gerçekleşen başarılı ilişki mutlu, arkadaşça, bunalımdan uzak ve yapıcı bireylerin oluşumunu sağlar. (Yavuzer 1999:141)

Anne-babanın aşırı koruması çocuğa gerektiğinden fazla kontrol ve özen gösterilmesi anlamına gelir. Bunun sonucu çocuk diğer kimselere aşırı bağımlı, kendine güveni olmayan bir kişi olabilir.

Anne ve babanın çocuklarına karşı hoşgörü sahibi olmaları çocukların bazı kısıtlananlar dışında, arzularını diledikleri biçimde gerçekleştirmelerine izin vermeleri anlamına gelir. Anne- babanın hoşgörüsü normal bir düzeyde ise, çocuğun kendine güvenen, yaratıcı, toplumsal bir birey olmasına yardım eder.

Aşırı hoşgörü ve düşkünlük çocuğu bencil yapar. O daima diğerlerinin dikkatini çekme ve kendisine hizmet edilmesini ister. Böyle çocuklar ev içinde ve dışında çok zayıf bir sosyal uyum gösterirler.

Anne ve babadan birisinin ya da her ikisinin baskı altında kalan çocuk, nazik, dürüst ve dikkatli davranmasına karşın, çekingen, başkalarının etkisinde kolay kalabilen, aşırı hassas bir kişilik yapısına sahip olabilir.

Bütün çocuklarını eşit düzeyde sevdiklerini söylemelerine karşın, kimi anne ve

babanın, bazı çocuklarını daha çok sevdikleri gözlenmektedir. Bu durumlarda anne ve babalarıyla oyun oynamayı yeğlerken akranlarıyla olan ilişkilerinde saldırgan ve baskıcı bir tavır içindedirler. (Yavuzer 1999:148)

Anne ve baba eğitimlerinde ünlü düşünür J. J. Rousseau'nun görüşünü gözden uzak tutmamalıdır. "Çocuğunuza hiçbir şekilde ağızdan ders vermeyiniz; o, ancak derslerin tecrübelerini almalıdır. Ona hiçbir türde ceza uygulamayınız. Çünkü o kabahatin ne olduğunu bilmez; onu asla affetmeyiniz. Çünkü sizi incitmesini de bilmez." (Özalp, 1998; 93)

Her ne kadar ülkemizde artık geniş aile yerine ana-baba çocuktan oluşan çekirdek aileye bıraktıysa da hala yer yer büyüklerin otoritesine dayalı, geleneksel aile anlayışı geçerliliğini korumaktadır. Dede ve büyükannenin çocukla yakın teması sıklaştıkça ana- babadan beklediğimiz "*Eğitim de denge ve tutarlılık*" ilkesi bozulmaktadır. Bu durumda anne veya baba, dedeyi kırmamak için özen gösterirken dede ve büyükannede "*hayırların*" tümüne evet diyerek aşırı bir hoş görülü yaklaşım içinde görülürler. Bu durumda ana-babasından olumsuz yanıt alan çocuk, soluğu büyük anne veya dedede alır. Bu konuda ana-baba, çocuğun eğitim ve gelişiminde sorumlu ve yetkin kişiler olduklarını unutmamalı, büyük anne ve dedeye terbiye konusunda mesafeli olmaları için ortam hazırlamalıdır. Aşırı hoşgörü ve disiplin eksikliği, çocukta bencilliğe veya anti sosyal davranışlara sebep olabilirler. (Yavuzer, 1999; 47)

B) OYUN GRUPLARI

Çocuğun sosyalleşmesi için ona en gerekli şeydir, oyun. Oyun çocuğun gelişiminde olduğu kadar eğitiminde de önemlidir.

Büyükler tarafından çoğunlukta önemi fark edilemeyen oyun esnasında; çocuk hem kişiliğini geliştirir hem de toplum içindeki çeşitli rolleri, onlar arasındaki, ilişkileri öğrenir. Öğrenme, toplum için son derece önemlidir. (Yavuzer, 1956; 69)

Sonucu düşünülmeden, eğlenmek amacıyla yapılan oyunlar, çocuğun dünyası için önemlidir. Çocuk oyunla içindeki birikmiş enerjisini toplumsal yönden kabul edilmiş bir araçla (oyunla) dışa atmaktadır.

Oyun çocuk için en doğal şeydir. Onun için hayatının önemli bir parçasıdır.

Zamanının büyük bir kısmını oyun oynayarak geçirmektedir. Çocuklar bebekken kendi kendisiyle veya çevrede ki nesnelere oynar. Zamanla annesiyle ve babasıyla oynar. Oyun arkadaşı olarak hemen hiç ihtiyaç duymaz. Oynaya oynaya zamanla diğer çocukların da bağımsız varlıklarını kabullenir. Arkadaşlık kurarak onlarla oyun oynamaya başlar. Oyun duygusal ilişkinin boşaltılması için ortam sağlar. Sosyal ilişkisinin gelişmesini sağlar.

Çocuk bebekleriyle evcilik oynarken evin çeşitli bireylerine karşı olan duygularını bu yolla açığa vurabilmektedir. Çeşitli biçim ve boyutlardaki oyun malzemeleriyle oynaya oynaya çocuk, renk, boyut ve objelerin anlamını kavrar. Oyun, çocuğun içinde bulunduğu yaşamı kavraması, gerçek ve gerçek olmayı ayırabilmesini öğretir. (Yavuzer, 1999; 169)

Çocuk arkadaşlarıyla oynarken hem iş birliğini, hem de toplu yaşam kurallarını öğrenir. Oyun yoluyla toplumsallaşır. Çocuk, evde ve okulda neyin doğru, neyin yanlış olduğunu görür. Fakat bu tür kurallara uymanın zorunluluğunu oyun ortamında anlayabilir.

Gelişim basamakları boyunca çocuğun hareketlerine düzen getiren, zihinsel, bedensel ve psiko-sosyal gelişimlerinde yardımcı olan hayal gücünü ve yaratıcı yeteneklerini geliştiren tüm oyun malzemesi oyuncak olarak tanımlanabilir. Oyuncaklar çocuğun doğal yeteneklerini geliştiren, böylelikle de büyük bir eğitimsel işlevi yerine getiren oyun malzemeleridir. Çocukta seçme ve değerlendirme duygusunu geliştiren oyuncaklar bu işlevleriyle çocuğun kendi kendine karar verebilmesine ve belirli bir alanda beceri kazanmasına olanak hazırlarlar. Oyuncaklar, bireyin toplumsal çevresiyle olan ilişkilerine bir araçlar sistemi olarak bakılabilir. (Yavuzer, 1997; 175)

Oyuncaklar çocukların çeşitli renkleriyle, boyut ve şekilleriyle, sayısal, yazınsal kavramaları öğrenmesine yardımcı olur. Gelişim evrelerinin her kısmına uygun oyuncaklar olması, farklı yaş ve zihin düzeyindeki tüm çocuklar için geçerlidir. Oyunlar yaşa ve cinsiyete göre farklılık gösterir.

C) OKUL

Eğitim çocuk doğar doğmaz ailede başlar ve okul içinde ve dışında yapılan eğitim ve oğretimle birlikte yaşam boyu sürer. Eğitim ve oğretim bireye, ailede bütün insanlığa ve evrene doğru yayılıp gelişen sevgi ve bilgiyi aktarır. Ancak seven, sayan, güvenli bilgili, başarılı, verimli ve doyurucu bir yaşam sürececek kişiler yetiştirmektedir. Okul, sosyalleşme sürecinde ilk temel toplumsal kurumdur. Bu kurum, belirli oğrenme kalıplarının gerçekleştirilmesi sorumluluğunu taşır. Bir sosyal kurum olarak okulun sosyalleştirme süreci içinde iki önemli işlevi vardır.

Bunlardan birincisi, kendi başına bir takım oğrenme tiplerini gerçekleştirme sorumluluğu, ikincisi ise, diğer sosyal kurumların boşluğunu doldurma görevidir. Okulun birinci işlevi, herkesçe bilinen oğretim görevini içerir. Okul her bireye iş ya da bilim dünyasında gerekli olan, sayısal sembol ve kavramlarla değerleri kazandırır. Okulun ikinci işlevi daha farklı bir boyutu içermektedir. Aile ve arkadaş çevresi çocuğa, öteki bireylerle çalışma ve oynama alışkanlığı kazandırırken okul bir toplumsal kurum olarak bu alışkanlığı sürdürür. (Tuğrul, 1993; 91)

Okulun toplumsallaştırıcı işlevi çocuğu eğitmektir. Bu da kültürel bir takım bilgi ve becerilerin ona aktarılması biçiminde olmaktadır. Okul biçimlendirme ve eleme aracıdır. Okulda bir yandan çocuğun sahip olduğu olumlu davranışlar zendirilirken bir yandan da onun kötü yanlarının iyiye yöneltilmesine çalışır. Var olan iyi durumlar ortamın denetimiyle kısmen pekiştirir. (Elkin, 1995; 76)

Okul, sadece kişinin bilgi donanımını sağlamakla kalmıyor sosyalleşmesine yardımcı olan kurum niteliği taşır. Okul, çocuğu doğrudan etkileyen sisteme en önemli bir örnektir.

İlkokul ocuk için yepyeni bir çevredir. Okulun uyulması gereken kuralları, çocuğun tanımadığı diğer çocuklarla ve oğretmenlerle karşılaşması, başarmak zorunda olduğu oğrenim görevleri onun bu yeni çevreye uyum sağlamasında güçlüklerle karşılaşmasına neden olur. Aile dünyasından ayrı bir dünyanın varlığını keşfeden ocuk için okul öncesi dönemde sosyal ilişkiler açısından iyi kurallar kurmanın önemi açıktır. Okulun sosyal çevresine uymayanlar, çoğunlukla okul öncesi dönemde, aile çevresi dışına çıkmamış, duygusal ilişkiden yoksun bırakılmış çocuklardır. Okul hem toplumun bir parçası, hem de kendi başına bir toplumdur. (Yavuzer, 1999:152)

İlkokul düzeyindeki eğitimin amacı organize grup içinde yaşamayı öğrenmektir. Okul çağı öğrencilerin gruplaşma çağıdır. Çocuğun akran ya da oyun gruplarına katılması çocuk için gereksinimdir, sosyalleşebilmesi için bir zorunluluktur. Okulun amacı öğretmek ise çocuğunki öğrenmektir. Çocuk hem bilgi edinme, hem de öğrendiğini göstermek durumundadır.

Toplum, okula başlama ile birlikte çocuktan kendisi gibi görmesi ve düşünmesini ister. (Bozkır, 1983: 70)

Günümüzde çocuk gelişimi ve eğitim alanında yapılan bilimsel çalışmalar, okul öncesi dönem olarak adlandırılan 0–6 yaş arasındaki yılların zekâ, kişilik ve sosyal davranışların oluşmasında en kritik dönem olduğunu göstermeye devam etmektedir. Hassas dönemde çocuğun gelişim ve eğitiminde doğum öncesinde başlayarak hemen hemen tüm yaşamı boyunca onu en çok etkileyen kurum olan ailenin yanı sıra okul da çocuğun yetişkin hayatına ve toplumsal yaşama hazırlanmasında etkili bir kurum olarak önemini sürdürmektedir.

İnsan hayatının en önemli temellerinin süratle atıldığı okul öncesi döneminde çocukların yaşantıları ve bu yaşantıların gerçekleştiği ortamın, ilerisi için çok büyük önem taşıdığını inanıyoruz.

0–6 yaş çocuklarına aile, çevre ve okul bekleneni veremiyorsa, ya da çocuk kendisine bu beklentileri verecek aile, çevre ve okuldan yoksun ise o çocuğun topluma yararlı, normal bir insan olarak yetişmesi sadece tesadüfe kalmış demektir. Yapılan bilimsel araştırmalar ve çağdaş eğitime yönelik çeşitli uygulamalar göstermiştir ki çocukların okul öncesi dönemindeki yaşantıları daha sonraki yıllarda duygusal ve sosyal gelişimini etkileyen en önemli unsurdur. İşte bu nedenlerle ülkemizde okul öncesi dönemini yaşayan çocuklarımıza bir çatı altında belli hedefler doğrultusunda, iyi yaşantı, iyi örnekler, iyi bir eğitim vermek ve geleceğe daha sağlıklı, daha nitelikli insanlar yetiştirmek amacı ile okul öncesi eğitime devlet olarak gerekli önem ve öncelik tanınmıştır. Çünkü davranışımızın temeli bu yıllarda atılmaktadır.

Okul öncesi, sevgi, sağlık ve eğitim demektir. Çocuğun kişiliği, sevgi, sağlık ve eğitimin kesiştiği noktada oluşur. Amacımız onların çocukluk dönemini aile ile birlikte sevgi ve bilgi ile beslemektir. (Ülküer, 1993, 12) Herkes için eğitim beyannamesinin beşinci maddesinin birinci paragrafına göre eğitim doğumla başlar. Bu da bebek ve insanın erken eğitimini gerekli kılar. Bunlar duruma göre aileleri, toplulukları, kapsayan

düzenlemeler yoluyla da sağlanabilir. Erken çocuk ve okul öncesi eğitim; doğumdan (hatta doğumdan önce annesinin *"anneliğe hazırlığı ile"*) başlayarak; ilkokulun ilk yıllarına (çocuğun örgün eğitim programına uyum sağlamasına) kadar devam eder, çocuğun doğuştan getirdiği gelişim potansiyelini azami ölçüde ortaya çıkarması için gerekli ortamı ailede, toplumda ve okulda sağlamayı garantileyerek, çocuğun tüm gelişimine katkıda bulunan, devamlı bir eğitim sürecidir. (Ülküer, 1993:24)

Arnold Gasel, insan beyninin okul öncesi yaşlarda gerçekleştiğini ve altı yaşına gelmeden önce hemen hemen olgunluk düzeyine ulaştığını belirterek şöyle der: *"İnsanın zihinsel karakteri ve istekleri büyümeyi şekillendiren okul öncesi yıllardaki kadar hızla bir daha sala gelişmeyecektir."* (Büyükkaragöz, 1993; 66)

Okul öncesi eğitimi gören çocuklar, yaşlarına nazaran sosyal yönden daha çabuk gelişir ve anaokuluna daha erken yaşlarda başlayarak olgunluğa erişirler. Yeni ve değişik durumlara daha kolay uyum sağlarlar. Grup içinde lider olurlar, sorumluluk duygusuna sahiptirler, öykü ve fıkra anlatmaktan hoşlanırlar, zor durumlarla başa çıkmak onlar için adeta bir oyundur. Üstün yetenekli bir çocuğunda tüm çocuklar gibi sevgiye ve ilgiye ihtiyacı vardır. Ona sağlanan imkânlardan yararlanırken, zaman zaman düşüncelerini uygulayamadıklarından kızgınlık duyarlar, ebeveyn bu konuda ona rehberlik etmeli, onları dinleme ve ilgisini anlamalıdır. (Erkal, 1999:107)

Çocuğu daha iyi eğitmek için (toplumsallaşmasını sağlamak) erken destek projesi adı altında faaliyetler başlatılmıştır. Erken destek projesinin amacı 3–5 yaşlarındaki çocuğa sağlanan desteğin onun çok yönlü gelişimine etkisini saptamaktır. Çocuğa erken destek projesi iki şekilde oluşmuştur. Birisi, çocuğun devam ettiği yuva ya da gündüz bakım evindeki eğitimidir. Bu tür eğitim sağlayan kurumlara eğitim kurumları denilmiştir. Bu eğitimi alan çocuklarda çok yönlü bir gelişim söz konusudur. Erken destek projesinin amacı çocuğun bütünsel gelişimidir. Bu programın hedefi çocuklardır.

Erken çocuk gelişimi ve eğitiminde dünyanın çeşitli ülkelerinde benimsenen farklı maddeler vardır. Bazıları kurumsal, bazıları ev merkezli programlarıdır. Bazıları çocuğa doğrudan hizmet götürürken bazıları da çocuğun yakın ve uzak çevresini desteklemeyi hedefler. Çocuk doğrudan hizmet sağlayan programlar ağırlıklı olarak kuruma merkezlidir. Burada amaç sağlık, bakım, beslenme ve eğitim yani çocuğun kapsamlı gelişimidir. Bu hizmetlere örnek anaokulları, gündüz bakım evleri, kreşler, ana

sınıfları, iş yerlerine bağlı okul öncesi merkezlerdir. Eğer uyum ve devamlılık olmazsa merkezlerde verilen eğitim etkin ve devamlı olmaz. Çocuğun çevresine destek vermeyi amaçlayan programlar, ise çocuğun bakım ve eğitimi üstlenen kişileri çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda aydınlatır ve bilgi aktarır. (Kağıtçıbaşı, 1993:11)

Aile çevresindeki koşulları ne kadar elverişli olursa olsun çocuğu ilkokula hazırlayarak, daha olumlu sonuç vermektedir.

Gelişmekte olan ülkemizde sanayileşmenin paralelinde, yaşam koşulları kadının çalışmasını zorunlu kılmış, bu da okul öncesi eğitimin önemini bir kat artırmıştır. Yaşamın ilk üç yılında annenin, çocuğun eğitimiyle meşgul olması hiçbir kişi ya da kurumdan yardım istememesi kuşkusuz en sağlıklı yoludur. Fakat çalışan anne mecburen bir kurumdan yardım ister. Çocuk model olarak kendisine bakan bu kimseyi aldığından onun konuşmasındaki dilbilgisi hatalarını, örf ve âdetini taklit yoluyla kolayca öğrenebilecektir.

Anneye en çok gereksinim duyduğu bu dönemde anneye fiziksel temastan ve duygusal etkileşimden uzak büyüyecek, bu da çocuğun kişilik ve duygusal gelişimini önemli bir biçimde etkileyecektir. (Yavuzer, 1999: 179-880)

Çocuğun oyun gereksinimini karşılayan anaokulları, annenin yokluğunu giderecek bir kurum olarak değil de, tek başına çocuğun üzerindeki ilk yıllardaki rolüne katkıda bulunur.

Ana okul, ilkokula hazırlık olmaktan çok ailenin dışına atılan ilk adım olarak düşünülmelidir. Anaokulları, çocukların sözel faaliyetlerine önem veren ve onlara hareket imkânı hazırlayan kurumlar olmalıdır. Anaokulunda renk, sayı ve kavramlar çocuğun düşüncesine uygun bir biçimde somuta indirgenerek verilir. Anaokulları annesi çalışmayan çocuklar için dört yaşından, annesi çalışan çocuklar için üç yaşından itibaren gerekli ve yararlı kuruluşlardır. (Yavuzer, 1999: 180)

Okul ile çocuk yeni ve farklı bir dünyaya açılır. Açıldığı bu dünya çocuk için yepyeni bir toplumsal çevredir. Tanımadığı diğer çocuklarla ve öğretmeni ile olan ilişkileri, okulun uyulması gereken kuralları ve başarmak zorunda olduğu öğrenim görevleri, onun bu yeni çevreye uyum sağlamasında güçlüklerle karşılaşmasına neden olur. Çocuğun bu güçlükleri aşmasında ve girdiği bu yeni ortamda kendini güven içinde duyabilmesinde, güven veren birisine gereksinim var. Bu gereksinimi en iyi biçimde

karşılacak olan kimse öğretmendir.

Öğretmen gerek ilkokulda, gerekse okulunda, ana-babadan sonra benlik gelişiminde en etkili olan kişidir. Anne-baba gibi öğretmenin de çocukla ilgili değerlendirmeleri çocuğun davranışlarını, çevredeki insanları, olayları algılayışını ve başarısını etkileyen aynı zamanda özdeşim kurabileceği kişi olması açısından da önem taşır. Öğretmen çocukla olan ilişkileri çocuğun kendini değerli bir varlık olarak görmesini, kendine güvenmesini ve kendi benliğini kabul etmesini sağlar. Bu nedenle öğretmenin olumlu yaklaşımı, anlayış ve desteği benlik gelişimini ve dolayısıyla uyum ve başarısını olumlu olarak etkileyen bir etkidir. (Güngör, 1993:121)

Öğretmenler iki yönlü bir eğitim süreci içinde sorumluluklarını yerine getirmek zorundadır. Bu bir boyutuyla öğretmenin kendi eğitimini kapsayan prensipleri kapsarken, diğer boyutuyla da çocuk eğitimi için gerekli öğretim prensiplerini kapsar. Öğretmen sürekli bir öğrenme sürecini yaşayan aktif bir öğrenci rolündedir. Değişen ve gelişen toplumun gereksinimlerine cevap vermek için öğretmenlerin bu değişim ve gelişime ayak uydurabilecek yeni düzenlemelere gitmek gerekmektedir. Öğretmen ne şekilde olursa olsun, öğrencisine öğretme, fonksiyonunu yerine getirmek durumundadır.

Öğretmen öğretir, ancak öğretmesi için nasıl öğreteceğini ve neler öğreteceğini kendisinin öğrenmesi gerekmektedir. Temel hedefi ise çocuğa sürekli bilgi aktararak onu bilgilendirmek değil, bilgi kaynağına dikkati çekmek, öğrenmeye ilgiyi başlatmak ve öğrenmeyi öğretecek düşünce sistemini geliştirmektir. Öğretmen güçlü bir kişiliktir. Öğretmen bir bilgi kaynağı, sevgi sembolü ve otorite figürüdür. Sınıfın sigortası çocukların güvencesidir. (Tuğrul, 1993:255) Eğitim ve öğretim yaşamının temel öğelerini okul ve öğretmen oluşturur. Öğrencinin dersi sevmesi, çalışma alışkanlığı kazanmasının yanı sıra benimseyeceği değer yargıları tutumları açısından da öğretmenin rolü büyüktür.

Çocuğun kişiliğinin oluşumunu ve gelişimini biçimlendiren insandır. Günümüzde öğretmen salt bilgi dağıtan, ders verip onu değerlendiren, pasif bir birey olmaktan çıkmıştır. Modern eğitim anlayışının öğretmeni, çocuğun toplum içinde özgürce gelişebilmesi için onun duyan, düşünen ve uygulayan bir insan olması yolunda çeşitli deneyimleri kazanmasıyla ilgilendir. Öğretmen, çocuğun öğrenme, araştırma ve incelemesine rehberlik eden bir birey olmalıdır. Okulun çocuğu sosyalleştirme görevi genellikle sınıf içinde yerine getirilir. Kişilik oluşumunu ve akademik başarısı yönünden

öğretmenin her çocuğu bireysel özelliklerine göre tanımak zorunluluğu vardır. (Tezcan, 1981: 165-167)

Öğretmen sınıfta bütünlüğu sağlarken, sevgi temeline dayalı bir saygıyı oluşturmaktadır. Öğretmenin çocuğu ve mesleğini seven bir birey olması gerekir. Öğretmen öğrenmeyi kolaylaştırıcı ve özendirici bir ortam yaratmalıdır. Rehberlik öğretmenin temel görevlerinden biri sayılmalıdır. Sağlıklı bir okulda bir ya da birden fazla rehberlik uzmanı bulunmalıdır. (Oğuzkan, 1981: 105)

Okul Öncesi eğitimde açık eğitim yaklaşımı, fikir olarak çok eski yıllardan beri vardır. Montesorin çocuklara saygı bireysel öğrenme ve aktif katılım ilkeleri ile ilk açık eğitimci kabul edilmektedir. Açık eğitimin diğer ismi örgün olmayan eğitimidir. Açık sınıflarda çocuklar kendi kendilerine öğrenmekte, ilgi ve eğilimleri doğrutusunda istedikleri etkinliği seçmektedirler. Öğretmen ise nispeten pasif ve çocuğun aktif öğrenmesini kolaylaştırıcı bir kişi olarak davranmaktadır. Açık eğitimde öğretmen-çocuk ilişkisi karar vermeye katılım üzerine kurulmamıştır. Çocuk öğrenme sürecinin merkezidir, kendisi bizzat öğrenmeden sorumludur. Açık eğitim okul duvarlarını yıkmakta, öğrenme dünyasını gerçekte bütün dünya olarak düşünmektedir. Sınıfın dört duvarını eğitim yeri olarak kabul etmemektedir, bu dünya bir sınıftır, oyun alanları ve toplumda sınıflardır ve çocuklar bu dünyaya çıkmakta, öğrendikleri uygulamakta özgür olmalıdırlar. (Tan, 1993:178)

D) İŞYERİ

İnsanın yaşam sürecinin önemli bir bölümünü kapsayan ve bu süreçte çoğunlukla yetişkinlik döneminin temel gelişimsel görevlerinden biri olarak kabul edilen çalışma; kişinin bedensel veya zihinsel olarak herhangi bir yönde emek vermesi ve bundan ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel rolleri açısından doyum sağlaması durumudur.

Yetişkinlik dönemi ile birlikte, birey iş ve meslek yaşamına adım atmaktadır. Bu süreç bireyin, yaşam süresinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu sürecin başlamasıyla uzun yıllar süren ve emeklilik süreciyle tamamlanan, çalışma yaşamına girilmiş olunur. Bundan böyle birey, yaşamının önemli bir dilimini kapsayacak "çalışma yaşamında" yer alacaktır.

Çalışma yaşamı insan yaşamında önemli bir yere sahiptir, çünkü insan yaşamının yaklaşık üçte biri çalışarak geçer ve bu faaliyetle birey, hayatının devamlılığını sağlar. Çalışma ile birey sadece maddi kazanç (ekonomik anlamda gelir) elde etmekle kalmaz, bir yandan da yaptığı işten mutluluk elde etmesi, başarı kazanması ve tatmin olması gibi unsurlarla manevi kazanımlar elde eder. Yapılan araştırmalara göre insanların uyku dışındaki vakitlerinin (günün yaklaşık %70'i) işleriyle uğraşarak geçirdikleri sonucu ortaya çıktığı dikkate alınır, işin bireyin yaşam bütününde olumlu ya da olumsuz etki etme gücü ortaya çıkacaktır. (Özkalp, 1994; 106) Şayet, çalışma bireyin yaşamında önemli bir parçaysa hayal kırıklıkları veya iş yaşamındaki olumsuzluklar, bireyin psikolojisini önemli düzeyde etkileyebilmektedir. (Freedman; 1993, 58)

İnsan için çalışma, sağladığı ekonomik olanaklar dışında, toplumla birleşip bütünleşmek, toplumda yer ve rol sahibi olmak, saygınlık kazanmak için gerekli olan temel toplumsal kurumların başında gelir. (Köknel; 1982, 248) Çalışma mekânı bireyin, isteyerek ya da istemeyerek içinde bulunmak zorunda kaldığı bir sosyal alandır. Çalışma yaşamının anlamı üzerindeki düşüncelerde uzun yıllar çalışmanın ekonomik ve toplumsal işlevleri üzerinde durulmuştur. Oysa iş ve işyeri, aynı zamanda sosyo-psişik ihtiyaçlara cevap veren, kişiliğin gelişmesine katkı sağlayan önemli bir merkez hüviyetindedir. (Tolan, 1991, 7) Dolayısıyla, çalışma insan yaşamında merkezi bir yere sahiptir.

İnsanların içinde yer aldığı çalışma ortamlarıyla geleceği organize ederler, diğer insanlarla ilişkiye geçerler, gruplar arası etkileşimi sağlarlar ve geniş bir sosyal çevre inşa ederler. Adler "çalışma"yı hayatın önemli sorunlarından biri olarak ele alır. Bu sorun gelip geçici olmayıp, sürekli bireyin karşısına çıkan zorlayıcı isteklerde bulunan kaçınılmayan problemdir. (Tolan, 1991, 21)

Çalışma, insan yaşamında birçok safhayı etkilemektedir. Bu özelliği çalışmayı tüm toplumlarda temel ilgi noktası haline getirmektedir. Çalışma ilişkileri aynı zamanda tüm sosyal etkileşimleri etkilemektedir. İşyeri kimi zaman bir el sanatları ustasının tezgâhta çalıştığı mekân olabilir, kimi zaman sabanla tarla süren çiftçinin tarlası ya da bir fabrika, ancak neresi olursa olsun sonuç olarak bireyin kendisini çok önemli olarak gördüğü bir merkezi yaşam alanıdır.

Çalışma yaşamında başarı ve güdülenmenin, dolayısıyla bireysel verimliliğin en

önemli koşullarından birisi, çalışan insanın işine, çalışma yaşamına bakışı ve değerler sistemi içinde ona verdiği önemdir. (Aziz; 1982, 27)

Çalışmanın birey açısından önemine Dubin ve Mannheim farklı bir açıdan yaklaşmışlardır: "Çalışanlar, eğer anlamlı bir çalışma beklentisinde olmazlar ise, toplum içinde yabancılaşmaya giden yolu izlemek için yeşil ışık yakılacağı aşikârdır" demektedirler. (Güvenç; 1999, 31) Bu noktada çalışmanın belirli bir beklenti ve amaç çerçevesinde gerçekleştiriliyor olmasının, çalışmaya anlam kazandırdığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla "İnsanlar niçin çalışırlar?" ya da "İnsanları çalışmaya yönelten unsurlar nelerdir? Sorularına cevap bulmak, çalışmanın birey açısından anlamını anlayabilmek adına önemli olacaktır.

İnsan niçin iş sahibi olmak ister? Bazıları hayatını kazanmak için, ekonomik boyutlarına, bazıları da statü için, bir şey yapabilmenin getireceği güveni elde etmek için gibi görünen boyutları işaret ediyorlar. Farklı zamanların bilim adamları ise açıklamalarında farklı açılardan hareket ediyorlar, Örneğin Freud, "insan ile realite arasındaki en kuvvetli bağın iş olduğunu" belirtir. 1945'de Mayo ve Arkadaşları insanların kendilerini sosyal bir bütün olarak görüp, hüviyetlerini ancak işlerinde kazanabildiklerini ileri sürer. (Doğan, 1996, 66)

Birey açısından çalışmanın temel amacı daha önce de belirtildiği üzere ekonomik temellidir. Yani çalışma bazıları için yaşamın başlı başına amacı olabilmektedir. (Baysal, 1996, 47) Ancak bu temel amaç etrafında bireyi çalışmaya yönelten birçok nedeni ortaya koymak mümkündür.

Baysal bireyin çalışma amaçlarını 3 temel yaklaşıma dayandırmaktadır (Baysal; 1996, 8) :

1. Araçsallık
2. Sosyal Olgü
3. Kendini Gerçekleştirme

Araçsallık Yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre birey çalışmayı, kendisi için fayda elde edeceği, özellikle ücret, maaş vb. dışsal ödül olarak görür. Diğer bir ifade ile çalışmanın bireyin yaşamında bir takım gereksinimlerini karşılamasına yardımcı olan bir araç olduğu görülmektedir. İnsanlar, bir takım temel gereksinimlere ihtiyaç duyarlar, örneğin barınma için ev, yaşamak için yiyecek ve içecek gibi. Bu ihtiyaçların temini için gerekli

olan ekonomik koşulları birey, çalışma yoluyla sağlayabilecektir. Bu yönüyle çalışmanın birey için bir araç olma özelliği görülmektedir.

Sosyal Olgu Yaklaşımı; Çalışmanın birey açısından, sosyal kabul gören bir davranış diğer bir ifade ile sosyal kontrat özelliği taşıdığı görülmektedir.

Kendini Gerçekleştirme Yaklaşımı; Çalışmanın bireyin tüm beceri ve ilgilerini kullanabilmesine olanak tanınması diğer bir ifade ile içsel ödül görevi görmesi anlatılmak istenmektedir.

Bu maddeler Maslow'un motivasyon kuramında yer alan "ihtiyaçlar hiyerarşine" de paralellik arz etmektedir. Yani bireyler için yaşamlarını devam ettirebilmeleri için maddi (ekonomik) ve manevi (sosyal) gereksinimleri ifade etmektedir. İnsanda önce fizyolojik ihtiyaçlar belirir. Sonra sevgi ve saygınlık ihtiyacı ortaya çıkar. (Onaran; 1981, 15) Dolayısıyla bireylerin çalışmalarının amaçları temelde maddi ve manevi gereksinimlerine cevap bulmaktır şeklinde ifade edilebilir.

Yukarıda sıralan çerçevede ele alındığında çalışma, iş gruplarına göre örneğin, en alt düzeyli işlerde çalışanların başlıca çalışma nedenini işin bir geçinme aracı olmasıdır. Ancak bu diğer nedenleri tümüyle ortadan kaldırmamakta, önem derecesini azaltmaktadır. Diğer yandan üst düzeyli, mesleki uzmanlık gerektiren işlerde içsel ödülün önemli olması doğaldır. Çalışma yerinin bir sosyal kurum olması hem sosyalleşme açısından hem de yaptıklarının başkaları ile kıyaslanması ve diğerinin takdir edilmesi açısından önemlidir. (Baysal; 1996, 14) Genel olarak ele alınan bireylerin çalışma amaçlarını daha ayrıntılı bir şekilde ele almak mümkündür.

Çalışma, modern dünyada sağladığı gelir yönüyle, ekonomik ve psiko-sosyal faydaları ile bireyin yaşamında vazgeçilmez öneme sahip bir olgudur. Çünkü bu kavram, bireyin yaşamında her zaman önemli yere sahip olan, aile, serbest zaman, toplumsal çevre ve dinsel aktivite gibi yaşamın önemli parçaları ile yakından ilişkilidir.

İnsanın bir iş sahibi olması ya da çalışmak istemesinin temelinde kuşkusuz öncelikle geçim kaygısı, bunun da gerisinde yaşamını sürdürme dürtüsü bulunmaktadır. Acaba insanda doğuştan "çalışma ihtiyacı" denilebilecek bir güdünün varlığından söz edilebilir mi? Güdülenme ve öğrenme kuramları alanındaki araştırmalar, çalışma güdüsünün doğuştan değil, ancak ikincil bir konuda, sosyal yaşamda öğrenilmiş güdülerden olduğu tezini daha çok desteklemektedir. İnsanın doğuştan "boş durmama",

"bir faaliyette bulunma" yönünde davranış eğilimi içinde olduğu, Aktivasyon Kuramına ilişkin araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur. Ancak, bu faaliyetin ne ölçüde ve hangi yönde olacağı, büyük ölçüde sosyal çevreden alınan değerler sistemi ve uyarılar tarafından belirlenmektedir.

İnsanların neden çalıştıkları konusunda pek çok neden ile sürülebilecektir. Ancak çalışmanın insan mutluluğunun, yaşam doyumunun, ruh sağlığının temellerinden biri olduğuna da kuşku yoktur. (Onur; 1994, 9) Çalışma isteğinin önemli nedenlerinden biri de kuşkusuz bu yöndeki toplumsal beklentilerdir. "Topluma yararlı insan olmak", başarılı olmak" gibi hedefler sosyalleşme süreci içerisinde her insanın içselleştirdiği, toplumsal rolünün bir parçası olarak algılandığı yaşam çizgileridir.

İlk bakışta bir geçim aracı olan ve bir gelir olma özelliği olan çalışma, aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve manevi (tinsel) üstünlüklerinden de dolayı mutluluk etmenlerinin başında gelmektedir. Bazı insanların, maddesel gereksinimleri olmadığı halde, çalışmak istemelerinin ve çalışmalarının nedeni çalışmaya yükledikleri anlamdır. İnsan ömrünün büyük bir kısmı işinde ve işyerinde geçtiğine göre, işi sadece ekonomik yönleriyle ele almak ve psikolojik ve toplumsal değerini dikkate almamak, çok eksik bir görüş olur. (Tosun; 1992, 6-7) Genel olarak bireylerin çalışmaya yönelmesinde, iyi gelir elde etme isteminin yanında, önemli kişi olma hissi ve başarıya duygusuna sahip olma olduğu sıralanabilir.

Bireyleri çalışmaya yönlendiren faktörler nedensellik ölçütünde incelendiğinde Ekonomik, Psikolojik ve Toplumsal olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

Bireyin ekonomik gelir elde etmek amacıyla çalışmasına dayanmaktadır. Genel anlamda, birey temel ihtiyaçlarının karşılanması için bir gelire sahip olması gerekirken, bir yandan da sadece kendi ihtiyaçları için değil, aynı zamanda bakmakla yükümlü olduğu kişiler için de çalışmak ve gelir elde etmek zorundadır.

Belirli bir işi yapmak insanın belirli bir zamanını alacağı için çalışma yaşamı psikolojik açıdan önemlidir. İnsan zamanını bir şekilde geçirmek zorundadır. Bu zamanı nasıl geçireceği bir takım koşullara bağlı olarak kendi seçimine bırakılmıştır. Bireyin çalışma esnasında bir takım başarılar elde etmesi, psikolojik tatmin elde etmesine yol açar ve kişisel saygınlığını pekiştirir. Bu doyum sadece iş yaşamında kalmayıp, genel yaşam doyumuna da olumlu bir şekilde yansır. Dolayısıyla bireylerin bir takım psikolojik doyum ve beklentilere dayalı olarak çalışmaya yöneldikleri de görülmektedir.

Toplumsal açıdan bakıldığında çalışma, insanın bir iş ortaya koyabilmesi için diğer bireylerle etkileşimi ve hiyerarşik bir düzen içinde belli bir statüye ulaşmasıdır. (Aytaç; 1997, 14)

Toplumsal nedenler ile kişinin çalıştığı grupla ilişkileri ifade edilmektedir. (Aykan; 1993, 95-105) Toplumsal nedenleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

Mensup olma duygusu: İnsan yabancılaşma hissettiğinde, bir gruba bağlı olmanın değerini daha iyi anlar, Hawthorne araştırmalarındaki bulgulardan biri, verimlilikte grup etkisinin son derece önemli olduğudur.

Kendini belirtme ve değer yargısı, kişinin, grubunca kabul edildikten sonra, kişiliğini belirlemeye-kendisinin de bir şey olduğunu göstermeye başlaması- grubunun duygularına saygılı olmada devam etmesi şartıyla yerinde olur. İş, kişinin yeteneklerini çökertecek nitelikte olsa bile, insan kendisini göstermede başka yollar bulabilir. Çalışma saatleri dışında da bireyler bir takım roller üstlenebilmektedirler. Bu roller, bir kulüpte, ailede veya her tür grupta benimsenebilir; böylece çalışanın hiç olmazsa iş yeri dışında, eğer içinde değilse, kendini bir kişi olarak hissetmesine imkân verir. Böylece bir işçi sosyal bir değer kazanabilir ve bu sosyal değer herkes için son derece zorunludur.

Grup Morali, grubun bütün ihtiyaçları karşılanırsa, grup düzenli bir bütün haline gelir ve morali (iç güveni) yükselir. Belli yönde ortak çaba, ortak amaçlar ve ortak başarı duygusu, üyeleri daha sıkı bir şekilde birbirlerine bağlar.

Maddi güvenlik duygusu, maddi güvenliğin bazı şekillerde sağlanmasına yönelmiş çabalar, günümüzde çalışanların çoğunu işe isteklendirmektedir.

Yeterlik kıvancı, yaratıcı bir işten veya teknik yeterlilikten dolayı gurur duyma, iyi bilinir ve "işinin ustası" bireyi hoşnutluğa taşır

Düzen duygusu, çalışmada belli bir düzenin olması, ya da işin tek düzen oluşu, seyrek olarak işe isteklendiren etkenler arasında sayılmıştır.

Sahip olma eğilimi, kimi kişiler için, sahip olunan şey değerinden dolayı değil de, sahibine veya ailesine toplumsal yönden itibar sağladığı için istenir.

Kısaca değerlendirmek gerekirse bireyleri çalışmaya sevk eden nedenler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

İşyeri, başka insanlarla tanışılan, yeni arkadaşlıkların ve sosyal iletişimin

kurulduğu bir mekândır; bu özelliğiyle işbirliği kurma, dayanışma, paylaşma v. b. gibi sosyal yeteneklerin gelişmesine aracılık eder;

İş, çalışan insana ve onun ailesine bir sosyal statü sağlar;

İş, insanın kendine saygısının, toplum için yararlı bir şeyler gerçekleştirme duygusunun önemli bir kaynağıdır;

İnsanın bir aidiyet ve kimlik duygusu oluşturmasında işin rolü çok büyüktür; bir işin yapılabilmesi için gerekli bilgi, beceri ve yeteneklere sahip olma deneyimi, bireysel kimliğin gelişmesi için çok önemli bir zemindir;

Çalışma yaşamı, insanın belirli bir düzen içinde yaşama ihtiyacına cevap verir ve zamanın periyodik algılanmasını sağlar;

İş, sağladığı gelir ile iş dışı yaşamın maddi temelini oluşturmakta, özel yaşamın şekli ve boş zamanları şekillendirme biçiminin de önemli bir belirleyicisi olmaktadır; bu bağlamda, yapılan işin içeriği ve mesleki sosyalleşme olgusu büyük önem taşımaktadır.

E) SOSYALİZASYONDA BİRİNCİL GRUPLAR

Bireyler çeşitli grupların üyesi olabilirler. Aileler, arkadaş grupları, spor klüpleri, siyasi parti çalışma grubu gibi. Gruplar arası en temel ayrımlardan biri Charles H. Cooley'in yaptığıdır.

Birincil gruplarda üyeler arasında mahremiyet ve genellikle yüz yüze etkileşim vardır. Mahremiyet üyeler arasında oldukça yoğun ilişki ve derin bir duygusal bağ oluşturur. Aile üyeleri veya arkadaş gruplarında üyeler birbirlerine bağlıdırlar. Birbirleri hakkında geniş ve derin bilgiye sahiptirler, üyeler grupla kuvvetli bir şekilde özdeşleşmişlerdir ve ilişkileri daimdir. Grup üyelerinin yerini başkaları alamaz. Endüstriyel toplumlarda birincil grupların oluşturduğu en önemli ortamlar iş yerleridir. Bireyler belirli bir iş yerinde birbirlerine tamamen yabancı olarak başlarlar, fakat zamanla aralarında arkadaşlık ilişkisine benzer dayanışma kurulum.

F) SOSYALİZASYONDA İKİNCİL GRUPLAR

İkincil gruplarda ilişkiler kişisel değildir. Etkileşimleri genellikle bir konu üzerine odaklanır. Üyeler birbirlerini bütün yönleriyle tanımaz. Örneğin, bir siyasi parti üyesinin yaşamının bazı yönleri diğer üyelerin hiç birini ilgilendirmez. Oysa bir kişinin ailesinden sır saklaması çok zordur. İkincil grupların üyelerinin grupta özdeşleşmesi zayıf ve ilişkiler geçici olduğundan süreklilikleri daha başka bütünleşme kaynaklarına dayanır. Bu üyelerin birbirlerine bağlanmaları Durkheim'in deyimiyile organik dayanışma şeklindedir.

G) KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

İletişim iki birim arasında birbiriyle ilgili mesaj alışverişidir. İletişim olması için sadece iki yönlülük yeterli değildir. Alınan ve verilen mesajların birbirleriyle ilişkili olması da gerekir. (Cüceloğlu, 1999: 163-165)

İletişim bir bilginin bir görüşün ya da davranışın yayılması süreci olarak tanımlanmaktadır.

Kitle iletişim araçları arasında ortak bir tutum göstergeler, imgeler olan, büyük ve karmaşık dinleyici yığınlarına ulaşabilen radyo, televizyon, gazete, dergi, filmler ve öteki iletişim araçlarından oluşurlar. Toplumsallaştırma araçlarıyla karşılaştırsak kitle iletişim araçları gelişmeleridir ve bireyler arası etkileşime doğrudan karışmazlar. Ama yine de onları toplumsallaşmanın önemli araçları olarak görmemiz gerekir. K.İ.A. tıpkı reklâm gösterilerinde olduğu gibi etkilerini daha da artırabilir. Günümüzde bebekliğinden başlayarak gittikçe çocuğun dünyasının önemli bir bölümü oluşturmakta ve görünen birçok saatini almaktadır. (Elkin, 1995:97-99)

K.İ.A. genelde toplu şekilde izlenir. Ailenin, arkadaş kümesinin bu K.İ.A.'nın ilettiklerinde etkilenmeleri oldukça farklıdır. Kimi insana görsel araçlar hitap ederken kimi insana da daha ziyade işitsel araçlar hitap eder.

K.İ.A. içerdikleri yoluyla toplumun çeşitli yönlerini bize gösterirler. K.İ.A.'nın belirli bir zaman dilimi içinde yineleyici yönleriyle çocuk aktarılan öykünün özünü, ana fikrini, öğretmenin yaşama kümesinin yaşama ortamının da etkisiyle alır. Onu kendi yaşam biçimiyle deneyimleriyle de karşılaştırarak içinde yer aldığı toplum düzeni hakkında bilgi edinir.

Bu araçlar toplumdaki bazı grupların tutum ve davranışlarını açık bir biçimde etkileyebilir. Oysaki kısa bir zaman süresi içinde insanların gerçekten önem verip bağlandıkları bir tutumda büyük bir değişiklik yaratmak çok güçtür. Tutum değiştirmeye yönelik girişimlerde küçük etkilerde sonuçlanmıştır. (Fredman 1993: 389-390)

K.İ.A. aile içinde, komşuluk ilişkilerinde okulda üstlenmesi gereken bir dizi rol örnekleri sunar. TV. Yıldızları toplumun göstergeleri haline gelmiş durumdadırlar. Çocuklara örnek olmakta ve çeşitli rollerini göstermektedirler. Çocuklar K.İ.A.'nı o an içinde buldukları zevk ya da haz gereksinimini doyumak için değil, onları toplumsallaşmaya güdülenmeleri ise daha çok rastlantısaldir. K.İ.A. çocuklara doğrudan bireysel bir etkileşim içinde olmamakla birlikte toplumsallaştırıcı etkileri biricik, yani kendine özgüdür. K.İ.A. gündeme göre düzenlenir, çocuğu cezalandırmaz, ödüllendirmez, sevmez, hırpalamaz ancak hislerine eylemlerine yanıt verirler. Çocukların yaşam deneyimlerinde toplumsallaşma kurumları bütünüyle birbirine bağlı olarak işlevlerini sürdürürler. Değişik araçlar çocuğun kişilik yapısı içinde tortulanarak onun yaşam deneyimlerini sunar. (Mete 1999: 97-105)

K.İ.A.'ndan TV önde gelen işlevlerinden birisi de eğlendirici ve öğretici nitelikleri sayılabilir. TV Bireylerin kendilerini tanıyabilmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine ortam hazırlayan zaman zaman onlara düşünme ve eleştirme fırsatı veren önemli bir aygıttır. TV görsel ve işitsel duylara yönelik etkili bir kitle iletişim aracı olması nedeniyle olumlu hizmetlerinin yanı sıra iyi değerlendirilemediği takdirde olumsuz sonuçlara da sebep olmaktadır. TV'nin olumlu bir uyarım kaynağının olmasının yanı sıra, aile içi ve dışı toplumsal etkileşimi en alt düzeye indirdiğinden çocuğun sosyal gelişimine olumsuz etkisi vardır

Çocuklar için hazırlanan programlarda özel bir eğitsel yöntem izlenmelidir. Çocuğa verilecek iyi değer gerektiğinde kötü değerle birlikte verilebilmeli böylelikle çocuğun iyiyi ve kötüyü kendi basına bulması sağlanmalıdır. Çocuk yayınları bir takım toplumsal değerleri çocuğa aktarabilmelidir. Anne ve babaları zaman zaman TV yi kapatabilmeli müzik dinleyerek ya da kitap okumak gibi farklı uğraşlarda bulunarak çocuklarına örnek olabilmelidir. Anne ve babalar çocuklardaki saldırganlık tepkilerini harekete geçiren ya da onları aşırı uyaran ve toplumsal değer yargılarını değiştirmeye sebep olan dizileri izlemelerine engel olmadırlar. (Yavuzer 1999-163)

II. BÖLÜM

AİLE VE SOSYALLEŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

A) AİLENİN TANIMI

Bir yaşam tarzı olan kültür ve ona ilişkin değerlerin ilk ve en somut görüldüğü alan kuşkusuz aile kurumudur. Ailenin oluşumu ve varlığını sürdürmesi, diğer toplumsal etmenlerin yanında bu değerlerin de ortak bir ürünüdür. İki gencin aile kurmasında; iki ailenin çabalarına, eş, dost, akraba, konu komşunun da katılımıyla evlenme bir toplumsal olay şekline dönüşmektedir. Böylece evlenme, çocuk sahibi olma, çocuğun okula ve askere gitmesi, ölüm gibi aile yaşamının önemli dönüm noktaları hep kültür örüntüleri içinde biçimlenir ve anlam kazanır.

Toplumsal yaşamın ana unsurlarından olan aile, ana-baba-çocuklar ve tarafların kan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir kurumdur. Aile toplumsal kurumlar içinde yaşamsal niteliği gereği birinci sırayı almaktadır. Çünkü ailenin görevlerinden biri insan türünü üretmek ve devam ettirmektir. Ailenin temel bir kurum olmasının bir başka nedeni de çocuğun toplumsallaşmasında oynadığı roldür. Böylece aile, çocuğun dünyaya getirilmesinde, yetiştirilmesinde, korunmasında ve topluma kabul edilmesinde çok büyük görev üstlenmektedir.

Kişinin çevresiyle ilk teması doğumla katılmış olduğu aile grubu içinde başlar. Çocukla aile üyeleri arasında başlayan bu etkileşim sürecine 'toplumsallaşma' denir. Toplumsallaşma ile kişinin içgüdüleri toplumdaki hâkim değer yargılan ve davranış kalıpları içine yerleştirilir. Çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi, alışkanlıklar edinmesi, tutum ve tepkiler geliştirmesi aile içinde gerçekleşir. Böylece çocuk toplum içinde yetişkinlikte oynayacağı rollere hazırlanır. Bu görevleriyle aile, bütün toplumlarda varolan ve evrensellik gösteren bir kurumdur. Ancak toplumların sahip oldukları sosyo-

ekonomik koşullar her toplumun kendine özgü bir aile yapısı oluşturmasına yol açar.

Sosyolojik literatürde aile hakkında yapılmış çok çeşitli tanımlar vardır ve her tanım onu değişik bir kategori içine yerleştirmiştir. Esas itibariyle bu tanımlardan her biri, aileyi sosyal hayatın ana şekillerinden biri olarak kabul etmekle beraber, onu sosyal bir grup, birlik, örgüt, topluluk, kurum ve hatta sosyal bir yapı olarak değerlendirmektedir. Bu farklı yaklaşımlar ailenin toplum için ne denli evrensel ve temel bir unsur olduğunun bir göstergesidir.

Aile, "Ana-baba-çocuklar ve tarafların kan akrabalarından oluşan (aile biçiminin gereğine göre) ekonomik ve toplumsal bir birliktir. " (Gökçe 1976: 48) Özellikle bu tanım modern ve topluluklardaki ailelerin yetişkin üyeleri açısından ele alınınca geçerliliği artmaktadır. Çünkü bu birlik, eşlerin açıkça belirttikleri amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir araya gelmelerinden oluşmaktadır. Eşlerin ocuk sahibi olmalarıyla daha kapsamlı bir anlam taşıyan aile, aynı zamanda çocukları topluma hazırlayan küçük bir topluluk modelidir.

Yukarıdaki tanıma göre ekonomik ve toplumsal bir birlik olan aile, üyeleri arasındaki ilişkiler yönünden grup tanımı içine yerleştirilebildiği gibi sosyal hayatın ana şekillerinden biri olması bakımından topluluk ve örgüt, birliğin yürütülmesinde başvurulan sistemleştirilmiş kurallar yönünden kurum ve toplumsal hayatın içindeki temel unsurlarından biri olması açısından da toplumsal yapının bir parçası olarak düşünülebilir.

B) AİLENİN ÖZELLİKLERİ

Aile birçok yönleriyle diğer sosyal yapılardan farklı kendine özgü bir takım özellikleri bulunan bir sosyal örgüttür. Toplumsal yapıdan fazlasıyla etkilenen bu bünyeden bir takım değişiklikler meydana gelmekle beraber onun kendine has özelliklerinde bir devamlılık söz konusudur.

Aile, toplum içerisinde diğer toplumsal kurumlara kurum olma kimliği açısından benzetilmekle birlikte kendisini bu bahsi geçen kurumlardan ayıran oldukça çok sayıda özelliğe sahiptir. Bu çerçevede ailenin karakteristikleri 8 ana grupta toplanmıştır:

Aile, bütün sosyal kurum ve biçimler içerisinde en fazla evrensellik gösteren

yapıya sahiptir. Her insan bir aileye mensuptur.

Aile; aslı insanın genetik kimliğine dayalı olarak tezahür eden, nesli devam ettirme, annelik, arkadaşlık, ebeveynlik vb. gibi birincil duygularla temellenmiş olan, bu birincil duyguların da, ırk gururu, romantik sevgi, şefkat vb. türden ikincil duygularla motive edildiği bir yapıdır.

Aile, içersinde yaşayan bireylerini şekillendirme özelliğine sahiptir.

Aile, kapsam olarak sınırlıdır. Yani şekillenmiş sosyal yapıların en küçüğüdür. Bu durum, özellikle modern toplumlardaki küçük ailelerde açıkça gözlenir.

Aile, sosyal yapının en temelinde yer alır ve çekirdek bir kimliğe sahiptir. Toplamların hepsi aile ünitelerinden meydana gelmiştir.

Aileyi oluşturan bireylerin hepsinin aileye karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Ailenin üyeleri toplumsal değer yargıları tarafından kendilerine yüklenen sorumlulukları ömürleri boyunca yerine getirmek durumundadırlar.

Aile, kendisini çevreleyen toplumsal yapının kuralları ile kuşatılmıştır. Kuruluşundan başlamak üzere tüm aşamalarında yasalar ve toplumsal değer yargıları tarafından sürekli olarak denetlenir.

Aile esas itibarıyla sürekli bir kurum kimliği taşımakla birlikte, yapısında bir geçicilik karakteri de barındırmaktadır. Bunları daha ayrıntılı biçimde açıklayalım:

Aile bütün sosyal şekiller içinde en fazla evrensellik özelliği göstermektedir. Her toplumda ve sosyal gelişimin her devresinde bulunduğu gibi hayvanlar âleminde de görülmektedir. Her insan bir aileye mensuptur ve o ailenin çeşitli sorumluluklarını taşıyan bir üyesidir. (Erder, 1984; 101)

Aile kökleri organik bünyemizde olan karmaşık duygularımızla temellendirilmiştir. Bunlar nesli devam ettirme arzusu, annelik, arkadaşlık, ebeveynlik duygulandır. Bu duygular; romantik sevgiden ırk gururuna, eşlerin şefkat duygularından ailenin ekonomik güvenliğine, kişisel ihtiraslardan neslin devamlılığı duygusuna kadar yükselen ve toplumsal ilişkiler sonucu beliren birbirine bağlı ikincil duygularla kuvvetlendirilmektedir.

Çocuğun kişilik yapısı aile içinde gelişir. Aile üyeleri bireyin hem organik hem de zihni alışkanlıklar kazanmasını sağlar. Bireydeki sosyalleşme olayı aile içinde

Gerçekleştiğinden ve ailenin çocuk üzerindeki etkileri kişilik gelişmesinin bir

parçası olduğundan hayat boyu yetişkine arkadaşlık edecektir.

Aile biyolojik koşullar çerçevesinde sınırlı bir büyüklüğe sahiptir. Şekillenmiş sosyal yapıların en küçüğüdür. Su durum Özellikle modem toplumlardaki akraba gruplarından tamamen uzaklaşmış küçük aileler için geçerlidir.

İlkel toplumlarda olduğu kadar baba otoritesinin hâkim olduğu toplumlarda bütün sosyal yapı aile ünitelerinden meydana gelmiştir. Karmaşık, modem toplumlarda aile bu özelliğini kaybetmekle beraber yer yer sosyal sınıflar içinde birliğinin çekirdeklik özelliğini devam ettirme eğilimi de görülmektedir. Topluluk için verilmiş olan tariflerden biri de aileler birliğidir. Aslında bu tarif bugün de bazı koşullarda özellikle mahalli topluluklar için geçerli olabilmektedir. (Güvenç, 1983; 232)

Aile üyelerinden diğer birliklerde görülmeyen devamlı ve çok sayıda isteklerde bulunur. Kriz zamanlarında insanlar memleketleri için çalışıp savaşmışlardır. Belli bir süre sonu kendilerinden beklenen görevi tamamlamışlardır. Ailenin üyelerinden beklediği görev ise yaşam boyu devam etmektedir.

Aile, erkeği ve özellikle daha çok kadını, kendilerinden çok başkaları için güç görevler yapmağa ve ağır sorumluluklar yüklenmeğe zorlar. Ailenin duygusal bir temele dayanmış olması ve çocuklara karşı yerine getirilmesi gereken görevler aileyi gittikçe artan sorumluluklara götürmektedir.

Aile sosyal tabuların ve kanuni yasaların şekillendirdiği bir sosyal düzendir. Evlilik kurumu kesin kurallarla belirlenmiş bir hukuki anlaşmadır. Eşlerin saptanmış olan bu kuralları değiştirmeye haklan olmayıp onlara aynen uymak zorundadırlar. Evlilik kontratının sekli toplumlar arasında farklılık göstermekle beraber, modem toplumlarda ailelerin hemen hepsinde bulunan bir özellik vardır. Tarafların kendi arzularıyla serbestçe katıldığı fakat karşılıklı anlaşma ile dahi kolayca ayrılmadığı ya da kendi kendilerine feshedemediği ender birliklerden biridir. Evlilik hukuki bir bağla başladığı gibi boşanma gibi hukuki bir işlemle de son bulmak zorundadır. (Yörükoğlu, 1997; 69)

Aile kurum olarak devamlılık ve evrensellik özelliği gösterir, iki kişinin kurdukları bir birlik olarak ise toplumdaki diğer Örgütler içinde en geçici ve değişken olanıdır. Aile yaklaşımındaki bu iki görüşün çelişkili bir durum göstermesi ailenin sosyolojik olarak yerinin saptanması konusunda karşılaşılan güçlüğü uygulamaya

yansıyan bir örneğidir.

Toplumsal koşullarla ilişkili olarak bu devrelerin süreleri toplumlar arası farklılık gösterir, örneğin memleketimizde çocuk yetiştirme devresi batı memleketlerine oranla daha uzundur. Batı kültüründe çocuk erken yaşta ana baba evini terk ettiği halde bizde gelenek ve göreneklerimiz özelliikle ekonomik koşullarımızın kaçınılmaz bir sonucu olarak geç yaşlara kadar gençler baba evinde kalmaktadır. Dolayısıyla kendine özgü özellikleri ve sorunları daha farklı ve karmaşık şekilde ortaya çıkmaktadır. (Yüter, 1999; 74)

Birsen Gökçe'nin bu konudaki yorumu şöyledir: "Normal bir ailenin yaşam boyu bu aşamalardan geçmesi kişi olarak kadın ve erkeğin psikolojik durumlarını yakından etkilemektedir. Ailenin diğer üyeleri ve özellikleri çocukların kişilik gelişimi de bu süreçle yakından ilgilidir. " (Gökçe, 1986, 47)

C) AİLE TİPLERİ VE SINIFLANDIRILMASI

Tarihsel perspektif içerisinde yer, zaman ve üyelerinin sayı ve işlevlerine bağlı olarak farklı aile türlerine ilişkin ikili bir sınıflandırma yapabiliriz. (Tan, 1981; 93)

1- Hane halkına bağlı olarak:

a-Büyük aile

Birleşik aile

Kök aile

b-Küçük aile, şeklidir.

2- Otoriteye bağlı olarak:

a- Ana ailesi

b- Baba ailesi

Bölünmez Asaba

Ataerkil. Aile, biçimindedir.

1- Hane halkına bağılı olarak

a- Büyük Aile: Çok sayıda kandaş, küçük ya da çekirdek ailenin aynı çatı altında oturmasıyla oluşur. Akrabalık bağları kuvvetli ve gelenek göreneklerle yakından ilgilidirler. Gelişmemiş ve geçimini tarımla sağlayan topluluklarda gözlenen bir aile tipidir.

Birleşik Aile; Ana, baba, bütün erkek çocuklar, evlenmemiş kız çocuklar ile evlenmiş erkek çocuklar ve onların eş ve çocuklarından oluşmaktadır. Bu aile erkek çocuklar yönünden gelişme eğilimindedir ve erkek torunlarda evlendiklerinde bu aile içerisinde yer alırlar.

Kök Aile: Ana, baba, çocukları ve evli tek oğul ile eşi ve çocuklarından meydana gelir. Üyeler birleşik ailede olduğu gibi aynı evde otururlar.

b-Küçük Aile: Karı, koca ve evli olmayan çocuklardan meydana gelir. Üyelerinin sayısı sınırlıdır. Başlangıçta sadece karı ve kocadan oluşurken, çocukların olmasıyla birlikte genişler ve bu çocukların büyüyerek ve/veya evlenerek evden ayrılmasıyla eski haline döner. Karı kocanın ölümü ile aile dağılır. Genellikle gelişmiş toplumlarda ve şehirlerde gözlenen bir aile tipidir.

2- Otoriteye bağılı olarak

a-Ana Ailesi

Totem dininin etkilerinin devam ettiği ana ailesinin baba akrabalığını tanınamasının nedeni de bu totem dininin etkisinde oluşudur. Ananın soyundan gelen akrabalar aynı evde oturur. Baba eve zaman zaman misafir olarak gelir, gider. Çok yaygın olarak gözlenmemekle birlikte avcılık ve toplayıcılıkla geçinen veya tarıma dayalı toplumlarda gözlenen bir aile tipidir. Kuzey Amerika ve Kanada yerlileriyle, Doğu Afrika ve Eskimo'larda gözlenmektedir.

b-Baba Ailesi

Şekillenmesinde baba faktörünün rol oynadığı aile tiplerinin ortak adıdır. 3 değişik türde ele alınmaktadır.

Baba ailesi; Bu aile türünde ana ve baba beraber oturur kadının belli birer statüsü vardır. Çocuklar üzerindeki hak ana ve baba arasında eşit olarak dağılmıştır

- Bölünmez Asaba

Baba tarafı akraba olarak tanınır. Soplardaki totem bağı yerini kan bağına bırakmıştır. Ailedeki bütün bireyler eşittir. Ana ve babanın çocukların üzerinde tasarruf hakkı yoktur.

- Ataerkil Aile

Bir adı da "Roma ailesi" olan bu aile türünde otorite sonsuz ve mutlak biçimde babaya aittir. Baba ve aile üyeleri babanın atasının dinine bağlıdır. Kadın evlenince kocasının ocağına girer.

Günümüz modern toplumlarının yapısı içerisinde aile türleriyle ilgili olarak, bu çalışmada kullanılması bakımından daha kullanışlı sınıflamalar yer almaktadır. Bu sınıflamalardan biri, aileyi çekirdek aile ve geniş aile olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Buna göre;

Çekirdek aile: sanayileşmeyle birlikte kırsal alandan kentlere göç eden aileler değişen bu üretim alt yapısının zorunlu kıldığı aile tipi olan "ana, baba ve çocuk ve/veya çocuklar" dan oluşan "çekirdek aile" haline dönüşmüşlerdir. Bu aile tipinde akrabalık ilişkileri kırsal alanda gerçekleştiği biçiminden farklıdır. Akrabalar arası ekonomik destek mekanizması yok denecek kadar azalmıştır.

Geniş aile; kırsal alanda yaygın olarak gözlenmekle birlikte kentsel alanda da kısmen gözlenen bu aile tipi, "ana, baba, çocuklar, ana ve/veya babanın akrabalarından bir ya da birkaçıyla bazen akraba olmamakla birlikte hısımlarında aynı çatı altında yaşadığı aile tipini temsil etmektedir.

Ancak bu sınıflamaya rağmen bazı araştırmacılar ülkemizdeki yapısı ile çekirdek ailenin sanayileşmiş ülkelere ait örneklerinden farklı bir kimliği olduğunu savunmaktadırlar. Bu araştırmacılara göre, bu farklılık ailenin işleyişinde ve yapısında ortaya çıkmaktadır. Yani ülkemizdeki çekirdek aile yapısı içerisinde eşlerden birinin akrabalarından bir ya da birkaçının bulunması, "çekirdek" kimliğini değiştirmemektedir.

Yine bunun gibi ülkemizdeki çekirdek aile yakın akrabalarla son derece yakın ilişkiler içerisinde ve bu ilişkilerde dayanışma gözlenmektedir. Oysa batılı sanayileşmiş ülkelerdeki çekirdek ailenin akrabalarla ilişkileri kopmuştur.

Tolan, biyolojik açıdan ailenin sadece insanlara özgü bir kurum olmadığını ve

aileyi oluşturan temel unsurların hayvanlar dünyasında da söz konusu olduğunu savunmaktadır. Böylece aileyi oluşturan biyolojik nedenlerin hem insanlar ve hem de hayvanlar dünyasında birbirine benzer olduğunu vurgulayarak, farklılığı ortaya çıkaran şeyin insanların dünyasındaki kurumlaşma olduğunu savunur. (Tolan, 1983, 442)

Buradan hareketle geleneksel olarak, anaerkil (matriarkal) , babaerkil (patriarkal) ve eşitlikçi (egaliter) aile olmak üzere 3 tür aile tanımlandığını vurgulayan Tolan, aile tiplerinin sınıflanmasında temel ölçütün "evlenme biçimler "i olduğunu ileri sürmektedir.

Buna göre, aileyi sınıflarken evlenme biçimlerini ayırt etmekte kullanılan 2 ölçüt bulunmaktadır; 1) evlenecek kimselerin sayısı ile ilgili ölçüt; monogami (tek eşlilik) , poligami (çok eşlilik) 2) akrabalık ilişkilerinin dikkate alındığı ölçüt; baba soyluluk (patrilineer) , ana soyluluk (matrilineer) ve ana ve baba soylu eşitlikçilik (bilineer) aile tipleri.

Burada evlenmeyle ilgili olarak bir üçüncü ölçüt daha tanımlanmakta olup aile türleri konusunda bir başka sınıflama yapılmaktadır. Evlenecek çiftin ikamet biçimine göre ele alınan bu sınıflamada, evlenen kişiler erkeğin baba evinde ikamet edeceklerse, aile türü "patrilokal", kadının baba evinde ikamet edeceklerse aile türü "matrilokal" olarak sınıflandırılmaktadır.

Tolan, çekirdek ailenin sanıldığı gibi aksine sanayileşmenin bir sonucu olmadığını, bütün çağlarda en yaygın aile tipi olduğunu düşünmektedir. Tolan'a göre, "günümüzde "aile" kavramının sınıflanması çekirdek ve geniş aile kavramı kullanılarak yapılmaktadır. Buna göre; yalnız evli çift ve bunları evlenmemiş çocuklarından oluşan aile tipi konjugal (dar/çekirdek) aile tipini oluştururken, bazı akrabalarında aile yapısı içerisine dâhil olmasıyla ortaya çıkan aile tipine konsagin (geniş/büyük) aile tipi denmektedir. " (Tolan, 1983, 450)

3- Geçiş Ailesi Kavramı-Gecekondu Ailesi

Sanayileşmekte olan toplumlara geçiş toplumu denilmektedir. Bu bizim Türk toplum yapımızın genel niteliğidir. Toplumlar sanayileşme ve kentleşme sürecine girdiklerinde toplumsal yapıları da bütünüyle değişime uğramaktadır.

Gecekondu ortamında ve kasabalarda görülen geçiş ailesinde, büyük ve küçük

ailenin çeşitli tiplerine rastlanmaktadır. Çünkü geçiş ailesi büyük aile ile küçük ailenin kırılma noktasını oluşturmaktadır. Gerek gece konu gerekse kasabadaki aileler arasında da çekirdek, parçalanmış ve tamamlanmamış aile gibi alt gruplar görülmektedir.

Türkiye'de kırsaldan kente göçün doğurduğu yığınlaşma, kent çevresini hızla kuşatan gecekondulaşmayı doğurmuş, bu da kendine bu karma aile yapısını yaratmıştır.

Bu kültürde kır kent kültürünün birbirine ters düşen çelişik yapısının bir arada görülmesine rağmen, kentle bütünleşme de bir tampon görevi gördüğü gerçektir. Ülkü Akça'ya göre, "Gecekondu ailelerindeki özellikler:

Ailelerin yaklaşık %85 i sosyolojik anlamda çekirdek ailedir.

Gecekondu ailesi çok genç bir nüfus yapısına sahiptir.

Eğitim düzeyi düşüktür.

Gecekondu ailesinde işgücüne katılımın genellikle fabrika ve imalathane işçiliği, küçük girişimcilik, hizmet sektörü ve marjinal kesimde yoğunlaştığı görülmektedir. Kadının dış piyasaya ilişkisi oldukça sınırlı kalmakla birlikte parça başı iş üretimi ve çalışma hayatına katılma giderek artmaktadır.

Taksitle alışveriş tüketim sürecinde başvurulan en önemli yoldur.

Çalışma kesiminin üçte ikisinin sosyal güvenliği vardır.

Kadının statüsünde ve karar verme düzeyinde artış eğitim olanaklarının artmasıyla birlikte yükselmektedir.

Akrabalık, hemşerilik ve komşuluk ilişkileri güçlüdür. "

D) AİLENİN FONKSİYONLARI

Evrimci çizgiyi izleyen düşünürlerin ileri sürdüğü genel bir anlayışa göre, insanlığın başlangıcında aile çok işlevli idi; ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel hemen tüm toplumsal görevleri yerine getiriyordu. Zamanla işlevleri değişik kurumlarca paylaşıldı, yaygın bir deyimle "bürokratik kurumlara aktarıldı. " Mesela ekonomik üretim aileden ayrıldı, otorite bir siyasal erk olarak ailenin dışında belirginleşti, dini temsil özel türde yetişmiş din adamlarına geçti. Böylece aile neslin devamını sağlayan biyolojik üretim ve eşlerin psikolojik tatminini sağlayan bir kuruma dönüştü. Bu son işlevleri başka

kurumların karşılayabildiği oranda, aile kurumunun, gelecekte ortadan kalkabileceği bile söylenebilir. (Tolan, 1991; 120)

Şüphesiz aile ile ilgili işlevlerin bir nitelik değişimine uğradığına ilişkin bu görüşlere katılmamız mümkün değil, ancak bir nicelik değişimi de mutlak görülüyor. Bu durumu ailenin yüzyıllar boyu tüm yapı farklılıklarına ve uğradığı değişime rağmen yürüte geldiği işlevlere bakarak açıklayabiliriz.

Ailenin işlevleri değişik açılardan sınıflandırılmıştır. Mesela bunları biyolojik, ekonomik, sevgisel, koruyucu, toplumsallaştırma, eğitim ve boş zamanları değerlendirme türlerine ayırabiliriz. (Ozankaya, 1976; 16)

Şüphesiz işlevlerin tüm kurumlar için en sağlıklı sınıflamalarından birisi temel kurumlara göre yapılan sınıflamadır ki bu açıdan ailenin ekonomik, dini, eğitimsel, siyasal ve boş zamansal işlevleri vardır. Ailenin kendine özgü biyo/psikik işlevi başta olmak üzere bunların en önemlilerini kısaca açıklamaya çalışalım.

Hangi açıdan bakarsak bakalım insan soyunun devamı, anne-baba-çocuk ilişkisi olarak ifade edilebilecek bir ilgi bağına gerekli kılmaktadır. Genelde tüm canlılar doğumundan kısa bir süre sonra kendi kendine varlığını sürdürebilmektedir. Uzmanlar insanın diğer canlıların bu seviyesine gelebilmesini doğumdan sonraki 20 ayda kazanabildiğini kabul ederler. Yani buna göre insan 20 ay erken doğmuş bir prematüre varlıktır ve yetişmesi bir ilgi ocağına bağlıdır, o da ailedir.

Yine aile psikolojik bir tatmin olayıdır. Üstelik bu tatmin yalnızca, cinsel işlemlere ruhsat veren bir yol değildir, aynı zamanda yalnızlığı gideren, ferdin maddi-moral savunmasını sağlayan bir birliktir. Esasen düşünürlerin büyük bir kısmı, modern toplumlarda ailenin bu işlevinin önceki dönemlerden daha güçlü hale geldiğini savunmaktadırlar. (Kağıtçıbaşı, 1993; 146)

Şüphesiz ailenin maddi ihtiyaçların üretimiyle ilgili görevlerinin bir kısmı, zaten toplumda bir temel kurum olan ekonomiye aktarılmıştır. Ancak aile kendi diğer işlevleriyle bağlantılı olarak sadece tüketim değil başka ekonomik işlevleri de yerine getirmektedir. Ancak burada bir nicelik değişimi vardır. Dorothy Smith'in deyişiyle aile doğrudan mal üretmese de geniş kapsamlı bir "hizmet" sektörüdür. İnsanı mal üretimine hazırlayan süreçler ailede işlemektedir.

İnsan toplumsal bir varlıktır, hayatını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmek için

düzenli bir toplumsallaşma sürecinden geçmesi lazım. Bu süreç ailede başlamaktadır. Bu konuda ailenin önemi, yuva ve kimsesizler yurdunda yetişen çocuklar üzerinde rahatlıkla görülebilir.

Aile gerçekten eğitim işlevine bağlı olarak toplumsal değerlerin ilk aktarıldığı yerdir. Yüzyıllar boyu bu iki kurum, toplumsal değerlerin üretilmesi, aktarımı ve denetimi konusunda el ele hareket etmişlerdir. Birer denetleme kurumu olarak bugün de bu görevlerini yerine getirmektedirler. (Tezcan, 1981; 93)

İnsan için dinlenme ve eğlenmenin gerçekleştiği en önemli yer ailedir. İnsanın salt bir üretim dışındaki vakti de ancak ailede vardır.

Nihayet diğerlerine bağlı olarak ailenin bir diğer önemli işlevi toplumsal çerçevede toplumu kontrol ve onu yeniden üretme işlevidir. Her ne kadar ailede topyekün toplumun bir parçası olarak onun baskısı altında ise de aile geri dönüşlü olarak toplumsal kontrolün en önemli mekanizmalarından biridir. Bu kontrol bazen toplumsal değişimde kültürel gecikmelere neden olsa da sonuç budur.

Ailenin işlevleri geniş ve küçük aile yapılarında niceliksel farklılıklar gösterse de, dün olduğu kadar bugünde varlıklarını sürdürmektedirler. Bu işlevlerin, özellikle aile tiplerinde içeriklerinin diğer kurumlarla çelişmesi de mümkündür. Dolayısıyla bu işlevlerin olumluluğu ya da olumsuzluğu daha geniş kapsamlı bir düzlemle ilgilidir. Mesela ailenin toplumun geldiği normsal değerlerle bütünleşemediği yerde kontrol görevi olumsuz sonuçlar doğurabilir. (Özkalp, 1994; 23)

Ailenin bazı temel gereksinimleri vardır. Değerli olma gereksiniminde; aile içindeki etkileşim çocukları ya "ben değerliyim" ya da "değersizim" duygusuna götürür. Bu gereksinim aile içinde yerine getirilmezse çocuk her türlü davranışla bu duyguyu elde etmeye çalışır. Ergenlik çağındaki erkek çocukların çete (gang) kurarak çoğu kez ölümlerle sonuçlanan çatışmaları da, kendilerini önemli görmeyen aile ortamlarına bir tepki olarak yorumlanır. "Ben değerliyim" duygusunu aile içinde elde eden birey kendisini kanıtlamak için aşırı davranışlarda bulunmaya gerek duymaz.

Ailenin başka bir gereksinimi olan güven ortamı aile içindeki bireylerin emniyette olduğu, dışarıdaki tehlikeli olayların aile içine girmeyeceği duygusu, bu gereksinimin temel nedenidir. Eğer çocuk ev içinde kendisini güven içinde bulmuyorsa çocuk ailenin dışında bir yere yönelir. Aile ile olan bağlarını koparır. (Oskay, 1988; 43)

Aile içinde temel güven ve dayanışma varsa aile dışında bireyin karşılaştığı stres getirici olumsuz olaylar yıkıcı etkisini pek göstermez. Güven duygusunun baskın olduğu aile dış dünyanın yaratmış olduğu sıkıntı ve kaygılarından kendisini kurtarır. Bu tür aile içinde olan kimseler kendilerine olduğu gibi çevresine de güvenirlir. Eğer aile içinde güven ve dayanışma sağlanmamışsa bu insanlar yoğun stres ve gerginlik yaşarlar. Bu kişiler kendilerine dahi güvenemezler. Dolayısıyla çevresinde yakın ilişkiler kuramazlar.

Aile sistemi içindeki anne ve babalar davranış ve sözleri ile sorumluluk duygusunu ifade ederler. Aile içinde sadece anne baba değil herkes sorumluluk duygusunu paylaşır. Elbette ki çocuklara yaşları oranında sorumluluk yüklenmelidir. Tüm sorumluluğu kendi üzerine alan, çocuğunu sorumluluktan kurtaran anne ve babalar kendi yaşamını biçimlendirmekten aciz sürekli başkalarının yönetiminde olmaya yönelik bireyler yetiştirirler Bu tür tutumlar sonucunda yetişmiş bireyler yaşamlarında yer alan olaylardan sürekli başkalarını sorumlu tutarlar. Gelişimsel dönemi göz önüne alınarak çocuğun odasını toparlaması, ev işlerine yardım etmesi gibi konularda sorumluluğu sağlanabilir. Bunu yaparken kız ve erkek işleri kesin çizgilerle ayrılmalıdır. (Onur, 1986; 32)

Çocuğa her şey hazır verilmemelidir. Sorumluluk duygusunun gelişimi ile ilgili anlatılanlar zorluklarla mücadele etme ile ilgilidir. Çocuğun içinde bulunduğu gelişimsel dönem göz önünde bulundurularak çocuk kendi sorunları ile baş başa bırakılmalıdır. Bu durum onların zor sorunları ile mücadele ederek, uğraşmasına olanak vermek, kendisine güvenli sorun çözme becerileri gelişmiş bireyler olarak yetişmeleri için gereklidir. Karşılaştığı her zorluğa aşırı yardım eden ana babaların çocukları sürekli başkalarına muhtaç, kendilerine güvensiz olur. Böyle kişiler yetenek becerilerini keşfedemezler.

Aile ortamı bir mutluluk ortamıdır. Şimdiye kadar anlatılan gereksinimlerin karşılanması mutlu olmayı getirir. Evde değerli olduğu duygusunu tadan birey mutlu olur ve yaptığı şeylerden doyum alır, kendini gerçekleştirme olanağı bulur.

Katı din kuralları altında yetiştirilmiş çocuk sürekli yargılanacağı, cezalandırılacağı korkusunu yaşar. Kendi yaşantı ve deneyimlerini zenginleştirecek iç ve dış dünyasını araştırıp keşfedeceği yerine körü körüne itaati, kendi düşünce ve duygularından utanmayı öğrenir. Sağlıklı manevi yaşam ailenin çocuğuna verebileceği en önemli süreçtir. Kemal Çakmaklı bu konuda , "Sağlıklı bir manevi temeli olan

insanlar kendisi ile barışık, insan ilişkileri olumlu ve kuvvetli saygılı bireyler olarak yetişirler." (Çamaklı, 1991; 82) demiştir.

Bunların dışında aile toplumun tampon kurumudur. Tampon kurumlar sosyal değişimin buhransız olmasını sağlayan çözümlerin önüne geçen ve gerek bünye fonksiyon bakımından her iki sosyal yapıdan farklı yönleri olan yapılardır. Bu kurumlar değişme süreci içerisinde ortaya çıkarlar. İşte biz aileyi değişen bir toplum içinde makro seviyede tampon mekanizma fonksiyonuna sahip bir tampon kurum olarak ele alıyoruz. Şüphesiz aile, değişen bir toplum içinde tek tampon mekanizma değildir. Hatta diğer tampon mekanizmalarla kendi güvenliğinin sağlandığı da bir gerçek olabilir. Fakat aileyi etkileyen mekanizmaların toplamı zaten ailenin bir toplumdaki yapısını ve fonksiyonları belirlediğinden, etkileşimin bu yönü, aile kurumunun yapı ve fonksiyonlarının incelenmesinde ortaya çıkar.

Gelişme seviyesi ne olursa olsun bir toplumun her an değişmekte olduğu kabul edilirse her toplumda tampon mekanizmaların bulunduğu ortaya çıkar. Bu ise bizi ailenin bir fonksiyon sahibi olduğu sonucuna ulaştırır. Geleneksel geniş ailenin yapısına ve fonksiyonuna diyalektik açıdan bakıldığında ailenin toplumsal değişme için bir ölçüde kaynaktır. Aynı durum çekirdek aile için de söylenebilir.

Tampon mekanizma kavramı, aileyi sosyal yapı içinde çok yönlü bir etkileşim sonucu fonksiyon ve yapı değiştirerek, toplumun bütünlüğünü ve kişinin güvenliğini sağlayan bir kurum olarak ele alır.

Ailenin tüm kurumlarla doğrudan veya dolaylı ilişkisi vardır. Esasen diğer kurumların işlevlerinin bir kısmı ailede en azından embriyoner biçimde sürmektedir. Ailenin bu çok yönlü yapısına bakarak bazı düşünürler aileyi temel olduğu kadar ilk saymışlar ve diğer kurumların ondan türediğini ileri sürmüşlerdir. Hatta genel toplumsal gelişme çizgisi ailesel gelişme çizgisiyle özdeşleştirilmek istenmiştir.

Şüphesiz bir indirgemeciliğe girmemek kaydıyla ailenin tüm kurumlarla ilişkisinin olduğu doğrudur. Bu ilişkinin ekseni toplumsal değerlerdir. Ailenin dayandığı değerler bu sistemin aile perspektifinden görünümüdür.

Ailenin bazı yardımcı kurumlarla da ilişkisi vardır ki bunların başında hukuk gelmektedir. Esasen hukuk toplumsal formların yaptırımli biçimleridir.

Gerçektende aile diğer sosyal özelliklerinin yanında hukuki bir olgudur da.

Esasen kişilerin hayatlarının önemli bir kısmını geçirdikleri aile çevresi içindeki ilişkiler bir yönü ile hukukun konusu içine girmektedirler. Nişanlanma, evlenme, mesken seçimi, çocukların konumu bakımı, aile içindeki hak ve mükellefiyetler, günlük geçim için yapılan işlemler, malların mülkiyeti, miras konusu, vasi tayin etme, vb. bunlardan bazılarıdır.

Kurumsal ilişkiler önemli olmakla birlikte, analizlerde genel toplumsal yasalar gözden kaçırılmamalıdır. Değişme ve yapı sorunları genel toplumsal yapı ile irtibatlandırılmadığından bazı eksik sonuçlara varmak mümkündür. Mesela ailedeki değişim salt ekonomik etkilere bağlanamaz. Genel toplumsal değer değişimi ailenin değişimini de açıklar ve hatta bizi daha bütüncül sonuçlara götürür. Çünkü burada aileyi değişime götüren nedenler bir başka açıdan ekonomik değişimlere de neden olmaktadır. (Dönmezer, 1982; 65)

Anne-babaların çocukları için yaşam boyu önemli bir etkiye sahip oldukları bilinmektedir. Anne-çocuk arasındaki ilişki kadar baba çocuk arasındaki ilişki de büyük bir öneme sahiptir. Bebek dünyaya geldikten sonra hem anne hem de baba ile kurulacak sağlıklı bir bağlanma ve ilişki ile çocuklar daha mutlu olurlar. Babaların çocukları ile oynamaları, konuşmaları, onların beslenme, temizlik gibi gereksinimlerini karşılamaları önemlidir. Babalar çocukları ile bu tarzda bir ilişki kurduklarında başarılı bir ilişkinin de temelleri atılmış olur. Bu arada anne-baba arasındaki ilişkinin, anne-baba-çocuk arasındaki ilişkiyi etkilediği de unutulmamalıdır. Anne-baba arasındaki ilişki sağlıklı ise doğal olarak bu ilişki çocuğu olumlu yönde etkiler.

Sıcak ve destekleyici bir ortam yaratan anne-babalar çocuklarına kardeşleriyle ve ebeveynleriyle daha doyurucu ilişkiler kurmaları için cesaret verirler. Açık ve etkili iletişimin olduğu bir aile ortamından çocuklar olumlu yönde etkilenirler. Etkili iletişimin kurulduğu ailelerde, aile bireyleri birbirleri ile duygularını paylaşır, birbirlerine zaman ayırır, birbirlerine değer verir ve birbirlerini olduğu gibi kabul ederler. Bireyler birbirlerine duygularını, destekleyici ve sevgi dolu bir yolla iletirler. Böyle bir ortamda da anne-baba-çocuk arasındaki ilişki etkili olur.

Ebeveynler çocukları ile olan ilişkilerinde öncelikle onların hangi bakış açıları ile yaşama baktıkları, dünyayı anlamlandırdıklarını bilmelidirler. Çocuğun dünyaya bakış açısını keşfedebilmek, öncelikle onu dinlemeyi gerektirir. Çocuğun gözü ile dünyayı görebilmek, kulaklarıyla duyabilmek önemlidir. Bunu yapabilmek için de anne-

babaların empatik iletişim içinde olmaları gerekir. Empatik iletişimde bireyin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyması, onu anlaması ve geri bildirim vermesi söz konusudur. Empatik dinlemede kişiyi anlama birinci plânda yer alır. Çocukla kurulacak empatik iletişimde en önemli nokta fiziksel yakınlıktır. Çocukların küçük yaşlarda bir "bacaklar dünyasında" yaşadıkları unutulmamalıdır. Çocuklarla konuşurken diz çökerek ya da çocuğu kucağa alarak fiziksel yakınlığı sağlamak çocukla kurulacak iletişimde etkili olur.

Çocuklarla kurulacak sağlıklı bir ilişki de, çocuğun gelişim dönemi özelliklerini bilmek gerekir. Çocuk büyürken farklı gelişim özellikleri gösterir, bu da çocukla kurulan iletişimi etkiler. Eğer anne-babalar çocuklarının gelişim dönemi özelliklerini bilirlerse çocuklarının yaptıkları davranışları değerlendirme ve onlarla sağlıklı bir iletişim kurmada başarılı olabilirler. Örneğin, üç yaşında bir çocuk oyuncağını arkadaşı ile paylaşmak istemeyebilir. Anne- babalar çocuklarının oyuncağını paylaşmamasından rahatsızlık duyarlar. Oysa bu yaşta olan çocuklarda oyuncağını paylaşmama gelişim dönemi özelliğidir.

Gelişim dönemi özelliklerini bilmenin yanı sıra, anne-babaların çocuklarını oldukları gibi kabul etmeleri de önemlidir. Ebeveynler, çocuklarının kendilerinin küçük bir modelleri olmadıkları kendilerine özgü bir birey oldukları gerçeğinden hareket etmelidirler. Dertlerini anlatmak isteyen çocuğa bir otorite olarak yaklaşmak yerine, insan olarak yaklaşmak, onun duyarını algılamaya çalışmak, verilmesi gereken yanıtlar yerine dürüst yanıtlar vermek çocukla kurulacak iyi bir ilişki için oldukça önemlidir.

Anne-babalar çocukları ile ilişkilerinde çoğunlukla sen iletilerini kullanırlar. Oysa ben iletilerini kullanmak daha etkili olur. Ben iletileri hem çocuğun anne-baba tarafından kabul edilmeyen davranışları değiştirmelerinde daha etkili hem de anne-baba-çocuk ilişkisi için daha sağlıklıdır. Sen iletileri suçlayıcıdır, mesajı alan kişide düşük benlik saygısı oluşur. "Gürültü yapıyorsun, yaramazlık yapıyorsun" gibi sen iletileri yerine "kaşıkla bardağa vurduğunda başım ağrıyor" gibi ben iletileri göndermek davranışını değiştirmede sorumluluğu çocuğa verir ve daha etkili olur.

Gordon (1996)'a göre, çocuklarla kurulan ilişkilerde bazı iletişim engelleri vardır. Bunlar; emir vermek, yönlendirmek, uyarmak, gözdağı vermek, ahlâk_dersi vermek, öğüt vermek, çözüm ve öneri getirmek, öğretmek, nutuk çekmek, yargılamak, eleştirmek, suçlamak, aynı düşüncede olmamak, övmek, aynı düşüncede olmak, ad

takmak, alay etmek, yorumlamak, analiz etmek, tanı koymak, güven vermek, desteklemek, avutmak, duygularını paylaşmak, soru sormak, sınamak, sorgulamak, sözünden dönmek, oyalamak, şakacı davranmak, konuyu saptırmaktır.

Belirtilen bu iletişim engelleri kullanıldığı zaman, çocuklar kendilerini değersiz hisseder, savunucu bir iletişime girebilirler. Oysa empatik bir ilişki içinde olmak, çocukların duygularını anlamak, sen iletileri yerine ben iletileri kullanmak çocuklarla anne-babaları arasında sağlıklı ilişkilerin kurulmasında etkili olacaktır.

Başarılı bir ilişki için;

Ana-baba, çocuklarını eğitirken öncelikle gelişim evrelerini bilmeli ve çocuklarının içinde bulunduğu gelişim dönemini tanımalıdır. Başka bir deyişle, çocuklarını tanıyarak işe başlamalıdır.

Ana-baba, çocuklarının kendi modelleri olmadığı gibi, kardeşlerinden ve arkadaşlarından farklı, bağımsız, kendine özgü zekâ ve kişilik özellikleri olan bir birey olduğu gerçeğinden hareket etmelidirler.

Anne ve babanın çocuklarına , "uygun olan davranışı" ya da neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğretebilmeleri için, gerek kendi aralarında gerekse çocuklarına yönelttikleri davranışlarında dengeli, tutarlı ve kararlı olmaları gerekir.

Anne-babanın güvenli bir çocuğa sahip olabilmeleri için, önce kendilerine, sonra birbirlerine, ardından da çocuklarına güvenmeleri gerekir.

Anne-baba çocuğundan yaşı ve yeteneklerine uygun isteklerde bulunmalı, çocuğu hayal kırıklığına uğratabilecek, yaşının üstünde beklentiler içine girmemelidirler. Çocuğun ilgi ve yeteneği onun yönlendirilmesinde esas alınmalı, ana-babanın tutkuları dikkate alınmalıdır.

Anne-baba öncelikle çocuğunu bağımsız bir birey olarak kabul eden, ona sevgi ile yaklaşan ve olumlu ilişki kurmaya çalışan kişiler olmalıdırlar. Bilinmelidir ki, sevgi temeline dayanan eğitim, sağlam ve başarılı eğitimidir.

Anne-baba, soyut düzeyde uyarı yerine, somut düzeyde eylemi temel almalıdır. Anne-baba öyle bir ortam hazırlamalıdır ki, çocuk sanki her zaman anne ve babası yanındaymış gibi kendini güvenli ve hiç yanında değilmiş gibi özgür hissetsin. Böyle bir aile ortamı çocuğun kendine özgü anlayış ve düşüncesini ifade etme olanağı sağlar.

Buna karşın sağlıklı bir aile, çocuğun nasıl algılaması, düşünmesi ve davranması gerektiğiyle ilgilenir. Çünkü bu ana-baba için, çocukları belirli bir kalıba sokmak, onu bağımsız olarak gelişmesinden daha önemlidir.

Anne- baba, çocuğunun kişiliğine saygı duyan, benlik saygısı üstün kişiler olmalıdır ki, çocuklarının benlik saygısı da üstün olabilsin. Anne-babalar kendi kendini yönetebilen bireyler yetiştirmek için gerekli psiko-sosyal ortamı hazırlamalıdır. Bunun için de aşırı koruyucu yaklaşımdan kaçınarak çocuğun kendi kendini yöneten bir birey olmasına fırsat verilmelidirler.

Kısacası, anne-baba, çocuğa sevgi veren, girişim yeteneğini ve özgüvenini kazanabilmesi için onu destekleyen kişiler olmalıdırlar. Çocuğa yeterli düzeyde desteğin sağlandığı bu ortamda anne-babanın sağladığı disiplin ve eğitimin nitelikleri olumludur. Çocuğun istemi hiçbir zaman engellenmez. Aşırı davranışları anlayışla karşılanır ve yumuşak bir biçimde düzeltilir. Böyle bir esnek ortamda çocuk, cesaretli ve topluma uyumlu bir insan olarak yetişir. Yaşamını yapıcı çabalar üstüne kurmayı öğrenir.

İdeal anne-babayı tanıtmak zor olmakla beraber başarılı anne-babalar, çocuğun ihtiyaçlarını sezen, onlara uygun yanıtlar veren, aşırı hoşgörölü veya katı olmayıp, çocuğa karşı esnek bir yaklaşım içinde olan, davranışlarında belirli bir kararlılık ve devamlılık sağlayan, karşı çıkmadan önce her zaman çocuğunun isteklerini dinleyen anne-babalardır.

Yine başarılı anne-babalar, çocuğunun kendi kendisini denetlemesini ya da iç denetim demek olan ahlak gelişimine ortam hazırlayan, çocuktaki sorumluluk duygusunu geliştiren, olayların sonuçlarıyla onları baş başa bırakan, onlara hak ve özgürlüklerinin sınırını öğreten, çocuklarına korku silahını çevirmeksizin, kendi kendilerini disipline eden ve düşüncelerini özgürce anlatabilen birer birey olarak yetişmelerine imkân hazırlayan kimselerdir

Ailenin ekonomik düzeyinin düşük olması; yoğun sefalet bölgelerinde ikameti ve olumsuz mesken ve sağlık şartlarının oluşmasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak çocukların, ucuz ikamet bölgelerine sığınmış olan suçlularla temas kurlmaları, onların fiil ve hareketlerini taklit etmelerine neden olmaktadır. EGM'nin 1997 yılı istatistik verilerine göre, gelirleri açısından yapılan değerlendirmede, gelir seviyesi düşük olan kişilerin %39, 3'nün gözaltına alındığı görülmektedir. Gelir seviyesi düşük olan kişilerin ekonomik suçları, gelir seviyesi yüksek olanların ise sosyal suçları

işledikleri görülmektedir. Keza yoksulluk, ruhsal buhranları, anormal ruhsal krizleri, dengesizlikleri doğurmakta ve bu yolla suç işlenmesinde etkili olabilmektedir. Ancak yoksulluk genel olarak bir suç nedeni değildir. Fakat yoksulluğun sebep olduğu bazı sosyal olaylar, özellikle çocuk suçluluğu üzerinde en güçlü etkenlerden biridir

Aile genişliği ve suçluluk; aile genişliğinin çocuk suçluluğuna olan etkisi ile ilgili yapılan çalışmalarda, dolaylı da olsa böyle bir etkinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu tür durumlar, özellikle çocuğun ilgi alaka gösterilmesi ve eğitimi konusunda sorunlara yol açabilmektedir. Yoksulluğun beraberinde getirdiği ve suçluluğun oluşumunda etkili görülen aile kalabalığı, bireylerin yaş ve statülerine uygun gereksinmelerinin karşılanmadığı, yaşantılarının dört duvar arasında süregeldiği bir gerçektir. Aile üyelerinin sayısının artması, çocuğu suça yönelten bir unsur değildir. Yalnız, bilhassa ekonomik sıkıntı içinde olan ülkelerde, çocuklar küçük yaşlarda eğitimden çekilip, çalışmaya gönderildiklerinden suça yönelme oranı artmıştır. Evden kaçma ergenlik çağı gibi tüm gelişim alanlarında önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemde, olumsuz ana baba ve çocuk ilişkilerine tepkisel olarak karşı çıkmayı gösteren bir harekettir.

EGM'nin 1997 yılı suçluluk istatistiklerinin kardeş sayılarına göre yapılan değerlendirmesinde; herhangi bir suçtan dolayı gözaltına alınanların genel dağılımında kardeş sayılarının 3, 4 ve 5 olduğu gözlenmektedir.

Geniş aile-çekirdek aile farklılaşması kadar, aile içindeki çocuk sayısı ve bununla paralel giden gelir seviyesi düşüklükleri de önemli nedenler olarak görülmektedir. Aile genişliğinin temel sakıncalarının birisini, aile içinde anne-babadan başka yetişkinlerin de bulunmasının çocuğun değer kavramlarını, suç veya suç olmama konusundaki düşüncelerini netleştirememesine ve pedagojik problemle karşılaşmasına neden olmaktadır. Birden fazla çocuklu ailelerde suç işleme oranının en büyük çocuklarda daha fazla görülmesi ise, büyük çocuğun daha fazla ihmal edilmesi, aşırı yükleme ile karşı karşıya kalması ailenin yükünü daha erken yaşlarda taşıması gibi faktörlere bağlanmaktadır.

Aile genişliği, çocuğun yaşının ilerlemesiyle, eğer gerekli tedbirler alınmazsa olumsuzluklara sebep olabilmektedir. Küçük çocuğu genç bir yetişkin yapan değişiklikler, sadece fizyolojik ve biyolojik değişiklikler değildir. Çocuktaki zihinsel yetilerin oluşması da dış dünyayı algılama ve kavrama değişikliklerine yol açar.

Eskiden hep çocuk olarak algılanırken; şimdi kimi zaman çocuk, kimi zaman da yetişkin olarak nitelendirilmektedir. Tüm bu etkenler çocuğu bir kimlik aramaya iter ve sonuçta çocuk ergenlik döneminden ya kimliğini kazanmış olarak benlik kavramıyla ya da olumsuz bir benlik kavramı ve kimlik kargaşası ile çıkar. Olumsuz bir benlik kavramı ile yetişen çocuk, ergenlik çağına geldiği zaman, olumsuz ana baba ve çocuk ilişkilerine olan tepkisini evden kaçma şeklinde ortaya koymaktadır. Görülmektedir ki aile genişliği, çocuk suçluluğuna dolaylı olarak da olsa etkilemektedir.

İnsan ilişkileri içinde en uzun ömürlü ve önemli etkileri olanı, hiç kuşkusuz anne-baba ile çocukları arasında olan ilişkilerdir. Bir de çocuğun yetişmesinden başarı ya da başarısızlıklarından yalnızca veya yüzde yüz anne-babayı sorumlu tutmak doğru değildir. Çünkü çocuk yalnızca anne ve babasının aile eğitiminin etkisi altında kalmış olsaydı, bir ailedeki tüm çocukların birçok özellikleri yönünden birbirlerinin aynı olmaları gerekirdi. Her çocuk ailenin parçasıdır. Fakat çocuğun yetişmesi ve gelişmesinde okulun ve en geniş anlamda toplumunda sorumlulukları da katkılardan biridir. Bence, anne-babaları tarafından gerçekten sevilip sayıldıklarına inana çocuklar davranışlarında daha bağımsız ve kendilerine daha çok güvenen insanlar durumuna gelmektedirler. Çocuğun kişiliği önce ve esaslı olarak anne-babası arasında biçimlenmeye ve renk almaya başlar. Ancak bir çocuğun aile çevresinde kazandığı kötü alışkanlıkları değiştirmek, kolay bir iş değildir. Atalarımız, öncelikle ilk yıllardaki etkilerin önemini belirtmek için "Ağaç yaşken eğilir" demişlerdir. Yapılan incelemelerde gösterdiği gibi hayatında anne-babasının her yaşta kişiliği üzerinde etkisi olmaktadır. Eğer bu etkiyi derecelendirmek, ağırlık ve önem bakımından bazı dönemlere ayırmak gerekirse özellikle doğumdan 5 ya da 6. Yaşın sonuna kadar insan hayatındaki önemi çok büyüktür.

Bunun nedenleri;

a. Bir çocuğun anne-babası ile bir arada olma süresi ve bu dönemde, hayatının diğer dönemleri ile kıyaslanamayacak kadar uzundur.

b. Kimi anne-babalar, özellikle bu yaşlardaki çocuklar için "daha yaşı küçüktür, nasılsa bir şeyler anlamaz" diye düşünebilirler. Bu türlü fikirler anne-babaların çocuklarına karşı davranışlarında, birbirlerine olan ilişkilerinde daha az hassas, daha az dikkatli olmalarına neden olmakta ve ruh sağlığının bozulmuş, uyumsuz bir duruma gelmiş insanların çoğunun hayat hikayelerinin dinlenince bu gibilerinin ruh sağlıklarının

bozulmasını sağlayan nedenlerin köklerinin bu yaşlara kadar gelip dayandığı görülmektedir. Bu genel niteliklerden bahsettikten sonra hangi davranışların çocukların üzerinde etkili olduğundan bahsedebiliriz.

Anne-babaların sorumlulukları, her anne-babayı bekleyen sorumluluklar vardır. Çocuğun yaşı ilerledikçe anne-babasının taşıyacağı sorumluluklar azalır. Bir kısmı uzar. Kimilerine göre anne-babaların en önemli sorumlulukları: çocuğun yemek, içmek, giyim, kuşam vb. gibi temel ihtiyaçlarını gidermektir. Oysa anne-babaların sorumlulukları bunları aşan çok daha geniş, daha başka konuları kapsamaktadır.

Çocukların bazı temel ihtiyaçları vardır ki, bunların sağlıklı ve dengeli olarak giderilmesindeki sorumlulukların önemli bir kısmı anne-babaları ilgilendirir. Özellikle büyüme ve gelişmenin çok hızlı olduğu okul öncesi çağında ve daha sonraları çocuğun yemesiyle, giyimi, kuşamıyla, uykusu, dinlenmesi ve oyunuyla ilgilenmesi gereken anne-baba, çok küçük yaşlardan başlayarak örneğin cinsel eğitimiyle de ilgilenmek zorundadır.

Öte yandan çocukların ruhsal ve toplumsal nitelikleri temel ihtiyaçlarının (güven, başarı elde etme, sevgi, beğenilme, birlikte yaşama) giderilmesinde de anne-babalara düşen önemli görevler vardır. Suçluların, alkoliklerin, hayatına son verenlerin, ruh hastalarının, kötü yola sapmış kişilerin hayat öykülerini gözden geçirdiğimizde, bu insanların bu duruma gelmelerinde anne-babalarının payının büyük olduğu görülmektedir.

E) AİLE VE SOSYALLEŞME

1- Aile ve Sosyalleşme Süreci

Aile insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahne gibi düşünülebilir. Çocuk bu sahnede, insan ilişkilerini bütün karmaşık yönleriyle gözlemler ve yaşar. İnsan ilişkilerini belirleyen anlaşma, uzlaşma, bağlılık, iş birliği olumlu nitelikleri evde kazanır. Ayrıca anlaşmazlık çekişme ve çatışma gibi olumsuz nitelikleri ve takınacağı tutumları evde kazanır. Çocuk özellikle okul öncesi dönemde, anne ve babasının çok baskın etkisi altındadır. Onların olumlu ve olumsuz yanlarını, özdeşim yoluyla içine

sindirir. Anne baba ve kardeşleriyle sürekli bir etkileşim içindedir. Çocuk çok keskin bir gözlemcidir. Anne ve babasının kendisiyle, birbirleriyle ve kardeşleriyle ilişkisini sürekli gözler ve değerlendirir. Sonuçları çıkarır ve tepki gösterir. Bu nedenle aile içindeki ilişkilerin temeline, anne-babanın birbirine karşı tutumu oluşturur.

Onlara sevgi ve anlayışla karı-koca ilişkisi evin genel havasını belirler. Uyumlu ve sıcak ilişkiler, anne ve babadan çocuklara doğru yayılır. Çocuğun sosyalleşmesini ve sosyal davranış övüntüleri geliştirmesini etkileyen en önemli faktörden biri ailenin yapısı ve çocuğu eğitime biçimidir. Genel olarak ailenin çocuk eğitime biçimine bakılır ise itici, çocuğun uygunsuz davranışlarından tutarlı veya tutarsız, aşırı koruyucu veya ihmalcı endişeli veya rahat, genellikle etkili veya etkisiz olarak gruplanabilir.

2- Ailenin Sosyalleşme Sürecinde Kullandığı Yöntemler

Ana-baba eğitimi çocukların yetiştirilmesi, aile ilişkileri, ailede ve toplumda anne-babaya düşen yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli bilgi tutum ve becerilerin sistemli biçimde geliştirilmesidir.

Ana-baba eğitiminin amacı, ana-babaların kendilerine güvenlerini kazandırmak çocuklarının fiziksel, bilişsel, sosyal ve davranışsal gelişiminde kullanmak üzere bilgi ve becerilerini artırmaktır. Anne-baba eğitiminin bir başka amacı, eğitim programının içine babayı da aktif olarak katmaktır. (Çayboylu, 2002; 157) .

Doğumdan itibaren çocuk, fiziki ve sosyal çevresine uyum savaşı içindeyken, bu savaşta en büyük desteği anne-babasından alır. Çocuk bu sürecin sonucunda ya kendini ifade edebilmeyi kendi kendini yönetebilen bir birey olabilmeyi, kişilikli olmayı ya da içine kapanmayı, pasifliği kendini ifade edememeyi ve en önemlisi kişiliksizliği öğrenir. Bu süreçte çocuğun öğrenme yöntemi taklit olduğuna göre, modelin de “kişilikli, sosyal ve kendini bütün yönleriyle tanıyan birisi olması gerekir. Bunu başarabilenler psikolojik anne-baba olma yeterliliğine sahip kişilerdir. Çocuk bu modelleri kendine örnek alır ve hayatı bu yolla öğrenir. Bu nedenle bireyin gelişiminde aile çok önemli rol oynar ve sosyalleşme sürecinde temel birimdir. Ailenin en önemli işlevleri anne ve babanın ya da diğer aile üyelerinin çocuklarına sağladıkları bakım, sevgi ve eğitimidir (Çelikkaya, 1996; 64)

Aile hem sevecen hem de tutucu olursa çocuk mahcup, bağımlı ve az yaratıcı

olabilir. Ailenin çocuğun eğitiminde benimsediği biçim ile çocukların geliştirdikleri özellikler arasında bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Baumrid'e göre, aile çocuğun gelişim ihtiyaçlarını ne zaman ve nasıl karşılayacağını bilinçli, tartışmalara ve etkileşimlere sakin ve rahat bir atmosfer getirebilmelidir. Eğer aile sevecen, dikkatli ve destekleyici olursa, çocuğun davranışlarını kontrol edebilir. (Ülgen, 1983; 42)

Sonuç olarak denebilir ki olumlu sosyal davranışların büyük bir kısmı aile içindeki öğrenmeye ve aile büyükleri tarafından sağlanan modellerin örnek alınmasına ödül alma sonucu olarak da çocuklar olumlu sosyal davranışlarını çoğunlukla onaylar ve gülümsemeleri ile hoşlandıklarını belirtirler. Böylece çocuklar onaylama ve gülümsemenin ödül anlamı taşıdığını öğrenirler. Ailenin sağladığı öğrenme yaşantıları ve sunmakta olduğu modellerin, çocuktaki olumlu sosyal davranışların gelişmesinde önemli bir yeri vardır.

a) Sevgi

İnsanlar bedensel olan gereksinimleri olan beslenme ve korumayı sağladıktan sonra ilgi, sevgi gereksinimlerine doyum aramaya başlar. Sevgi olmadıkça insanlar arası ilişki olumlu, sağlıklı ve sürekli olamaz. Güven duyulmaz, saygınlık kazanılmaz, insanın yaratıcı olmasına ve kendisini gerçekleştirmesine olanak bulunamaz. Tek cümleyle sevgi olmadan insan olunamaz. Kişinin ve toplumun yaşamını etkileyen güçlü ve temel bir duygudur sevgi. İnsanlara haz, dirilik düzen veren duygusal bir yaşantıdır. Tanımı güç bir kavramdır. Başka bir kişiye varlık ya da nesneye karşı duyulan güçlü bir yakınlık ve bağlılıktır. Kimi kişilerin nesnelere insanın duygusal yaşamında bıraktığı iyi, güzel tatlı bir izdir. Sevgi sadece soyut bir kavram duygusal bir yaşantı değil, bütün tutum davranışların temelinde bulunan toplumsal bir güçtür. İnsan sevgisini çevresinde bulunanlara sıcak bir bakış, tatlı bir gülüş, güzel bir söz candan bir ilgi, içten bir yardımla gösterebilirler. Bu biçimde açığa vurulan duygular sonucu kolay, olumlu, sağlam, güvenli ilişkiler kurulur. Bu tür ilişkiler kişiliğin olumlu, sağlam, güvenli bir biçimde gelişmesini sağlar. Karşılık beklemeden sevmek, bunu günlük yaşamın gereğini saymak, insanların başkaları tarafından da sevilmesine uygun ortamı hazırlar. Sevgi gereksinimi yaşam boyu sürer. Sevginin yaşı, yeri ve ölçüsü yoktur. Yeni doğan bebek de yaşı ilerlemiş olan insanda sevmeyi, sevilmeyi ister.

Sevmek ve sevilmek için çaba gereklidir. Kişi uğruna çaba harcadığı nesnelere, kişileri sever; sevdikçe ilgisi artar. Onları tanır, onları bilir. Bildikçe daha çok sever. Sevdikleri için özveride bulunur. Her tür çabayı yüksünmeden gösterir. Sevip sevildikçe sevgiyle bağlı olduğuna inandığı nesnelere ve kişiler çoğaldıkça güven duygusu da artar. Sipinoza'nın dediği gibi, "Sevmenin ölçüsü ölçsüz sevmektir". Sevgi olan yerde dirlik, düzenlik, uyum vardır. Yunus Emre bunu şöyle dile getirmiştir. "Sevgi gelince tüm eksikler biter". (Köknel, 1982; 44)

Sevgi aslında özgür bir kişiyle olan ilişki değildir. Sevgi bir tavır sadece bir sevgi nesnesine değil tüm dünyaya karşı bağlılığı belirleyen bir karakter yönelimidir. Eğer kişi sadece tek insanı sever ve onun dışındaki tüm çevresine kaygısız kalırsa onun sevgisi sevgi değildir. Ya alabildiğine bir bencilliktir ya da ortak yaşam birliğidir. Hala insanların çoğu sevginin yetiyle değil nesneyle oluştuğuna inanmaktadır. Gerçekte bunlar sevdikleri kişiden başka hiç kimseyi sevmemelerine sevgilerinin yüceliğinin kanıtı olduğunu sanırlar. Eğer ben birisini seviyorsam herkesi seviyorumdur, dünyayı, yaşamayı seviyorumdur. Eğer bir kişiye seni seviyorum diyebiliyorsam herkese seni seviyorum diyebilirim. Sevginin tek kişiye değil herkese yönelik olduğunu söylemek sevilen nesneye bağlı olarak çeşitli sevgi biçimleri arasında fark bulunmadığı anlamını vermemelidir.

Çocuk kişiye ve nesneye anlam kendisine sağladığı doyumun ilkel ihtiyaçlarını karşılaması nedeniyle bağlanmaktadır. Kısacası annesini kendisini emzirdiği için sevmekte süte düşkünlüğü annesine düşkünlüğü haline dönüşmektedir. Sevgi gelişiminde tek bir kişiye bağlı olmanın doğuştan gelen zorunlu bir güdü ile ilişkili olmadığını gösterir. Çocuk toplumsal çevresiyle etkileşiminde etkin bir rol alabilmekte ve çok defa ilişkiyi bir yetişkin değil çocuk başlatmaktadır.

Doğumundan sonraki ilk yılda, süt çocukluğu döneminde, çocuk tam bağımlı ve edilgendir. Gereksinimlerini anne, ya da anne yerini tutan birinin özel bakımı ve ilgisi olmadan karşılayamaz. Sürekli uyarılma ve sevgi ister. Annesiyle ortak bir yaşam sürer; hep alıcıdır. Anneden ayrılmamış bir benlik vardır. Düzenli bakım ve ilgi görür, yeterli sevgi alırsa çocukta temel güven duygusu gelişir. Bu evrede bebeğin en önemli gereksinimi katkısız sevgi, ilgi ve özenli bakımdır. (Yörükoğlu 1998; 13)

Aile ortamında bebeğinizle iletişim kurabilmenin sırrı sevgi de ve ona art duyarlılığınızda yatmaktadır. Bebeğinizin ağlamaları, ona dokunmanız, onu sevmeniz,

onu okşamamız, onunla ilgilenmemiz, onun gözlerine bakmamız, onun hareketleriyle ilgilenmemiz gibi, hal ve tavırlarımız, onunla kurmamız gerekli olan iletişim alanına girer.

Bebeğinizin fiziksel gelişimi iyi derecede ise yeterince sevgiden onu istifade ettiriyorsunuz demektir. Çevresine karşı ilgisiz, size karşı tepkisiz bebeklerin yeterli sevgi ile donanmamış olduğu kanaatine varın. Çocuğunuza olan sevginiz, kayıtlı değil kayıtsız şartsız olmalıdır. Dilediğiniz istikamet üzere çocuğunuzu yönlendirebilmeniz için onunla hoş görü ve diyalog içinde olun. Bebek dertlerini ağlayarak anlatır. Ağlamalarının çok sebebi olabilir, bunlardan biriside ilgi ve sevgiye muhtaç halde olmasıdır. Bebeğinize sevgi ve güven verin. (Yüter 1999; 39)

Çocuk büyüdükçe dünyası da büyür ve aynı şekilde bağımlılıkları artar. Sevgi dünyası şimdi de sınırlıdır ve genellikle ailesine, babasına, erkek ve kız kardeşlerine ama çoğunlukla annesine yöneliktir. Her aile üyesi sırasıyla çocuğa sevginin bir yönünü öğretmekte rol alacaktır. Bunu çocukla oyun oynamak, konuşmak, kucaklamakla ona karşılık vermekle yapacaklardır. Kuşkusuz aile üyelerinden hiç biri özellikle meram ederek sevgiyi öğretmek için yolla çıkmamıştır.

Sevgi bir duygudur. Her aile üyesi sevgi hakkında öğrendiklerini giderek davranışlarıyla dışa vuracaktır. Eğer aile sevgiye dışa gösteriyle açıklayan bir gruptan ise, çocuk bu tür duygularını ifade ettiğinde olumlu karşılıkla takviye edilecektir. Çocuk babasının kollarına sığar ve dudaklarının üzerine ıslak, kocaman bir öpücük kondurur. Baba buna sevecen, neşeli, sözlü, gülümsemeli ve onaylayıcı bir karşılık verir. Bu durumda çocuğuna sevginin dışa dönük ifadesinin iyi bir şey olduğunu gösteriyordur. (Buscaglia 1997; 60)

Sevilen çocuk, insanlarla daha kolay diyalog kurar çocuk sevildiğini bildiği bir ortamda güvenli hareket eder. Davranışları, konuşması kendinden emin hareketleri, başarılı oluşu kurduğu arkadaşlıklar bunun en büyük kanıtıdır. Çocuk sevmeyi ancak başkaları tarafından sevilerek öğrenir. Bu sayede insanlara karşı sevecen ve sempatik tavırlar sergiler en önemlisi insanları sever. Bu da çocuğun insanlarla olan ilişkisini daha güçlendirir. Sosyalleşmenin en önemli faktörü, terbiye ve eğitiminde sevgi baş sırada yer alır. Çocuğu sevgiyle büyütmek gelecekteki birçok hatanın önüne şimdiden geçmek demektir. Sevgi her türlü engeli aşabilecek güce sahiptir. Sevilmediğini zanneden çocuk uyumsuz olur, kendine güvenemez, başarısız olur ve yalnızlık duygusuna kapılır. (Yüter 1999: 151–152)

Gerek çocuk eğitiminde gerekse ana-baba-çocuk üçgeninde, sevginin özel bir yeri, anlamı ve etkisi vardır. Sevgi, anne ve baba tarafından farklı yorumlanır. Kimine göre çocuğu sevmek öpmek demektir kimine göre de kucaklamak. Oysa sevmek, çocukla bütünleşmek, onunla bazı etkinliklerinde beraber olmak ve bir birey olarak onun gerçeklerini anlamaya çalışmaktır.

Çocuğun taşkın bir sevgiye ihtiyacı vardır. O annesinden ve babasından farklı bir sevgi bekler. Bu sevginin özellikle kendi şahsına yönelik olmasını ister. Beceri ve yetenekleri sevgi sebebi olmamalıdır. Sevgi, temelde çocukla geçirilen zaman anlamına gelmektedir. Siz ister çocuğunuza çok ayırmak arzusunda olun, ister olamayın, çocuk her şeyin farkındadır. Ne onu oyunağa boğmak, ne bol öpücükle karşılamak ne eğitim konusunda ona üstün olanaklar hazırlamak, ne de sosyal açıdan her türlü avantajı sağlamak onunla birlikte sevgiyle bütünleşerek geçirilen zamanın yerini doldurabilir. Sevgiye olan eğilim, insanlarda doğuştan var olan doğal bir yetidir. Ancak sevgini ifadesi, öğrenilmiş bir davranıştır. (Yavuzer, 1999; 34–35)

Anne ve babanın çocuğa karşı tutumları, çocuğun gereksinimlerini karşılar. Çocuğun anne sevgisi yanında babanın sevgisine onun otoritesine ve yönlendiriciliğine gereksinimi vardır. Annenin işlevi çocuğu yaşamda güvenli kılmaktır. Babaninkisi ise onun öğretmeni olmak, ona içine doğup, unsuru olduğu toplumun sorunlarıyla başa çıkabilmenin yollarını göstermektir. Anne sevgisinin en iyisi, çocuğu büyütmekten alı koymaya onun çaresizliğine prim vermeye kalkışmayanıdır. Anne yaşama güvenli olmalı, aşırı sinirli olmamalı ve huzursuzluğunu çocuğuna taşımamalıdır. Babanın sevgisiyle ilkeler ve beklentilerle yönlendirilmelidir. Otoriter ve ürküten bir sevgiden ziyade bağışlayan, sabırlı bir sevgi olmalıdır. Büyümekte olan çocuğa artan bir yeterlilik duygusu aşılmalı ve sonuçta çocuğun kendi yetkisi (otoritesi) olmasına ve baba etkisinden çıkmasına izin verilmelidir. (Fromm, 1997; 50)

Çocuk yetiştirmede anneye ve babaya düşen görev ve sorumluluklar ayrıdır. Günün yorucu iş hayatından eve yorgun argın dönen ve bu yüzden de kendini haklı bulan babaların yaşayışları hemen hemen aynıdır. Yemekten sonra günlük gazete ve dergileri gözden geçirmek sonra da yatıp uyumak anneler ve çocuklar tarafından babalarının kendileriyle yeteri kadar ilgilendirmedikleri düşüncesine kapılmasına sebep olur. Babalarından bazı davranışlar beklerler. Örneğin; ev işlerinde hanımlarına yardım etmeleri, çocuklara bakmaları gibi. Bir erkeğin baba olarak aile bireylerine karşı yerine

getirmekle zorunlu olduğu bazı davranışlar vardır ki, durum ne olursa olsun ne kadar yorgun ve meşgul olursa olsun unutulmaması gereken davranışlardır bunlar. Bu davranışlar nelerdir?

a. Aile bireylerinin ihtiyaç duyduğu ilgi ve sevgiyi vermede, bir baba olarak bazı görev ve sorumlulukları olduğunu unutmak.

b. Çocukların babaları tarafından okşanmak, sevmek istediklerini unutmamak.

c. Çocuklar okulda yada sokakta yaptıklarını, başarılarını babalarına anlatmak isterler; onları anlayışla karşılamak.

Bunları gerçekleştiren babalar hem kendileri dinlenmiş olurlar, hem de bu davranışlarıyla çocuklarının gözünde büyür aranan bir baba durumuna gelirler. Tabi bu arada annelerin de bu konuda üzerlerine düşen bir görevi vardır. Para kazanmak, ailesini geçindirmek nedeniyle geç saate kadar çalışıp eve yorgun argın gelen babaların içinde bulunduğu durumu çocuklarına anlatmak, böylece çocuklarının babalarına karşı daha anlayışlı davranmalarına yardımcı olmak.

Babalarının durumunu yakından bilen çocuklarda babasıyla olan ilişkilerinde isteklerinde ölçülü olurlar. Böylece çocuklarda babalarına karşı yanlış birtakım duygu ve düşüncelerin yerleşmesi de önlenmiş olur. Çocuk bakımı ve eğitimi görevini, sorumluluğunu bir yüke benzetirsek bu yük karı-koca tarafından birlikte taşındığı zaman ağırlığı pek hissedilmez.

Eğer yükün taşınması yalnız bir kişinin omuzlarına bırakılırsa, ağırlığı işte o zaman o kişiyi ezer, yorar, bunaltır. Annenin ailedeki yerine, görev ve sorumluluklarına gelince; "Yuvayı yapan dişi kuştur" Sözüden anlaşıldığı üzere anneyi bir evin direği, koordinatörü ve rehberi olarak görürüz. Aile içinde herkesin hakkını gözetmede, herkesin yeri ve değerini saptamada denge sağlamaya çalışan bir kişi. Para kazanma konusunda ise çocuklar genelde babalarının çalışmalarını normal karşılarlar ama annelerinin zorunlulukla da olsa çalışmalarını istemezler. Bu yüzdendir ki bir anne çalışmaya karar vermeden önce çocuklarının yaşları, ruhsal durumlarını dikkate almalı ve neden çalışması gerektiğini anlayacakları dilde onlara anlatmalıdır.

Sevgi, saygı ve sevecenlik ise insan hayatında çok yüce ve çok anlamlı bir yeri ve değeri olan bu duygular insanda doğuştan mevcut değildir. İnsanoğlu bu duyguları doğduktan sonra yaşayarak, görerek öğrenir ve o da bu duyguları başkasına göstermeye,

uygulamaya başlar. Herhangi bir ihtiyacını karşılamak amacıyla yavrusunu kucağına alan, bağına basan bir anne, bu davranışlarıyla sevilmenin, sevmenin ilk derslerini vermektedir. Sevilmeyi böylece öğrenmeye ve yavaş yavaş alışmaya başlayan çocuk kısa bir süre sonra da bir besin maddesi gibi sevmeyi sevilmeyi bekler.

Diğer bir deyişle sevgi böylece temel bir ihtiyaç durumuna gelir çocuk için. İşte bu noktadan sonra özellikle annelerin, artık çok dikkatli olmaları gerekmektedir. Bir annenin çocuğuna gösterdiği sevginin ölçüsünde yanlış bir istikamete yönelmesi hem ileride çocuğuyla olan ilişkilerinde içinden çıkılmaz bir duruma sokabilir, Hem de az sonra belirteceğim nedenler yüzünden çocuğun kişiliğinin etkilenmesine yol açabilir.

Hayatın ilk yıllarında çocuk, annesinin sürekli bakımına muhtaçtır bu yüzden annesi ile çocuk arasında çok yakın bir bağlılık başlar. İşte tam bu sırada annenin çocuğuna göstereceği ilgi, sevgi ve koruma gibi davranışların ölçüsünde bir anormallik, bir dengesizlik gelişebilir. Örneğin bir bitkinin gelişip büyümesinde suya, havaya, güneşe ve gübreye ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçları ancak belli ölçüler içinde alabilen bitkiler sağlıklı olarak büyüebilirler.

Gelişimi sırasında ihtiyaçtan fazla verilen su, bir fidanın çürümesine neden olabilir, susuzluk ise kurutabilir fidanı. Sevgi ve sevecenliğinde insan hayatında buna benzer etkisi vardır. Dengesi yada ölçüsü bozuk bir sevgi ve sevecenlik duygusu, hangi yönde gelişirse gelişsin çocuğun eğitimi üzerinde daima kötü ve olumsuz etkiler yapar. Bu duyguların sunulduğunda, doyurulduğunda azlık ya da çokluk bakınız çocuğun kişiliği üzerinde nasıl etkilerde bulunur.

Örneğin önce, aşırı derecede sevilerek yetiştirilmekte olan bir çocuğu ele alalım. Anne-babası tarafından her zaman okşanmaya el üstünde tutulmaya her isteği yerine getirilmeye övülmeye alıştırmış olan çocukla, anne-babası arasında son derece yakın bir bağlılık meydana gelir. Bu bağlılık önce çocuğun gelişmesini ve olgunlaşmasını önler ve geciktirir. Yaşının ilerlemesine karşın, çocuğun çocuk kalmasına neden olur. Bunun yanı sıra, çocuk aynı sevgiyi diğer insanlardan bekler. Bunu bulamayınca da büyük düş kırıklığına uğrar. İnsanların onu sevmediği, ona değer vermediği gibi yanlış düşüncelere kapılabilir. Bunun sonucu olarak çevresindeki insanlara düşman kesilir yada insanlara karşı düşmanca duygular besler.

Annesi babası tarafından aşırı derecede sevilen çocukların gereksiz yere sık sık öpüldüğü, okşandığı, zaman zaman da anne-babasının yatağına yatırıldığı

görülmektedir. Bu türlü davranışlar çocuğun cinsel hayatı üzerinde çok olumsuz etkilerde bulunur. Böyle yetiştirilen çocuklar yetişkinlik yıllarında bile bu bağlılığın etkisinden kendilerini kolay kolay kurtaramazlar. Cinsel hayatlarında bu yüzden oluşan bazı durumlar, sapıklık ya da anormallikler ömürleri boyunca bu gibileri huzursuz ve uyumsuz yapar. Acaba hangi çocukların aşırı derecede sevilmesi ya da korunması ihtimali vardır.

Yapılan incelemelere göre anne-babaları tarafından aşırı derecede sevlmeleri ya da korunmaları ihtimali bulunana çocuklar şunlardır: Tek çocuklar, ailenin en küçük çocukları, anne-babanın yaşlılık çağlarında dünyaya getirdikleri çocuklar, çok güzel çocuklar, uzun yıllar bekleyişlerden sonra dünyaya gelen çocuklar. Bir evin bir kız yada bir oğlu olan çocuklar, nineler ve dedeler tarafından özel bir sevgiyle sevilen çocuklar... vb. Freud'e göre; çocukları aşırı derecede sevmek, korumak gibi davranışlar, nevrotik ana-babalarda (yani kaygılı, kuruntulu, kuşkulu) daha çok görülmektedir. Bir kısmını sıraladığımız bu ve benzeri nedenleri bilen ana-babalar böyle durumlarda biraz uyanık ve tedbirli olurlarsa çocuklarını gelecekte beklediğini söylediğimiz düş kırıklıklarından ve tehlikelerden korumuş olurlar.

Şimdi birazda konunun öbür yüzüne bakalım: Yani sevgi yokluğu sevgi azlığı konusu. Hiçbir anne-baba kendisine katı yürekli denmesini istemez. Ne var ki, zaman zaman elde olmayan nedenler yüzünden de çocuklarımıza böyle davrandığımız, çok katı, çok sert çıkışlar yaptığımızda bir gerçektir. Çocuklarımızın beğenmediğimiz davranışları karşısında, sert çıkışlar yaparız bağırp çağırırız. "Artık sen bizim çocuğumuz değilsin, sevmiyoruz seni..." gibi bir bakıma doğru olmayan çıkışlardır bunlar. Oysa bir çocuk için cezaların en büyüğü onun gözünde çok büyük anlam ve değer taşıyan annesinin ya da babasının sevgisini yitirmektir.

Bu gibi davranışlara sık sık başvuran anne-babaların çocuklarında büyük bir güvensizlik duygusu, çekingenlik ve korku durumu görülür. Yalnız kendine değil, anne-babasına karşı olan güveni de azalır çocuğun. Kötü, beğenilmeyen davranışlar karşısında çocuğa gelişi güzel söylenmiş olan, "Artık seni sevmiyorum" gibi sözleri çocuk ciddiye alır. Çocuk çok yıkıcı ve derin izler bırakan etkileri olur bu gibi sözlerin. Oysa herkes bilir ki; sevlmeyen, beğenilmeyen çocuğun kendisi değil davranışlarıdır. Ne var ki, çocuk aradaki farkı anlayamaz, kavrayamaz. Gelişi güzel söylenmiş sözler ya da bu konudaki kusurlu davranışlar çocukta; "Artık annem babam beni sevmiyorlar"

gibi yersiz bir takım duygu ve düşüncelerin gelişmesine yol açabilir.

Yalnızca kötü davranışları üzerinde durulduğunu, azarlandığını, sevilmediğini; iyi davranışlarına ise hiç ilgi gösterilmediğini gören çocuklarda yanlış birtakım kanılar da doğabilir. Bu gibi çocuklar büyüklerine karşı küskünlük duyarlar, içlerine dönerler, kendilerine karşı güvenleri azalır. Suç işleyenlerin, ruh sağlığı ciddi olarak bozulmuş kimselerin, uyumsuz davranışlar gösteren kimselerin çoğunluğunu özellikle anne-baba sevgisinden yoksun olarak yetişmiş insanlar oluşturmaktadır.

Anne-babanın dışarıda çalışması sonucunda ilgisiz ve sahipsiz kalan çocukların akrabandan seilmeyen birine benzeyen çocukların bazen sakat, özürlü, sakat, zekaca geri, çirkin yada istenmeden dünyaya gelen çocukların seilmemeleri ihtimali çok kuvvetlidir. Bu arada, zekaca düşük düzeyde olan kimi ailelerin zekaca üstün durumda olan çocukları sevmedikleri de görülebilir. Annenin özellikle çok küçük yaşlarda çocuğuna göstereceği yakınlık ve sevginin derecesi çok önemlidir. Eğer bu sevgi ve ilgi duygusal yönden doyurucu nitelikteyse çocuğunda diğer insanlara karşı aşağı yukarı aynı tepkide bulunması ihtimali çoktur.

Eğer çocuk ailesinden bu duyguları yeterince almamışsa, bir insan için çok önemli olan bu temel ihtiyaçları kadar giderilmemişse, çocuğun ileride insanları sevmeyen onlardan uzak duran soğuk bir duruma gelmesi beklenebilir. Sevginin kişi hayatındaki yerini ve önemini açıklarken saygı kavramının da bu duygunun içinde bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Öteden beri süregelen yanlış anlayışa göre saygı yalnızca yaş ve makam yönünde bizden daha üst durumda olanlara gösterilmesi gereken bir duygu bir davranış biçimidir. Oysa saygı: küçük, büyük farkı gözetmeksizin; karşımızdaki ne ve kim olursa olsun, onun herşeyden önce en az bizim gibi ve bizim kadar bir insan olduğunu kabul ederek herkese vermemiz gereken bir değer belirtisidir.

Çocuklarımızı adam yerine koymak onlara. gerçekten insan gibi davranmak onların görüş ve düşüncelerine önem vermek, değer vermek... İşte tüm bu davranışların toplamı, çocuklarımıza duyduğumuz saygının ölçüsünü ortaya koyar. Bu anlayışa göre, bu hava içinde yetişen çocuklarda aynı davranışları başkalarına gösteren kimseler durumuna gelir.

b) Tecrübe ve Disiplin

İbni Sina, yaklaşık bin yıl önce, "Kanun" isimli yapıtında çocuk yetiştirme konusunda şu sözleri söylemiş: "Çocuklar özenle bakılmalı, davranışlarında ölçüyü kaçırmamaları için desteklenmelidirler. Öfkeli tepkileri, korkuları ve kaygıları giderilmelidir. Bu, en iyi biçimde, çocuğun istek ve eğilimleri yanında hoşlanmadığı şeyler de göz önünde tutularak sağlanır.

Çocuğun doğal yetenekleri desteklenirken, onu tedirgin eden nedenler ortadan kaldırılmalıdır. Böyle bir yetiştirme hem beden, hem de ruh için yararlıdır. Çünkü kazanılan iyi alışkanlıklar ve davranışlar daha ilk yıllarda kişiliğe siner. Çocuk altı yaşına gelince, öğretim ve eğitim için bir öğretmenin yanına verilmeli; onu gereksiz bilgilerle yüklemeyen, basamak basamak giden bir öğretim yolu izlemeye çalışılmalıdır. (Tolan, 1991, 276) öyle diyor: "Temelinde sevgi olan hiçbir eğitim başarısızlığa uğramaz. "Eğitimde disiplin anlayışını bu sözden süzüp çıkarmalıyız.

Çocuğun toplum içinde uyum içinde yaşayabilmesi, sorumluluk duygusu ve iç denetim kazanabilmesi için belli bir disiplin içerisinde yetiştirilmesi gerekir. Kural tanımayan, her istediği yapılmış, söz dinlemeyen çocuklar hem kolay mutlu olamazlar, hem de davranışlarındaki benmerkezci tutum nedeniyle sosyal çevre tarafından dışlanabilirler. Bu nedenle anne babaların çocuklarına bazı toplumsal kuralları ve sağlıklı davranış modellerini öğretmeleri çok önemlidir.

Burada en önemli noktalardan birisi anne ve babanın çocuklarına kendi davranışlarıyla örnek olduklarını unutmamalarının gerektiğidir. Kendisiyle ve birbirleriyle sürekli bağırılarak ve azarlayarak konuşulan çocuklar aynı davranışları kendi anne baba ve kardeşlerine gösterirler. Aynı şekilde saygılı, çalışkan, girişken olabilmeleri için çocuklarımıza davranışlarımızla örnek olmalıyız. Aşırı katı disiplin uygulanması ise çocuğun korkak, öfkeli ve kızgın davranışlar sergilemesine yol açabilir.

Disiplin, çoğu zaman baskı ve otoriteyi açıklayan anlamda kullanılmaktadır. Oysa disiplinin gerçek anlamı bu değildir. Disiplin, çocuğun eğitimindeki sağlıklı tutum ve kuralları içerir. Aynı zamanda disiplin, bireysel hak ve özgürlüklerin sınırlanmadığı, doğallığın ayıplanmadığı, kişiler arası ilişkileri düzenleyen, yetenek gelişiminin sağlandığı, sorumlulukların paylaşıldığı ilke ve kurallar bütünüdür.

Böylelikle ailenin disiplin konusunda yapması gereken; çocuklarında var olan

olumlu gelişmeleri desteklemeleri, olumsuzları ise düzeltmeye çalışmalarıdır. Bunu gerçekteşirmeye çalışırken yani disiplin oluşturmaya çalışırken sevgi ve özgürlük kavramlarını da birlikte düşünmeleri gerekmektedir. Bu üç kavram yetişkin yaşamında da birlikte düşünülmesi gereken önemli unsurlardır. Ebeveynlerin çocukları üzerinde disiplin kurmasını etkileyen en önemli etken iletişim yolu ve biçimidir. Ailelerin, çocuğu ile iletişim kurarken bazı ilkelere uymaları gerekir.

Her anne-baba çocuğunu çok sever ve onun için tüm fedakârlıklara katlanır. Fakat sevgi koşulsuz olmalıdır. "Eğer derslerindeki bu başarısız durum böyle devam ederse korkarım sana olan sevgim azalacak. " gibi iletişim örnekleri kurulur ise yanlış davranılmaya başlanmış demektir. Çünkü sevgiyi belli koşullara bağlayarak disiplin sağlanamaz. Hatta istenmeyen davranış, zaman içinde daha da pekiştirilmiş olur.

Beş temel özgürlüğü yaşaması için çocuğa olanak sağlamak önemlidir. Doğan Cüceloğlu'nun ünlü terapist Virginia Satır'dan aktardığı ve her bireyin doğuştan bu özgürlüklere sahip olması gerektiğini söyler. (Cüceloğlu, 1999, 78)

Çocuk, kendi arzusuna göre bir yemeği yeme ya da yememe özgürlüğüne sahiptir. Fakat bunun yanında vermiş olduğu bu kararın sorumluluğunu da taşımalıdır. Yemeğini yemediği zaman diğer öğün zamanına kadar ona bir şey verilmeyeceğini bilmeli ve ona uygun davranmalıdır.

Çocuk etrafında olan bir şeyi görme ve işitme (algılama) özgürlüğüne sahiptir. Kimi zaman ebeveynler çocuklarında o anda oluşan olumlu bir gelişmeyi görmek yerine, geçmişte olmuş veya gelecekte olabilecek bir olumsuzluğu göz önüne getirmeye çalışırlar. Ailenin "Evet, şu anda derslerinde önemli bir ilerleme kaydetmiş durumdasın; ama çalışmayı azaltırsan notların hemen düşecektir, unutma. " gibi yollarla iletişim kurması çocuğun motivasyonunu kırar, performansını düşürür.

Çocuklar, dönem dönem yaşanan olaylara karşı yetişkinden farklı duygusal tepkiler gösterebilirler. Ebeveyne göre hiç komik olmayan bir şey onu güldürebilir ya da tam tersi, ağlatabilir. Çocuğun bu duygusal tepkileriyle alay etme, önemsememe veya reddetme davranışları içine giren anne-babalar yanlış davranmış olurlar. Çünkü çocuğun, bu duygularını ifade etme ve saygı görme özgürlüğü olmalıdır. Aksi takdirde çocuğun da anne-babasının duygularını anlamaya ve dinlemeye özen göstermesi beklenemez.

Çocuklar istedikleri konu ile ilgilenme ve konu üzerinde istedikleri zaman düşünme özgürlüğüne sahip olmalıdırlar. Bu düşüncelerini de algıladıkları biçimi ile ifade edebilmelidirler. Anne-babalar "Haydi, misafirlere dünkü gezi ile ilgili neler düşündüğünü anlat!" dedikleri zaman çocuk bu konu ile meşgul olmak istemiyorsa zorlama ve baskı ile karşılaşmamalıdır.

Anne - babalar, kimi zaman çocuğun küçük yaşlarda iken ne ile, nasıl oynayacağına, resmini hangi renklerle boyayacağına karar verme aşamasında yönlendirme yaparlar. Tabii bu yönlendirmelerin çeşidi ve konusu çocuğun yaşı ilerledikçe değişimler gösterir. Çocuk büyüdükçe meslek seçimi hatta eş seçimi konularına kadar varabilir. Oysa bu konularda çocuklar özgür bırakılmalıdır. Aksi halde kendini baskı altında hissedecek ve mutsuz olacaktır.

Aile, çocuğun gelişim dönemi özelliklerini iyi tanımalıdır: Anne- babalar, çocuklarında yaş ile beraber değişen fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişimleri gözlemlemektedirler. Bu gelişim alanları ile ilgili olumlu değişimler olabileceği gibi olumsuz değişimler de olabilir. Tabii bu değişimlerin anne-baba-çocuk iletişimine getireceği farklılıklar kaçınılmaz olacaktır. Aile, çocuğun yaşadığı dönemin özelliklerini bilir ise iletişimde çok daha anlayışlı ve doğru davranışlar içine girecektir. Bunun tam tersi durumda ise anne-baba-çocuk iletişimi zedelenebilir.

Aile içinde kabul gören bir davranışın sonucunda bir öpücük, bir aferin sözü ödül olabileceği gibi pahalı bir oyuncak da ödül olarak kabul edilebilir. Yine aynı şekilde ceza uygulamalarında, sert bir bakış veya bir söz ceza sayılabileceği gibi fiziksel bir tepki de gösterilebilir. Ancak anne-baba bu ödül ve ceza kavramının sınırlarını, derecesini iyi belirlemeli ve uygulamalıdır. Maddi ödüllerin ve fiziksel cezaların sık kullanılması disiplin ilkelerine pek uygun olmayacak ve bir süre sonra işe yaramayacaktır. (Erder, 1984; 72)

Anne-babalar çocuklarını birçok konuda ailenin bir bireyi olarak kabul etmelidirler. Aynı zamanda aileler, çocuğun düşünce ve duygularına önem verirken ona sorumluluk da vermelidirler. Çocukların, anne-baba iş yaparken yardım etme istekleri geri çevrilmemelidir. Ayrıca ev içinde yapabilecekleri görevler çocukların sorumluluğunda olmalıdır. Örneğin; odasının düzenlenmesi, sofraya kurulmasına yardım etmesi gibi. Bütün bu hususların yanında, disiplin kurallarını belirlerken ve bu kararları uygularken ailenin şu üç özelliği bünyesinde bulundurması gerekir.

Disiplinin amacı, çocuğun kendi davranışlarını düzenlemesini sağlamak, onu kendi kendini denetleyecek bir güce erdirtmektir. Önemli olan çocuğun, anne-baba korkusu ile onların isteklerine göre değil, yerine, zamanına ve koşullara uygun davranmayı öğrenmesidir.

Disiplin bir çocuğun kendi istek ve ihtiyaçlarıyla, çevresinden gelen istekleri bağdaştırmasına yardım etmek için planlanmış bir etki biçimidir. Fakat bu konu kimine göre "çocuğa nasıl davranması gerektiğini öğretmek." Kimine göre "çocuğu cezalandırmak kimine göreyse "çocuğa itaat etmesini öğretmektir. " Demektir. Disiplin konusunda başlıca üç görüş vardır. Bunlardan birincisi, çocuğun hemen hemen her davranışını yasaklayan, engelleyen, katı, sert ve özgürlük tanımayan otoriter disiplin anlayışı, ikincisi ise bu anlayışa tamamen aksi ve çocuğun hemen hemen her davranışına göz yuman aşırı özgürlük tanıyan hoşgörölü disiplin yolu.

Üçüncüsü ise bu iki görüşün karışımı olan çocuğun gelişim ve büyüme dönemlerinin özelliklerini göz önünde bulundurarak zaman zaman davranışların hoşgörölüyle karşılanması gerektiğın kabul eden demokratik disiplin yoludur. Eğitimciler bu disiplin anlayışı için (en güzel fakat uygulanması da o derece güç bir yol) demektedirler. Hemen söylemeliyim ki aşırı baskı yasaklamalar ve engellemelere dayanan disiplin anlayışı, bunun tamamen tersi aşırı özgürlüğe sınırsız özgürlük ve hoşgörölüye dayanan disiplin anlayışı, çocuğun eğitimi ve kişiliğı ve eğitimi üzerendi aynı olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Bu tip disiplin anlayışlarına göre yetiştirilen çocuklar şaşkın ürkek, çekingen, ne yapacağını bilemeyen güçsüz kişilikli kimseler durumuna gelmektedir. Çocuğun birşey yapması, yada yapmaması istenirken ona daima nedeni anlatılmalı, açıklanmalıdır.

Çocuğun eğitiminden sorumlu kimseler arasında disiplin anlayışı yönünden birbirinden farklı görüşlerin bulunması da çocuğu şaşırtır. Öyle davranışlar vardır ki bunlar, bu davranışları değerlendirenin görüşüne göre değışir. Birine göre normal ve doğru sayılan bir davranışın öbürüne göre anormal sayılması birinin hoşgördüğü bir davranışı öbürünün yasaklaması beğenmemesi gibi durumlar çocuğu şaşkına çevirir. Anne babanın dengesiz davranışların da disiplin üzerinde çok derin olumsuz etkileri vardır. Çocuğu bir dakika önce öper, sever yada başının üstüne çıkarırken, bir dakika sonra yaptığı bir kusurlu davranış yüzünden azarlamak, cezalandırmak... Kızılması gereken bir davranış karşısında köpürmek, bağırarak çağırmak, kızılacak bir davranışı

ise hoş görmek bağışlamak...

Bu gibi dengesiz davranışlar da çocuğu şaşırır. Anne babasına karşı olan saygının azalmasına, güvenin yok olmasına neden olabilir. Disiplin konusunda son olarak diyebiliriz ki çocuğa her zaman her yerde, kendi kendini denetim altına alabilme gücünü ve alışkanlığını vermeye, kazandırmaya çalışmalıyız. Davranışlarını bir başkasını sevindirmek bir başkasının gözüne girmek yada birinden korktuğu, çekindiği için değil, doğruluğuna, öyle yapılması gerektiğine inandığı için ayarlamak. Bu alışkanlığı kazanmış bir kişi her zaman ve her yerde aynı biçimde davranır. Böyle bir insan, davranışlarını ayarlarken daima önce kendisini düşünür. Kendi kendine hesap vererek davranışlarını buna göre bir yön ve biçim vermeye çalışır.

Aşırı baskı ve sıkı disiplinin çocuğun kişiliğini hiçe sayan bir davranış biçimidir. Böyle yetişen çocuklarda genel olarak iki tepki görülür. Bunlardan biri: çocuğun sinmesi içine kapanması, uysal ve söz dinler görünmesi ötekisi ise açıkça karşı koymak her türlü otoriteye baş kaldırmak kimi çocuklarda da her iki davranışa da rastlayabiliriz. Yapılan incelemeler göre aşırı baskı ve sert disiplin altında yetiştirilen çocuklarda şu davranışlar görülmektedir:

1. Anne babalarından nefret etmek.
2. İnsanlarla iyi geçinememek, kavgacı ve geçimsiz kimseler durumuna gelmek.
3. Sınırlarına ha km olmakta güçlük çekmek, alıngan ve çabuk parlayabilen bir kişiliğe sahip olmak.
4. Ne kendilerine ne başkalarına güvenememek.
5. Her türlü otoriteden nefret etmek.
6. Bir takım yersiz korku ve kaygıları olmak.
7. Arkadaşları edinmekte güçlük çekmek.

Çocukların çok sıkı bir disiplin altında geçmiş kimi anne ve babalar (biz çektik, çocuklarımız çekmesin) diyerek, çocuklarının davranışlarında tamamen özgür bırakırlar. Öte yandan kimi anne-babalarda çok meşgul oldukları, çocuklarına ayıracakları zaman bulamadıkları için çocuk kendiliğinde denetimsiz ve özgür kalır.

Sınırsız bir özgürlük içinde yetişen bu çocuklara neyin iyi, neyin kötü, neyi yapabilecekleri, neyi yapmanın kendilerini güç duruma sokabileceği gibi hususlar

öğretilmediği için onlar da her akıllarına geleni yapmakta hiç bir sakınca görmezler. Tabi bu yüzden de zaman zaman güç ve tehlikeli durumlara düşebilirler. En basit anlamda bir baskıya da müdahale böyle yetişen çocukları çok rahatsız eder. Hemen tepkide bulunmalarına neden olur. Başkalarının hakkına saygı ve iş birliği gibi davranışları öğrenmedikleri için yalnız kendilerini düşünen, bencil davranışları yüzünden sevilmeyen, istenmeyen insanlar durumuna gelirler.

c) Ödül ve Ceza

Ödül ceza dediğimizde çoğumuzun aklına şeker-çikolata veya tekme-tokat geliyor. Tecrübelerimiz böyle diyor, en azından... Biraz daha ince düşünenler için, “benim istediğimi yapmazsan ölümü öp”, ya da “öyle olsun”, cezanın en incelikli biçimidir. Oysa ödül ve ceza, hayatımızın içinde yer alan birer “gerçek”. Kötü ya da iyi bir şey olarak görmektense, çocuklarımızın doğal gelişimlerini kolaylaştırıcı yöntemler olarak düşünmekten yanayım. Beynimizin mezolimbik sistemi davranışlarımız için “ödüllendirici ve cezalandırıcı” sistemleri ve kimyasalları (başta dopamin olmak üzere) barındırır. Bu sistemi çalıştırıcı davranışlar ve deneyimler, hangi davranışlarımızı sürdüreceğimizi, hangilerini bir kenara bırakacağımızı belirlememizde rol oynarlar. (İrez, 1978; 32)

Ödül ve ceza, davranışlarımızın doğal sonuçları olarak karşımıza çıkabilirler. Bilerek yere attığım sevgili oyuncuğımın kırılmasını yere atma davranışımın “doğal sonuç”u olarak görebiliriz. Üç yaşından büyük bir çocukta, bu doğal sonuçtan ders çıkarttırıcı, kırıncı-dökücü davranışları azaltıcı bir uygulama ne olabilir? Kırılan oyuncuğu, belki belli bir süre için, yenilememek... doğal sonucu kalıcılaştırmak. Buna ceza diyebilirsiniz, isterseniz.

Çocuklarına güzel bir şekilde eğitim vermek, onları hayata iyi şekilde hazırlamak bütün anne babaların temel hedeflerindedir. Anne babanın her davranışının, yorumunun çocuk üzerinde etkisi vardır. Anne-baba ve çocuk arasındaki ilişki biçimi ve etkileşim devam eden bir süreçtir. Bu ilişki biçiminin ve etkileşimin kalitesi çocuğun bütün hayatını etkileyebilir.

Çocukların zamanında müdahale edilmeyen hataları devam edebilir veya şekil değiştirebilir. Ancak bu müdahaleler yerinde, zamanında ve uygun şekilde yapılmalıdır.

Anne babanın yersiz ve aşırı tepki vermesi, çocuğu olumsuz etkileyebilir.

Anne baba sadece çocuğun olumsuz davranışlarını cezalandırmamalı, bunun yanı sıra başarılarını, doğru davranışlarını, onaylanması gereken tavırlarını ödüllendirmeyi de bilmelidir.

Çocuklar hatalı veya yanlış bir şey yaptığı ve en önemlisi bunu tekrarladığı zaman anne babaların tepkisiz kalması, o yanlışın devam etmesine yol açar. Bazen de anne babanın yersiz ve aşırı tepki ortaya koyması veya tutarsız bir şekilde cezalandırması çocuktaki sıkıntıyı artırır ve yeni davranış sorunlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bu nedenle bebeklik döneminde bile anne babanın çocuğa uyguladığı cezalandırma şekli önemlidir. Çocuğun kişilik gelişiminde, sosyal gelişiminde ciddi etkiler bırakır. (Ülküer, 1993; 102)

Ceza yerleşmiş kurallardan sapma karşılığında ödenen bedeldir, istenmeyen davranışın ortamdaki çekilmesini sağlar.

Cezada amaç; çocuğun iç gözü kazanması ve farkındalık yaşamasını sağlamak olmalıdır. Bunu sağlamanın en iyi yolu cezanın şiddetinin mümkün olduğu kadar “istenmeyen davranışa” uygun olmasıdır. (Köknel, 1982; 22)

Cezalandırmanın amacını tanımlamış olmanız başlangıç noktanız. Çocuğunuzu hırpalamak, ondan hincınızı çıkartmak, onu küçültmek, ona “bir ders vermek”, “haddini bildirmek” gibi arzuları hissediyorsanız, yalnız değilsiniz. Bu arzulara boyun eğmek bir kısım anne babanın yaptığı, yapmak zorunda hissettiği... Hiç birimiz dayakçı, zalim olmak istemiyor; ama kendimizi çocuklarımıza bağırıp çağırırken, hatta onları incitici davranırken bulabiliyoruz. Ödül-ceza uygulamaları, anne-babanın kendini kontrol edebilmesini sağlar. Çocuğuna kendi değerlerini aktarırken ve çocuğunun kendi özgün değerlerini geliştirmesi için yolunu açarken, aşağılamadan, hırpalamadan, ya da baştan çıkartmadan, rüşvet vermeden davranabilmesini mümkün kılar. Ödül-ceza yöntemine bu kadar övgü yeter. (Tolan, 1972; 278)

Cezanın bir bedel ödeme olduğu düşünüldüğünde, çocuğun davranışı ile ilgili olarak kayda değer bir bedel ödemesi gerekir ki böylece çocuk davranışı üzerinde düşünme şansı yakalayabilsin. Diğer yandan cezanın bedeli çocuğa çok ağır ödetildiğinde, çocuk neyin bedelini ödediğinden uzaklaşır ve onda sadece cezanın kötü duygusu kalır. Sonuç olarak ceza amacına ulaşmamış olur.

Örneğin; bir çocuğun odasını toplamaması yüzünden, uzun zamandır hazırlandığı tiyatro gösterisine çıkmasını yasaklamak kesinlikle saçmadır. Tiyatro gösterisinde oynamanın oda toplamayla en ufak bir ilişkisi olmadığı gibi, oda toplamama da çocuğun uzun süredir heyecanla hazırlanıp beklediği önemli bir olaydan yoksun bırakılmasına sebep olacak nitelikte bir suç olmaktan çok uzaktır. Bu durumda yapılacak en uygun şey, çocukla birlikte odaya gidip eşyalarını toplamasını sağlamaktır.

Kural koyan kişinin ceza konusunda dikkat etmesi gereken önemli bir konuda ceza olarak saptanacak şeyin gerçekten uygulanabilir olmasıdır. Cezanın uygulanabilir olup olmaması; sürenin, mekânın ve zamanlamanın uygunluğuna bağlıdır.

Bazen de ceza tehditleri sadece sözde kalır. Bu kaçınılması gereken bir tutumdur. Bu şekilde çocuğun gözünde otorite zayıflatılmış olacağı gibi, cezadan yararlanılarak öğretilmek istenilen kuralların da önemi azalır. Yerine getirmeye hazır olmadığınız sürece hiçbir ceza tehdidinde bulunmayın. Yerine göre, bazen çocuğun istenmeyen davranışını görmezden gelmek, uygulayamayacağınız bir cezayla tehdit etmekten daha yerinde olur. (İrez, 1978; 76)

Ödül ise istenilen bir davranışı ortaya çıkarma olasılığını arttıran bir yöntemdir.

Ödülde amaç; çocukta kazandırılmak istenen davranışı pekiştirmek ve davranışın yerleşmesini sağlamak için de motive etmek olmalıdır.

Ödül ise, doğal sonucun olumlu, keyifli olduğu durumlardaki kalıcılaştırma olarak düşünülebilir. Çocuğunuzun sofradaki bir tabağı kaldırıp, mutfağa götürdüğünü düşünelim. Doğal sonuç, sofrayı kaldırmak gibi büyüklere özgü bir işi yapabilmenin verdiği keyiftir. Başarı, bir anlamda zor sayılan bir işlemi denemek, gerçekleştirmektir. Ve, keyif vericidir. Bu doğal sonucu kalıcılaştıracak, olumlu davranışın tekrarlanmasını teşvik edecek olan her şeyi ödül kategorisine sokabiliriz.

Ödül dendiğinde ilk akla gelen genelde maddi ödüllerdir; oyuncaklar, yeni giysiler ya da şeker, çikolata vb. yiyecekler almak. Oysa manevi ödüllerin de maddi ödüller kadar etkili olabildiği bilinmektedir. Anne-babadan alacağı onay, anne babanın keyifle, gururla gülümseyişi, öpmesi, sarılması vb. geri bildirimler çocuk için önemlidir. Çünkü çocuklar bu yolla kendilerini, kapasitelerini fark ederler, olumlu bir benlik algısı ve özgüven geliştirirler. (Cantekinler, 1995; 43)

Maddi ödüller yeni davranış kazandırmakta ilk anda hızlandırıcı bir etki

gösterebilirler. Ancak buradaki en büyük sakınca davranışın ödüle endeksli hale gelmesinde yatar. Örneğin; çocuğun ödül almak şartıyla beklenen davranışı sergilemesi, ödül ortadan kalktığında davranışın da ortadan kalkması gibi. Bu nedenle maddi ödüller kullanılırken manevi ödüller kadar cömert davranılmamalıdır.

Ödülün motivasyonu arttırıcı etkisi her yaş döneminde geçerlidir. Ancak hayata dair birçok yeni davranışın kazandırılmaya çalışıldığı bebeklik ve ilk çocukluk (ortalama 0–10 yaş) dönemlerinde daha da önemlidir.

Çocuğun öğrenmesi gereken birçok yeni davranış şekli vardır dolayısıyla bu dönemde anne babaların daha sistematik olmaları beklenmektedir. Her anne baba çocuğu için iyi birer gözlemci olarak, etkili olan manevi ödülü belirlemelidir. Yapılması gereken bir sonraki adım çocuktan beklenen davranışın çok net olarak açıklanması ve takip edilmesidir.

Örneğin; Oyuncaklarını toplama davranışı kazandırılmak istenen bir çocuğa önce, “Odandaki oyuncaklardan sen sorumlusun, oyunun bittiğinde oyuncaklarını toplamalısın” şeklinde beklenti açıklanır. Davranışı gözlem süresi ve bu davranışın gerçekleşmesi halinde uygulanacak olan ödüle birlikte karar verilir (birlikte bir film izlemek, çok keyif aldığı bir oyunu oynamak, sevdiği bir masal kitabını okumak, banyoda bir süre kendi başına yıkanmasına izin vermek vb.) . Zaman zaman beklenti çocuğa hatırlatılır. Motivasyonu arttırmak amacıyla manevi ödüller de kullanılmalıdır. Davranışın sergilenmesiyle eş zamanlı olarak manevi ödülün kullanılması gerekir. Henüz zaman kavramı gelişmemiş çocuklarda beklenen davranışın sergilendiği her durumda çocuk ödüllendirilmeli, zaman sınırı konulmamalıdır.

Ödül ve cezanın aşırı ve yanlış kullanımları çocuğun duygusal ve sosyal gelişiminde, ileriki yaşamına yönelik olarak bazı olumsuz etkiler bırakır. Örneğin; çok fazla ve gereksiz ödüllendirilen ya da cezalandırılan çocuk kendi sınırlarını, kapasitesini fark etmekte güçlük çekecek, güvensiz, öfkeli, doyumsuz ve mutsuz olacaktır. (Onur, 1986; 87)

Çocuklara; kötü ve beğenilmeyen davranışları bir daha tekrar etmemeleri için ceza, iyi ve beğenilen davranışları teşvik etmek, gayrete getirmek için de ödül verilir. Ceza ve ödülün bir işe yaraması etkili olabilmesi için çok dikkatli kullanılması gerekir. Aksi halde hiç bir işe yaramadığı gibi, ters etkileri de olur.

Çocuğa ceza verilmeden önce, cezalandırmayı düşündüğümüz davranışın nedeni araştırılmalıdır. Kimi çocuklar bilmedikleri için bilgisizlikleri yüzünden kötü yada beğenilmeyen bir davranışta bulunurlar ve kendilerine bu yüzden bağırıldığı kızıldığı ve ceza verilmek istendiği zaman şaşırırlar. O zaman anlarlar kötü birşey yaptıklarını. İşte böyle bir çocuğu cezalandırmak büyük bir haksızlık olur. Bu gibi çocukları cezalandırmak yerine neden kusurlu kabahatli bir duruma düşmüş olduklarını açık açık anlatmak ve böylece bu davranışın tekrarını önlemeye çalışmak daha etkili bir yoldur.

Cezanın etkili olabilmesi için çocuğun, niçin cezalandırılması gerektiğini açıkça bilmesi gerekir. Öte yandan çocuğun davranışlarıyla verilen ceza arasındaki ilişki çocuk için önemlidir. Eğer çocuk davranışlarıyla verilen ceza arasında adil dengeli ve olumlu bir ilişki olduğu sonucuna varırsa durumda şikayetçi olmaz. Çünkü verilen ceza yerindedir. Ancak böyle kullanılmadığı zaman çocuk verilen cezadan ders alır. Verilen ceza; çocuğun davranışlarıyla karşılaştırılınca çok hafif ya da çok ağır olmuşsa böyle bir ceza çocuk üzerinde yapıcı değil yıkıcı etkide bulunur.

Hafif cezalar ağır cezalardan daha etkilidir. Kimi çocuklar için bir sert bakış kimileri için bir acı söz, kimileri için uzun bir süre devam etmemek koşuluyla bazı hak ve ayrıcalıklardan yoksun bırakmak etkili bir ceza olabilir. Anne ve babalar ceza vermeden önce verecekleri cezanın tam anlamıyla uygulanabilmesi mümkün mü değil mi, düşünmelidirler. Aksi durumda çocuğun gözünde alay konusu olur. Bu cezanın da hiçbir etkisi olmaz. İçeride dönük kendilerine karşı güvenleri olmayan çekingen çocuklar üzerinde cezanın çok olumsuz etkileri vardır.

Verilen cezalar bu gibi çocukların daha çok kendi kabuklarına çekilmelerine kendilerine karşı güvenin daha da azalmasına neden olur. Eğer çocuğun cezalandırılması gerekiyorsa içinde bulunduğu ruhsal durum göz önüne alınmalıdır. Çocuk çok kızmışken aklı başında değilken, çok sinirli bir durumdayken verilen cezalar, kızgın motora soğuk su dökmeye benzer. Çocuğun daha sert tepkilerde bulunmasına sebep olabilir. Kısacası olumlu olmaz, bu durumda verilen cezanın.

Biraz da ödül söz edelim. Çocuğun başarılarını övmek güzel ve hoş giden davranışlarının tekrarını sağlamak amacıyla ve özendirmek için zaman zaman çocuğun ödüllendirilmeye ihtiyacı vardır. Ödül denilince akla hemen para ve çeşitli armağanlar gelir. Eve çocuğumuzu zaman zaman ödüllendirirken para ve armağanlar bir ödül aracı

olarak kullanılmalıdır. Bunun herhangi bir sakıncası yoktur. Kanımızda çocuğun başarılanlarını beğenilen davranışlarını ödüllendirmenin de etkili yolları vardır. Örneğin güzel ve tatlı sözlerle çocuğun başarısı övmek zamanında ve yerinde candan bir sağıol gibi sözler çocuğı kucaklayıp öpmek çoğı zaman maddi ödüllerden daha etkilidir.

Ödülü iyi bir davranışın devamını sağılamak özendirmek için bir araç olarak kullanmak gerekir. Çocuk davranışlarını sonunda alacağı ödüllere verilecek armağanlara göre ayarlamaya başladığında, ödül artık araç olmaktan çıkar, amaç olur. Oysa çocuk armağan almak için başarılı olmaya değil başarıya ulaşmak için başarılı olmaya çalışmaktadır. Çocuk bir takım iyi davranışları elde etmenin sonunda armağan alabileceğı için değil fakat o davranışların gerekliliğine, iyilik yada doğruluğuna inandığı için tekrar etme alışkanlığını kazanmalıdır nokta.

Çok çocuklu ailelerde anne babanın bu konuda çok hassas olması gereken bir başka nokta da şunlardır: Bir çocuğı yaptığı iş yada başarısı nedeniyle ödüllendirirken bu davranışın öteki çocukları üzerindeki etkilerini hesaba katmak. Böyle durumlarda anne babanın yapacağı en küçük bir yanlışlık, öteki çocukların kardeşlerini çekememelerine kıskanmalarına neden olabilmektedir. Kardeşler arasındaki ilişkilerin, dengenin bozulmaması için o gün göze çarpan bir davranış bahane edilerek onlar da övülmelidirler. Kimi anne babalar çocuklarından birinde gördükleri iyi bir davranış yada başarıyı ele alarak bu çocuklarını över ve armağanlara doğarken bu fırsattan yararlanarak öteki çocuklarıyla bu çocuğı kıyaslamaya kalkarlar. Böylece bu aleyhte kıyaslama sonucu öteki çocuklar örnek olan kardeşlerinin davranışlarını, hemen taklide kalkışacaklardır diye düşünülür

. Tecrübeli anne babaların da çok iyi bildikleri gibi bu tutumla olumlu sonuç almak şöyle dursun, anne babalar kardeşi kardeşe düşürürler. Bu tip aleyhte kıyaslamalar kardeşler arasındaki kıskançlığı birbirlerine düşmanca davranışlarda bulunmalarına neden olur.

d) Güven

Bir insanın içinde yaşadığı dünyaya, bulunduğu çevreye duyduğu güven ne zaman ve nasıl oluşmaya başlar, nasıl gelişir? Bu soru, çocuğun gelişimiyle ilgilenen bilim adamlarını uzun süre meşgul etmiştir. İnsan psikolojisini anlamaya yönelik

çabaların ilk aşamalarında, yeni doğmuş bebeklerin çevreleriyle hiç bir etkileşim içinde olmadıkları, bebeklerin bütün ilgilerinin fizyolojik ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olduğu varsayıyordu. Bu nedenle de bebeğin beslenme, temiz olma, uyuma gibi ihtiyaçları giderildiğinde, bebeğe bakan kişinin bütün sorumluluğunu yerine getirdiği düşünülüyordu. Karnı doymuş, altı değişmiş bir bebek mutlu bir bebektir. (Binbaşoğlu, 1975; 38) Daha sonraki yıllarda yapılan gözlemler ve araştırmalar, bebeğin düşünülüşü kadar çevreden kopuk olmadığını ortaya koydu. Bebeğin sadece fizyolojik ihtiyaçlarını gidermek yeterli değildi. Bebek maymunlarla yapılan çok klasik bir araştırmada, maymunların kendilerine süt veren telden yapılmış “anne”leri değil, yumuşak pelüşten yapılmış, gidip sokulabilecekleri, kucağında yatabilecekleri “anne”leri tercih ettikleri ortaya çıktı. Bebek, kendisine bakan kişinin sesini, yüzünü, kokusunu yaşamının ilk haftalarında ayırt edebiliyordu; bu kişiyle arasında özel bir bağ oluşturuyordu.

Güven duygusu da, aynı şekilde yaşamın ilk haftalarında, hatta günlerinde şekillenmeye başlıyor. Burada, bebeğin bu dönemde henüz sözel bir bellek geliştirmemiş olduğunu da unutmamak gerekiyor. Dolayısıyla, bebek çevreyle ilgili olarak oluşturduğu bütün izlenimleri duygu ve beden belleği olarak kaydediyor. Yeni doğmuş bir bebek, karnı acıktığı zaman ağlar. Bebeğin beslenmesi hem bir gereksinimini giderme, hem de bu gereksinim giderilirken yaratılan psikolojik ortam açısından çok önemlidir. Bebek ağladığı zaman alacağı tepkilere bakıldığında çeşitli olasılıklar söz konusudur. Bir tanesinde anne, bu talebe hemen cevap verir, ancak bebekle fazla bir iletişime girmez, bebeğin karnını doyurmakla yetinir. Bir başka olasılık, annenin yine sadece talebe cevap vermesi, ancak bunu da talepten uzun bir süre sonra yapmasıdır. Bir başka olasılık da, annenin bebeğin talebine hemen cevap vermesi, yani onun karnını doyurması, ama bunu yaparken de bebeğin yüzüne bakması, gülmesi, bebekle seslerle ve basit sözcüklerle iletişime girmesidir. (Kozacıoğlu, 1995; 52)

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, her durumda, bebeğin içinde yaşadığı çevre ile ilgili olarak zihninde oluşturacağı resim farklı olacaktır. Bebeğin gereksinimine uzun süre cevap alamadığı durumda, bebek zamanla içinde bir gerginlik hissetmeye başlayacak ve ihtiyaçlarını daha çabuk gidermek için değişik çözümler üretmek zorunda kalacaktır, örneğin daha uzun veya yüksek sesle ağlamak gibi. Sonuç olarak, bu bebek dünyanın onun ihtiyaçlarını giderebilecek, hoş bir yer olduğu düşüncesini zihninde

oluşturmakta zorlanacaktır. Oysa diğer bebeği ele aldığımız zaman, bu bebeğin rahat bir duygusal ortam içinde, sevildiğini hissederek karnını doyurması, bebeğin kendini rahat ve güvende hissetmesini sağlayacaktır. Bu da bebeğin kendini önemli ve özel görmesine bir zemin hazırlayacaktır. Bu anlar, bebeğin zihnine sözel olarak değil, beden hisleri olarak kaydedilecek ve bebek genel bir gerginlik veya rahatlık kavramı oluşturmaya başlayacaktır. Bu örneklerde, bebeklerin mizaç özelliklerinden hiç bahsetmedik. Bebeğin zor veya kolay bir bebek oluşu da şüphesiz annenin davranışları üzerinde etkilidir.

Çok genel anlamda, bebeğin temel güven duygusunun yaşamının ilk yılında oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu duygunun temelinde, yukarıda bahsettiğimiz gibi ihtiyaçların giderilmesi, bunun nasıl bir duygusal ortam içinde yapıldığı ve çocuğun da buna bağlı olarak dünyanın ne kadar tahmin edilebilir ve kontrol edilebilir olduğuyla ilgili olarak geliştirdiği duygu yatar. Bebek, her seslenişine bir cevap alacağını anladığı zaman kendini güvende hissetmeye başlar; bebek seslenişiyse annesini harekete geçirebileceğini öğrendiği zaman da kendini güvende hisseder. Yaşamın ilk bir yılında oluşan bu temel güven duygusu, çocuğun yaşam boyunca içinde taşıyacağı güven duygusunun altyapısını oluşturur.

Burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir nokta daha vardır. O da güven duygusunun ölçüsüdür. Bebek, yaşamının ilk aylarında, beklemeyi bilmez, zaman kavramı hiç gelişmemiştir. Bu nedenle, giderilmesi gereken bir gereksinimi ortaya çıktığında, bunu mümkün olduğunca çabuk olarak gidermek gerekir. Ancak, zamanla, annenin annelik becerilerini geliştirmesi, bebekle annenin arasında daha samimi bir ilişkinin gelişmesi ve bebeğin beklemeye tahammülünün artmasıyla, anne bebeğin her gereksinimini anında karşılamayabilir. Bu minik bekleme süreleri, bebeğin tümüyle çevresine bağımlı olma tehlikesini ortadan kaldırır ve onu bir olgunlaşma sürecinin içine iter. Bu da, bebeğin dayanma sınırlarını çok hafif derecede zorladıkça, beklemeye tahammül, bekleme süresini geçirmek için kendini oyalamayı öğrenme, her konu için tamamen başkalarına bağımlı olmama gibi özelliklerin gelişmesine yardımcı olacağından önemli bir süreçtir. (Büyükkaragöz, 1993; 23)

Güven duygusunun ölçüsünü belirlerken, bebeğin büyüdüğünü göz önüne almayıp her istediğini anında yerine getirmek, ne kadar bebeğin yararına değilse, bebeğin talebiyle bu talebin karşılanması arasına konan süreyi de çok fazla uzatmak,

bebeğin ısrar etmekten vazgeçer hale gelmesine neden olmak, ya da onu çok fazla ısrarcı yapmak da bebeğin yararına değildir. Bir durumda, bebek çevresine aşırı derecede bağımlı kılınırken, öbür durumda da bebeğin çevresine tamamen güvenilmez olarak algılamasına neden olunabilir.

Yapılan çalışmalar, yaşamının ilk yıllarında, temel güven duygusunu oluşturmuş ve bunun sonucunda hem çevresine hem de kendine güvenmeyi öğrenmiş çocukların yaşamın bir çok alanında başarılı olduklarını ve fazla uyum sorunu yaşamadıklarını ortaya koymaktadır.

Kısaca özetlersek, çocuğun ihtiyaçlarının giderilmesi ve bunların giderilme şekli, çocukların hem kendilerini hem de çevrelerini nasıl algıladıklarını belirlemektedir. Kendini özel ve önemli hisseden, çevrenin kendisini düşündüğünü bilen, çevresinden alacağı tepkileri tahmin edebilen, çevresi üzerinde etkili olabilen çocuk temel güven duygusunu oluşturmuş olan çocuktur. Bu şekilde yetişmiş olan bir çocuk, yaşı ilerledikçe merak duygusu geliştirecek, kendisine bakan kişiden yavaş yavaş koparak daha geniş dünyayı keşfetmeye ve yeni sosyal ilişkiler kurmaya çalışacaktır. Bir sorun durumuyla karşılaştığı zaman, çözüm üretmek konusunda daha rahat davranabilecek, her durumu kişiselleştirmeyecektir.

Temel güven duygusu oluşmuş, kendine güvenen bireyler yetiştirmek, çok da zor değildir. Annelerin çocuğun gereksinimlerine karşı duyarlı olmaları, çocuğu bir noktadan sonra daha bağımsız bırakabilmeleri, ancak her zaman sığınılacak bir liman olarak hazır olmaları, bu zemini hazırlama konusunda gerekli bir kaç noktadır. (Büyükkaragöz, 1993; 25)

Aile içindeki bireylerin emniyette olduğu, dışarıdaki tehlikeli olayların aile içine girmeyeceği duygusu, bu gereksinimin temel nedenidir. Eğer çocuk ev içinde kendisini güven içinde bulmuyorsa çocuk ailenin dışında bir yere yönelir. Aile ile olan bağlarını koparır.

F) DEĞİŞME VE SOSYALLEŞME

1- Değişen Dünyada Aile ve Fonksiyonlarında Meydana Gelen Değişme

İnsanın tarihsel yürüyüşünde ilk ortaya çıkan kurum olan aile, insanların “bir arada yaşama zorunluluğu”nun da ilk çekirdeğini oluşturmuştur. Dünya üzerindeki tüm değişim ve dönüşümlere karşı fonksiyonları değişen ama varlığı ve temel yapısı değişmeyen bir kurum olarak aile, yeryüzündeki son insanla birlikte varlığını sürdürecektir belki de son toplumsal kurumdur. Ayrıca aile; toplum bütününe tüm özelliklerinin yapısında saklı bulunduğu yani dokusunda toplumu taşıdığı bir ‘mikro toplum’ dur.

Dünya üzerindeki farklı toplumlarda, çok çeşitli aile biçimleri varlıklarını sürdürmektedir. Asya, Afrika ve Pasifiğin uzak bölgeleri gibi kimi yerlerde, geleneksel aile yapısında pek az değişme olmuştur. Buna karşılık, pek çok ülkede önemli değişimler ortaya çıkmaktadır.

Bu değişmelerin kökenleri karmaşıktır, ancak özellikle önemli olan bir kaç etken ayırt edilebilir. Bunlardan birisi, Batı kültürünün yayılmasıdır. Örneğin, Batının romantik sevgi idealleri, daha önceleri bunların bilinmediği toplumlara yayılmıştır. Bir başka etken, daha önceleri özerk nitelikteki daha küçük toplumların yer aldığı bölgelerde, merkezi hükümetlerin gelişmesidir. İnsanların yaşamları, içinde yer aldıkları ulusal bir siyasal sistem tarafından etkilenir duruma gelmiştir; dahası, hükümetler, geleneksel davranış biçimlerini değiştirmek için etkin çabalar içerisine girmektedirler. Örneğin, Çin ya da Moğolistan'da, hızla artan nüfus sorunu yüzünden devletler, genellikle daha küçük ailelere sahip olmayı, doğum kontrolünün kullanımını vs. benimseyen programları uygulamaya koymaktadırlar. (Yörükoğlu, 1997; 98)

Bu değişmeler, bütün dünyada çekirdek ailenin baskın duruma gelmesi, geniş aile sistemlerinin ya da öteki akraba gruplarının çözülmesi yönünde bir hareket yaratmaktadırlar. Bu hareket, ilk kez otuz yıl önce William J. Goode tarafından yazılan *World "Revolution in Family Patterns* [Aile Yapılarındaki Dünya Devrimi -1963] adlı kitapta belgelenmiş, daha sonraki araştırmalarca da doğrulanmıştır. (Giddens, 2000; 149)

Dünya çapında ortaya çıkan değişimlerin en önemlileri şunlardır:

Geniş aileler ve öteki akraba gruplarının etkileri azalmaktadır;

Eşin özgürce seçilmesi yönünde genel bir eğilim bulunmaktadır;

Hem evliliğin başlatılması hem de aile içindeki kararların verilmesi bakımından, kadın hakları daha çok tanınır olmuştur;

Akraba evlilikleri yaygınlığını yitirmektedir;

Daha yüksek cinsel özgürlük düzeyleri, oldukça kısıtlayıcı nitelikteki toplumlarda gelişmektedir.

Çocuk haklarının genişletilmesi yönünde genel bir eğilim vardır.

Bu eğilimleri abartmak ya da çekirdek ailenin her yerde baskın biçim durumuna geldiğini varsaymak yanlış olur. Bugünkü toplumların çoğunda, geniş aileler hâlâ bir kuraldır ve geleneksel aile pratikleri hâlâ sürdürülmektedir. Dahası, değişimin hızında da farklılıklar söz konusudur; bu eğilimlerin tersine dönmesi de mümkün ve bunlara karşı işleyen eğilimler de bulunmaktadır. Örneğin, Filipinler üzerine yapılan bir çalışmada, kentsel alanlarda, kırsal alanlara kıyasla daha yüksek bir geniş aile oranının bulunduğu görülmüştür. Bu aileler, yalnızca geleneksel geniş ailelerden ortaya çıkmamışlardır; yeni bir şeyi temsil etmektedirler.

Batı' da başka aile tiplerinin, cinsler arasındaki eşitliği kurmakta ideal çekirdek aile görünümüne daha yaklaştığı söylenebilir. Örneğin; çifte kariyerli ailede karı-koca hem çalışmakta hem de ev işlerini bölüşerek yerine getirmektedirler. Fakat bu tip ailede çocuğun sosyalleşmesi konusundaki başarı derecesinin, geleneksel öğeler taşıyan çekirdek aileler kadar olup olmayacağı henüz tartışma konusudur (Biebler, 1980; 50)

Çocuk açısından bakıldığında, problem alanı son on yılda görev sorumluluk ilişkisinden, çocuğun sosyalleşmesi ve daha çok çocuk hakları düzlemine kaymıştır.

Çocuğun en sağlıklı, anne ve babanın beraber olduğu ailelerde sosyalleştiği, tek ebebeyinli ailelerin çocuklarının, özellikle boşanma sonucu bu durum mevcutsa ciddi problemler yaşadığı belirtilmektedir. Üstelik geleneksel toplumlarda anne-babasız kalmış çocuklara akrabalar tarafından sahip çıkılması şeklindeki sağlıklı bir çözüm, tüm modern yetimhanelere karşı üstünlüğünü sürdürmektedir.

Lidz'e göre çekirdek aile, geniş akrabalık sistemleri olan toplumlara göre çocuğun sosyalleşmesinde daha başarılıdır. Poster buna karşın çekirdek ailenin

sıklaşmış etkileşim içerisinde duygusal boyutunun çok abartıldığını, bu nedenle de çocukların bağımsızlıklarının bu duygusal borçlar içerisinde farklı bir biçimde yitirildiğini söylemektedir (Poster, 1989: 157–158) .

2- Değişen Dünyada Ailenin Eğitim Fonksiyonlarında Meydana Gelen Değişim

Bu çalışmada, en genel anlamda, birey ve grupların, toplumsal değerlere göre derecelendirilen ve birbirlerine göre saygınlıkları daha yukarıda veya daha aşağıda olarak kabul edilen toplumsal konumların birinden diğerine geçme eylemi olarak tanımlanan toplumsal hareketlilik (Eserperk; 1981, 123–138) ile aile ve eğitim ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktayız.

Her şeyden önce konuya sanayileşme açısından bakacak olursak, sanayileşmiş ülkelerde, geniş aile bağları yoluyla bireylerin yaşamlarını sürdürecekt işlerde bulunmalarının artık söz konusu olmadığı, buna karşın bireylerin eğitim yoluyla toplumsal sistemde hak ettikleri role ve konuma geldikleri öne sürülür. Yine bu görüşe göre, sanayileşme sürecinde kente göç eden bireyin kent çekirdek ailesinin üyesi haline geldiği, dolayısıyla geleneksel aile bağlarının zayıflayarak yok olduğu, kısacası ekonomideki değişimin her zaman için birleşik ve büyük aile sistemini yok edici olduğu savunulur" (Eserperk, 1981; 127)

Kerr ve arkadaşlarına göre, sanayi toplumunda geniş aile tipine yer yoktur. Çünkü geniş aile sınıai mobilitayı engeller. Modern aile daha geniş ve daha hareketli bir işgücü sağlar. Sanayi toplumunda ailenin fonksiyonu daralmış, azaltılmıştır. Üretime katılma çok azdır, eğitim ve öğretim büyük oranda aile dışına bırakılmıştır, aile işletmeleri de yerini profesyonel sevk ve idareye bırakmıştır (Keer; 1977, /9–82) Sanayi toplumunda çekirdek aile geniş bir işgücü kaynağı olup, ev harcamaları ve tasarrufları hakkında karar veren bir organ ve kültür faaliyetleri birimidir. Dolayısıyla artık sanayi toplumunda geniş ailenin etkinliğini yitirmekte olduğu, aynı zamanda geniş aile bağlarının sosyal hareketliliği engellediği, çekirdek ailenin ise sosyal hareketliliği kolaylaştırdığı savunulmaktadır. Örneğin *William J. Goode* da, endüstrileşme ile dar aile arasında yapısal bir uyumdan söz etmektedir. (Giddens, 2000; 150)

Sosyal hareketlilik konusunda yapılan çalışmalarda bireyin almış olduğu

eğitim onun toplumsal konumunu etkilediği vurgulanmaktadır. Çünkü eğitim çocuğu gelecekteki mesleğine hazırlamakla da ilgilidir. Fakat bireyin sosyal hareketliliğinde eğitim fırsatlarından yararlanmış olması yeterli ve tek neden olmamakta, aile de sosyal hareketlilikte önemli bir etken olarak ortaya çıkabilmektedir. Çocuğun ya da bireyin belli bir eğitim sürecine girip girmemesi ya da başarı ölçüsü ailenin gelir ve konumundan etkilenir.

Bu nedenle, çalışmamızda, sosyal hareketlilikte aile ve eğitim ilişkilerini incelemek dolayısıyla da aile ve ailenin eğitim fırsatlarından yararlanma eğilimlerini belirleyen başlıca faktörleri ele almak istiyoruz. Temelde aileyi ele alarak ailenin sosyal hareketlilikteki yerini irdelemeye çalışacağız. Aile temelinde önce aile tipleri ve aile kompozisyonu, sanayileşme ile birlikte aile tiplerinde meydana gelen değişmeler, aile tipi ile eğitim olanaklarından yararlanma, aile kökeninin eğitim olanaklarından yararlanmaya etkisi konularını ele alacağız.

Bilindiği gibi aile, temel toplumsal birimdir. Kurum olarak önemli işlevlere sahiptir. Toplumların çoğunda aile, çeşitli derecelerde duygusal, cinsel, ekonomik ve eğitimsel fonksiyonları yerine getiren ve sosyal kontrolü koruyan, sürdüren bir kurum olarak başlıca sosyalizasyon ajanlarından birisidir, bazen politik ve dinsel fonksiyonlar da aile tarafından yerine getirilmektedir.

Aile, toplumların gelişme aşamalarına göre farklı özellikler gösteren bir kurumdur. Kentleşme ve sanayileşme ile birlikte hemen tüm toplumlarda işlevleri bakımından önemli bir değişime uğradığı, işlevlerinin pek çoğunu yitirerek diğer kurumlara devrettiği tartışılmaktadır (Parsons; 1971, 43–62) . Günümüzde pek çok toplumbilimci sanayileşme ve kentleşme ile birlikte geniş aileden çekirdek aileye geçildiği, sanayileşme ve kentleşme ile çağdaş çekirdek aile arasında evrensel bir bağlantı olduğu fikri üzerinde durmaktadır.

Örneğin Smelser'e göre, modernleşme sürecinde ekonomik etkinliklerin akrabalık bağından çıkarılması, ailenin önceki işlevlerini kaybetmesi ve dolayısıyla daha özelleşmiş bir kurum olması sonucunu yaratır. Aile bir öğretim birimi olma durumundan çıkar, bir veya daha fazla üyesi işgücü pazarında iş aramak amacıyla evinden ayrılır (Giddens, 2000; 151)

William Goode da, sanayileşme ile çekirdek aile arasında bir bağlantı olduğunu vurgular, yetenekli bireyin geniş aile tarafından sağlanan desteğe sahip olmaksızın

mesleksel olarak yukarı doğru hareket edebileceğini savunmaktadır. Modern endüstriyel çekirdek ailedeki artık üreme, toplumsal statü kazandırma, sosyalizasyon, sosyal kontrol ve duygusal koruma ve güvence işlevlerinin yer aldığını söyler (Giddens, 2000; 153)

Türkiye'de yapılan araştırmalar da çoğunluk geniş aileden çekirdek aileye geçişin bu evrensel doğrultuda olduğunu göstermiştir. Kuşkusuz ki, sanayileşmiş bir ülke olduğu halde halen geniş aile bağlarının yaygın olarak görülebildiği ülkeler (örn. Japonya) de söz konusudur.

Bireyin içinde yer aldığı aile tipi, onun eğitim olanaklarından yararlanmasını olumlu veya olumsuz yönde etkilemekte, dolayısıyla sosyal hareketliliğini de etkileyebilmektedir.

Clark Kerr ve arkadaşlarına göre sanayileşme, kendi teknolojisinin icap ettirdiği meslek ve hünelerle fonksiyonel olarak irtibatlı bir eğitim sistemi ister. Temel eğitime, tıp, mühendislik, tabii bilimler, yöneticilik, hukuk konularındaki eğitime öncelik verir. Bilginin hızla değişmesi ve büyümesi söz konusudur. Teknik olarak eğitilmiş bir işgücünün böyle durumlarda kendini yeni bilgilere uydurabilmesi ve icap ederse yeni sahalara geçebilmesi gerekmektedir. Sanayi toplumu, sadece iş gücündeki bilgi donanımını sağlamak için değil, artan gelirle birlikte artan eğitimi desteklemek eğilimindedir. Bu görüşe göre, böyle bir toplumda geniş aile tipinin, sanayi hareketliliği engellediği, modern çekirdek ailenin ise daha hareketli bir işgücü sağladığı savunulmaktadır. Gerçekten de sanayileşme sürecinde modern çekirdek aileler işgücü kaynağıdır.

Bireyin içinde yer aldığı aile tipiyle, onun eğitimi ve sosyal hareketliliği konusunda İngiltere, İskoçya ve Fransa'da çalışmalar yapılmıştır. İngiltere'de 'grammar school' eğitimi, bireyin yüksek orta sınıf pozisyonunu elde edip etmeyeceğini belirleyen anahtar faktördür. İşçi sınıfından bir çocuğun 'modern secondary school'dan ziyade grammar school'a gidip gitmeyeceğine onun aile büyüklüğü ile geniş ölçüde karar verilir. Himmehveit, grammar school'a devam eden işçi çocuklarının % 62, 9'unun küçük ailelerden geldiğini, % 37, 1'inin geniş ailelerden geldiğini bulmuştur. Modern school'da ise, % 36, 7'si küçük ailelerden % 63, 3'ü geniş ailelerden gelmiştir. Yine orta sınıftan bir çocuk için aile büyüklüğü, hemen hemen önemsiz bir faktördü.

Buna benzer bir çalışmada, Fransa'da yapılan araştırma, zekâ testlerindeki performansın kırsal, kentsel yerleşime, babanın mesleğine ve aile büyüklüğüne göre

değiştğini bulmuştur. Fransa'da toplumsal başarı konusunda yapılan bir araştırmada ailedeki çocuk sayısının, çocuğun toplumsal başarısında, dolayısıyla iyi bir meslek edinmesinde etkili olduğu bulunmuştur.

R. Nisbet'e göre, küçük ailelerde çocukların, anne-babalarla daha içli-dışlı olmaları nedeniyle, soyutlama yeteneklerini artıran simgeler sistemi olarak "dil" ögesini, çok çocuklu ailelere göre daha çok özümseme olanağı vardır. Ancak, kırsal yörelerde anne-babanın, çocuğu ister az olsun, ister çok, özel olarak çocukla ilgilenmek gibi kentsel alışkanlıkları yoktur. *Girard'ın* yaptığı bir çalışmada 14 yaşından sonra okulu bırakan çocukların çoğunun büyük (geniş) ailelerden geldiği bulunmuştur (Bottomore, 1988; 160)

Baran Tuncer'e göre kentlere yerleşen ve modern kesimlerde istihdam edilen kimselerin geleneklerle ilgileri zayıflar. Yaygın aile tipinin yerini çekirdek aile almaya başlar. Küçük aile sosyal hareketliliği teşvik eden bir faktördür. Öte yandan çok sayıda çocuk ailenin kaynaklarını zorladığı için sosyal hareketliliği azaltır (Tuncer; 1998; 86) Görüldüğü gibi eğitim yoluyla sosyal hareketlilikte, ailenin geniş ya da çekirdek olup olmaması etkili olabilmektedir. Buna bağlı olarak ailenin geniş ya da çekirdek tipte olması, onun kentsel veya kırsal yerleşimiyle, dolayısıyla eğitim olanaklarından yararlanma durumuyla yakından ilişkilidir.

Toplumsal hareketlilikte, ailenin kırsal kesimde veya kentsel kesimde yerleşimi, bireyin eğitim olanaklarından yararlanmasını etkilemektedir.

Bilindiği gibi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kır-kent dengesizliği (eğitim yatırımları bakımından) Ve kır ailesinin bir üretim birimi olma niteliği, bireyin eğitimden yararlanma olanağını azaltmaktadır. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde yoğun bir kır-kent göçü yaşanmaktadır.

Kentlere nüfusun akışı, kentlerde eğitim hizmetlerinin daha da artmasına neden olmuştur. Kır kesiminde daha az öğretmen ve okul vardır. Kır kesiminde okur-yazarlık oranı daha düşük ve okuldan ayrılma oran daha yüksektir. Örneğin *Latin Amerika* ülkelerinde kent kesiminde okulu başarıyla bitirenlerin oranı % 51 iken, bu oran kır kesiminde % 22'dir. Yine *Hindistan'da* kent kesiminde okulu başarıyla bitirenlerin oranı % 57, kır kesiminde % 49, *Avrupa'da*. % 98, % 99, *Afrika'da* % 79, % 54, *Güney ve Orta Amerika'da* % 88, % 34'tür. (Tuncer, 1998; 89)

Paulo Friere Latin Amerika'nın kapalı kırsal toplum yapısının (a cultural of silence) bir "sessizlik kültürü"nü koruması olarak tanımlanmakta, eğitim olanaklarının reddedildiğini, yapısal algılamının yetersiz olduğunu savunmaktadır. Aynı durumun modern toplumların, modern kentlerin alt gelir grubu bölgelerinde de kolaylıkla bulunabildiğini söylemektedir (Friere, 1998; 111)

Toplumumuz da köy ve kent biçiminde birbirinden oldukça farklı ikili bir yerleşme düzenine sahiptir. Yapılan araştırmalara göre, kırsal yörelerdeki temel eğitimin hem nicel, hem nitel ölçüler bakımından kentsel yörelerdekine göre yetersiz oluşu nedeniyle, genç kırsal kümelerin dikey devingenlik açısından daha etkin öğretim katmanları olarak orta ve yüksek öğretime erişme olasılıklarının kentsel kümelere göre daha düşük olduğu izlenebilmektedir.

Ülkemizde 1979-80 yılı için toplam 35030 köyden 2433'ü okulsuzdur. Ancak bu bilgidan köylerin % 97'sinde ilköğretim sorununun çözümlendiği sonucuna varılamaz. Derslik sayısı ve öğretmen yetersizliği, köylerin oldukça önemli bir bölümünde, öğretimden alınan verimin büyük ölçüde düşmesine yol açan birleştirilmiş öğretim yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, kırsal alanlarda kız çocuklarının okula devamsızlığının fazlalığı, öğretim süresinin kısalığı, öğretmen yetersizliği ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısının fazlalığı (bu oran kırsal yörelerde 115 civarındadır) ailelerin gelir yetersizliği ve çocuğun tarımsal faaliyetlerde işgücünden yararlanılması, ilkokul ötesi eğitimden yararlanmanın azlığı, araç-gereç yetersizliği kır-kent arasındaki eğitim eşitsizliğini artıran öğeler olmaktadır. (DPT, 1980 verileriyle)

Ülkemizde, iktisadi bakımdan faal nüfusun, işkollarına göre dağılımına baktığımızda (DPT-1980 verileriyle) tarımsal faaliyetlerde çalışanların oranı % 59. 1, Sanayi (madencilik, imalat enerji, su, havagazı) oranı % 3. 4, inşaat % 3. 9, ulaştırma % 3. 6, ticaret % 4. 6, bankacılık, sigortacılık % 1. 5, kamu ve şahsi hizmetler % 14. 1 şeklinde görülmektedir. Görüldüğü gibi iktisaden faal nüfus içinde en yüksek oran tarımsal faaliyetlerde çalışanlara aittir.

Görüldüğü gibi iktisaden faal nüfusun % 59, 1 tarım (ziraat) faaliyetlerindedir. Buna karşın 1980 verilerine göre, Türkiye'de tarım sektöründe bulunanların % 51, 6'sı, sanayi sektöründe bulunanların % 36, 4'ü okuma-yazma bilmemektedir (DPT-1980 verileriyle)

Kırsal kesimde, mesleki eğitim olanaklarından yararlanma oranının kentsel

kesimden daha düşük olduğunu, bu veriler de göstermektedir. Bunun aileden kaynaklanan nedenlerini ise şimdi inceleyeceğiz.

Kır topluluklarında yaygın aile tipi, aynı zamanda bir üretim timi olan, geniş ailedir. Ailenin çeşitli yapısal özellikleri, bu temel niteliğe göre belirlenmiştir. Bu yapının en belirgin özelliği basamaklı (hiyerarşik) olmasıdır. Başka bir deyişle, geniş aile bir yetke dizgesinde ve bir egemenlik-bağımlılık ilişkisinde anlatımını bulan toplumsal örgütlenmedir.

Geniş ailede bu basamaklı dizge kaynağı ve simgesel karşılığını, işletmenin mülkiyetinde bulmaktadır. Genellikle, ailenin en yaşlısı olan aile başkanı, ailenin ortak varlığı adına işletmenin mülk sahibi durumundadır. Üretim süreciyle ve aileyle ilgili her konuda biricik söz sahibi, aile başkanıdır (I. Aile Şurası Bildirileri, 1990; 28) Kırsal geniş ailede, her birey üretime katılır. Bu nedenle eğitim ailede çocuk emeğinin kullanımını ile doğrudan ilgilidir. Çocuk emeğinin kullanıldığı geleneksel ailelerde, çocukların hiç okula gönderilmediği ya da işlerin yoğun olduğu zamanlarda çocukların okula gitmedikleri gözlenmiştir.

Aile başkanı, okulun, çocuğu yoluyla kendisine getireceği statü ile çocuğun emeğine gereksinimi veya ona vermek istediği statü arasında bir seçim yapmak durumundadır. Bu seçimde ailenin ekonomik durumu kadar, içinde yaşadığı köy topluluğunun eğitimi ne ölçüde bir statü kaynağı olarak değerlendirdiği de önemlidir (Özbay; 1984, 55) Kent ailesi ise boyutça kır ailesinden küçüktür ve işlevleri de değişmiştir. Çocuğun, ekonomik bir etkinlik ögesi olmaktan çıkması ve onun bakımı, yetiştirilmesi, eğitimi nedeniyle kent ailesi az çocuklu olma eğilimindedir. Eğitim yoluyla toplumsal hareketlilikte, kent ailesi kır ailesine göre daha etkindir. Modernleşme ve teknolojik değişimin gerektirdiği yeni mesleklere uyum sağlamak için çocuklarını yetiştirir.

Lipset ve *Bendix'in* yapmış oldukları çalışmada da, kır ve kent kesiminde, oryante olmuş (yetişmiş) bireylerin sosyal hiyerarşide, yükselme şansları da değişiklik göstermektedir. Kent kesiminde yerleşmiş alt gelir ve statü grubundaki aileye mensup bir bireyin, yukarı doğru hareketliliği ya da kent iş piyasasındaki bir işi elde etme şansı, kırdaki ya da kasabadaki bireye göre daha fazla olmaktadır.

Yine kırdan kente göçün sosyal hareketlilikteki yeri ile ilgili olarak, göç öden bireylerin kentin ekonomik ve sosyal bakımdan en alt tabakasına gelmiş olduğu, bunun

sürekli değişen (yerini yeni göç edenlere bırakan) bir konum olduğu da vurgulanmaktadır. Çünkü kente göç edenlerle kentliler karşılaştırıldığında, kentli ailelerin, çocuklarını orta ve üst statülere hazırlayıcı bir eğitimden geçirme yolunda çaba harcadıkları gözlenebilmektedir. (Lipset; 1966, 242) Eğitim konusundaki toplumsal değerler bakımından da kır ve kent ailelerinin farklılaştıkları görülebilir.

Kentleşmenin ekonomik ve sosyal yönleriyle ilgili bir araştırmada, görüşme yapılan kişilerin kentte kalış süreleri arttıkça, çocuklarının girmesini istedikleri meslekler de değişim göstermektedir. Kentte kalış süresi 1-5 yıl olan deneklerde çocukları için yüksek öğrenimi gerektiren meslekleri isteme oranı % 15, 6, 10 yıllıklarda % 23, 11, 15 yıllıklarda % 36, 16 yıl ve daha fazla olanlarda % 47'dir. Yani ailelerin çocukları için yüksek öğrenim isteği, kırdan kente gelindiğinde giderek artmaktadır. Bu oranlar da sırasıyla (kentte kalış süresine göre) % 58, % 67; % 71 ve % 74'dür (Özbay, 1984; 57) .

Kırsal kesimde eğitim konusunda cinsiyetle ilgili değerler ve tutumlar bakımından farklılıklar gözlenmektedir.

Toplumsal hareketlilikte, cinsellik ölçütü de önemli rol oynamaktadır. Her öğrenim katmanında, kadının okullaşma oranı erkeğe göre daha düşüktür. Özbay'ın bulgularına göre kırsal kesimde kadın-erkek farkı genç kuşaklarda, yaşlı kuşaklara göre daha çoktur. Bu, artan eğitsel olanaklardan öncelikle erkeklerin yararlanmasıyla açıklanabilir. Genelde eğitim olanaklarından yararlanma kadınlar için, kırsal kesimde kentsel kesime göre daha düşüktür. Cinsiyet farkı hizmetlerin yetersiz olduğu kırsal kesimde, en yüksek düzeydedir (Özbay; 1982, 175-176)

Örneğin, yüksek öğrenim kurumlarına kırsal bölgeden gelen kız öğrenci oranı ancak % 10'u bulmaktadır. Bu düşük eğitim düzeyiyle kadın, kendisine yasal düzeyde açılan çeşitli mesleklere girmemekte, toplumda yetenek ve niteliklerine uygun görev ve sorumluluklar alamamaktadır. Bu da kadının toplumsal hareketliliğini engellemektedir. Kadın ve erkek rolleri hâlâ, toplumsal, ekonomik, demografik yapıdaki aykırılıklara göre değişmektedir. Bu durum kızların eğitim düzeylerine yansımaktadır. Bazı kırsal yörelerimizde, kız çocuğuna verilen önem erkeklerle eşdeğerde iken, bazı köylerde kız çocuğu "nasıl olsa ocakta kalmayacak bir el" konumundadır. Bu durum da kız çocuğunun eğitim olanaklarından tam anlamıyla yeterli olarak yararlanmasını engellemektedir.

Eğitim yoluyla sosyal hareketlilikte aile kökeninin etkisi derken, gelir, meslek, tabakalaşma içindeki yeri konularını ele alacağız.

Aile geliri, bir kişinin alacağı eğitimin sadece miktarını değil, aynı zamanda türünü de etkilemektedir. Yüksek gelirli ailelerin çocuklarına daha fazla eğitim verme olanakları vardır. Bir rnek vermek gerekirse, 1973 Gelir Dağılımı araştırması sonuçlarına göre mesleklere göre gelir şoyledir (yıllık gelir 1973'e göredir) . Büyük girişimciler (sanayi ve ticaret) ve piyasadaki uzmanlar... 184. 045 TL, parça başına veya toptan ticaret yapanlar: 99. 468 TL, iftiler... 43. 909 TL, esnaf ve zanaatkrlar... 33. 348 TL, memurlar... 23. 400 TL, düz işçiler... 11. 561 TL (DPT; 1976, 162)

Bir de sosyal hareketliliği sağlayan önemli bir basamak olan yüksek öğrenime baba mesleklerine göre giriş şanslarına göre 1) Sanayici ocukları, 2) Tüccar, 3) Memur, 4) Serbest meslek, 5) Esnaf ve Zanaatkrlar, 6) Işçi, 7) ifti çocukları (avdar; 1976, 16)

Böyle bir karşılaştırma da bize, gelir dağılımında en fazla payı alan sanayici ve tüccar ailelerin çocuklarının niversiteye girişte en yüksek şansa sahip olduğunu göstermektedir.

William J. Goode'a göre de, yüksek öğrenime devam etmenin en iyi belirleyicilerinden biri, sınıf pozisyonudur. En iyi öğrencilerin yüksek öğrenime devam ettikleri doğrudur, fakat ailenin sosyo-ekonomik pozisyonu da burada etkilidir. rn. ulusal örneklem düzeyinde yapılan bir araştırmada, profesyonel ve yönetici kesim ailelerden gelen çocukların yaklaşık dörtte üçünün yüksek öğrenime devam ettiği, en alt kategori sosyal ve eğitimsel düzeydeki ailelerden gelen çocukların dörtte birinin yüksek öğrenime devam ettiği bulunmuştur (Goode; 1973, 91) Baba ve annenin mesleği de, bireyin eğitim yoluyla sosyal hareketliliğini etkileyen faktörlerden biridir.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ğrencileri üzerinde (toplumun sosyal hiyerarşi sisteminde üst pozisyonlara hazırlayan bir okul olarak) yapılan bir araştırmada öğrencilerin baba meslekleri şoyledir: Kamu görevlisi % 58. 94, özel ticaret ya da sanayi kuruluşunda görevli % 3. 97, küçük tacir, esnaf, zanaatkr % 17. 22, büyük sanayi ya da ticaret teşebbüsünün sahibi % 0. 33, sanayi işçisi % 3. 64, tarım işçisi % 0. 33, ifti % 0. 28, serbest meslek sahibi % 6. 95, mesleksiz irat sahibi % 0. 33. Burada sırasıyla kamu görevlisi, küçük tacir, esna, zanaatkr, ifti çocukları sıralaması söz konusudur. (Tezcan, 1991; 91)

Yine, üniversite öğretim üyelerinin toplumsal hareketlilik bakımından incelenmesinde üniversite öğretim üyesi olma şansını belirleyen etkenler baba mesleği ve baba öğrenim durumu olarak sıralanmıştır. Öğretim üye ve yardımcılarının %50'sinin baba mesleği: sanayici, tüccar, müdür, üst kademe yöneticisi, subay, öğretmen, serbest meslek sahibi, % 22'si işçi, topraksız tarım işçisi, küçük ve büyük toprak sahibidir. Babalarının öğrenim düzeyi de % 48'i lise ve üniversite mezunu, %15'i okur-yazar olmayan ve ilkokulu bitirmeyenlerden oluşmaktadır (Çayboylu, 2002, 86) Bu kesimden gelen öğretim üyeleri, ailelerinin gelir ve kültür kaynaklarından yararlanarak bu düzeye ulaşmışlardır.

Toplumsal tabakalaşma içinde ailenin yeri, çocuğun eğitim yoluyla toplumsal hareketliliğini etkiler. Genellikle tabakalaşma ölçütleri olarak çevre, eğitim düzeyi, meslek ve varlık derecesi alınmaktadır. Weber iki tip tabakalaşma sisteminden söz etmekte, bunları sınıf ve statü grupları olarak ayırmıştırmakta, sınıfları üretim ilişkilerine göre tabakalamakta, statü gruplarını ise yaşam biçimi, eğitim, tutumlar ve davranışlar, sosyal köken, mesleki saygınlık ölçütleriyle belirlemektedir (Weber; 1995; 290)

Eğitim düzeyi ve mesleği, geliri incelemiştik. Varlık derecesi veya ekonomik olanaklara gelince, Eserpek'e göre, ekonomik olanaklar uzun vadede sosyal *mobilitiyi* sağlamada önemli rol oynamaktadır. Varlık düzeyini yükselten kişi, çocuklarının "kişide veya kişi yoluyla grupta davranış değiştirmeye dönük, bilinçli olarak kontrol edilen süreç" diye tanımlanan formel eğitimden yararlanabilmeleri için maddi olanaklarını harekete geçirmekte ve böylece bir kuşaklık gecikmeyle üst statü gruplarına geçiş mümkün olmaktadır (Eserpek; 1981, 394) Ayrıca, alt tabakadaki ailelerin kullanmış olduğu dil (*halk dili*) ile üst tabakadaki ailelerin kullanmış olduğu dil (*formel dil*) farklı olduğu için alt tabakadaki ailelerin çocuklarının okuldaki formel dile uyum sağlamaları güçleşmekte, bu nedenle çocukların yukarı doğru sosyal hareketlilik şansları azalmaktadır.

Daha önceki açıklamalarımıza paralel olarak, ailelerin eğitimden beklentisi de kırsal ve kentsel kesime göre farklılaşmaktadır. Kırsal kümelerde temel eğitim sonrası öğretim kurumları çok azdır. Kırsal kümelerde mesleksi beceri eğitimi aile tarafından verilmekte ya da işbaşında kazanılmaktadır. Birey, bir üretim birimi olarak düşünülen ailenin bir üyesidir ve onun birincil işlevi tarımsal etkinliklere katkıda bulunmaktadır.

Kırsal kesimde erkek çocukları daha fazla eğitim olanaklarından yararlandırılmaktadır. Bunun önemli bir nedeni, özellikle pazara yönelik küçük veya orta çapta üretim yapan köy ailelerinde pazar ilişkilerinin erkekler tarafından yürütülmesi, bu nedenle de erkeklerin eğitim gereksinmesinin daha fazla olmasıdır. Fakat kırsal eğitim hizmetlerinin yaygınlaşması, kitle iletişim araçlarının ve kentle ilişkilerinin artmasıyla ailelerin eğitimden beklentilerinin de olumlu yönde değişeceği söylenebilir.

Kentsel kesimdeki ailelerin eğitimden beklentisine baktığımızda, kentsel iş pazarında bir iş edinebilmek, yetenek kazanabilmenin önkoşulu belli bir eğitim-öğretimden geçmek olarak belirlemiştir. Sencer'in araştırmasına göre, örneklemin %92, 3'ü erkek ve kız için öğrenimin gerekli olduğunu, % 3, 9'u gereksiz olduğunu belirtmiştir. Kentte ev dışı uğraşlar erkekler kadar kadınlara da açıktır, bu nedenle kızların da öğrenimine özen gösterilmektedir. Öğrenim yoluyla kız çocuğun bir beceri kazanması ve iyi bir evlilik yapabilmesi düşünülmektedir (Özbay, 2002; 56) Yine çoğu işçi olan aile başkanlarının çocukları için meslek beklentileri daha yüksek konumlu, daha çok öğrenim ve yetiştirme gerektiren mesleklere yöneliktir.

Bunlar arasında en büyük ağırlık memurluk ve subaylık gibi bürokratik konumlardadır. (% 47. 1) % 15, 5'i zanaatkârlık mesleğini seçmelerini istemekte, % 26, 8'i serbest mesleği arzulamaktadır. Burada mesleğin getireceği gelir de etkili olmaktadır. Ayrıca toplumsal saygınlığı ve statüsü yüksek meslekler beklenmektedir.

Geçiş tipi ailelerin temsil eden gecekondü ailelerinde yapmış olduğumuz görüşme sonuçlarından da, çocukların kız-erkek ayrımı olmaksızın okutulması eğilimi ağır basmaktadır. Ayrıca bir zanaat öğrenip kendi işini kurması da arzu edilmektedir. Burada da yüksek gelir beklentisi etkili olmaktadır

Buraya değin eğitim ve sosyal hareketlilikte aile kökeninden gelen etkileri. inceledik. Fakat tüm bunlar çok önemli olmakla birlikte, kanımızca bireyin toplumsallaştığı aile ortamının onun ilk yaşam deneyimlerini aldığı aile ortamının, ailenin eğitime olan inancının, eğitimle ilgili kültürel değer ve normlarının, bireyin alacağı eğitim miktarında ve eğitim yaşamında başarılı olmasında, dolayısıyla sosyal hareketliliğinde (yukarı ve aşağı doğru) büyük etkisi olduğu söylenebilir.

Okulda başarısızlık konusunu inceleyen R. Şemin'e göre, çocukların aile yapısı, ailede eğitim zihniyeti, kardeşleri arasındaki yeri, üveylik ve öksüzlük durumu, ihmal

edilme ve kötü muamele (dayak vb.) ailede geçimsizlik ve huzursuzluk, çocuğun okul başarısını etkilemekte, yaşlılarından geri kalmasına yol açabilmektedir (Şemin; 1975, 1–65) . Semin, çocukların eğitim sürecindeki başarısızlıklarını onların kültür yoksunu olmalarına bağlamaktadır. Yani anne-babaların eğitim konusundaki bilgi yetersizlikleri, çocuk yetiştirilmesi konusundaki tavır ve davranışları, ailede konuşulan dil, çocukla ilgilenip ilgilenmeme önemli olmaktadır.

Üniversite öğretim üyelerinin aile kökenleriyle ilgili çalışmada ailenin bireye aktardığı kültürel mirasın çok önemli olduğu bulunmuştur. Yani kitaplar, müzik, tiyatro, gazete vb. kültürel ürünlere sahip olma baba mesleğine, gelire ve kültür düzeyine bağlıdır. Örneğin ailenin geliri yüksek, kültür düzeyi düşükse çocuk olumsuz olarak etkilenir.

Köylü, işçi, yüksek dereceli memur çocukları o güne değin okulda aynı kültürü almış olsalar bile okul dışında elde ettikleri kültür düzeyleri ve içerikleri birbirinden farklı olacaktır. Seçkinlerin kültürü, okulun kültürüne çok yakındır. Diğerlerinin ise okul kültürünü alması için çok çabalaması gerekir (Şemin, 1973; 135) Eserpek'e göre de eğitim kuruluşlarında eğitimin temeli olan formel dil, üst tabakanın egemen konuşma modelidir. Alt tabakaların kullandığı dil, daha basit olduğundan, alt tabakadan gelen çocuklar özel tepkilerini, duygularını ve kavram ilişkileri arasındaki ayrıntılı farklılıkları ifade etmede güçlük çekmektedir. Öğretmenlerin de çoğunluğunun ya orta tabaka kökenli olmaları ya da sonradan bu tabakaya yönelmeleri, alt tabakadan gelen öğrencilerle iletişim sağlamalarını güçlendirmektedir.

Sonuç olarak da alt ve üst tabakadan gelen öğrencilerin sosyal mobilite şansları eşit olmamaktadır (Eserpek; 1997, 396) *P. Worsley'e* göre de dil, bireyin üyesi olduğu statü grubunu belirleyen bir kültürel özelliktir. Üst statü grupları gramer kurallarına uygun ve geniş vokabüleri olan formel bir dil kullandığı halde alt statü gruplarının sözcük dağarcıkları sınırlıdır ve kendilerini ifade etmek için çoğunlukla tamamlanmamış cümleler kullanmaktadır. Okulda ise çocuğun bilgilerini formel bir şekilde ve ayrıntıları vurgulayarak ifade etmesi beklenmektedir (Worsley, 1998; 40)

B. Bemstein'a göre, dilin sosyalizasyon sürecindeki yeri önemlidir, dilin sosyal yapı ile bağlılığı söz konusudur ve lisan farkları kişinin mensup olduğu sınıfla birlikte gider. Yazara göre dilin iki kodu vardır: formel dil ve halk dili. Orta halli çocukların çoğu her iki kodu da öğrenir. Kültür yoksunu çocukların çoğu ise ikincisini

öğrenmektedir. (Şemin, 1973; 72) Yine *Ali Haramein* adlı yazara göre, yüksek öğrenim görmüş olan aile çevresinde çocuğun zekası kolayca uyarılmakta, dili süratle zenginleşmekte ve farklılaşmaktadır (Şemin, 1973; 93) Yapılan araştırmalarda, evin, aile ortamının, sosyo-ekonomik şartların, çocuğun okuldaki başarısını belirleyici olduğu bulunmuştur. Çocuk, okula eşit derecede hazırlıklı olarak gelmemektedir.

Aile ortamında babanın otoritesi de çocuğun eğitimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çocukla ilgilenme de önemlidir. Okulda başarısız olan çocukların % 40. 75'inin babası işçi, % 48. 12'sinin küçük esnaf, sadece % 11'inin babası memurdur. Özellikle annenin eğitim düzeyi, çocuğun başarısında ve sosyal hareketliliğinde çok önemlidir. Yine aile ortamında fikirlerin tartışılması ve davranışların yaşatılarak kabul ettirilmesi, çocukta daha geniş bir bakış açısı geliştirecek, bu da onun eğitimdeki başarısını etkileyecektir. Kısacası okuldaki başarı veya başarısızlık her şeyden önce çocuğun içinde yaşadığı ailenin ekonomik ve kültürel şartlarına bağlıdır (Şemin; 93-101)

Bireye ailesi tarafından aktarılan değerler de, bireyin alacağı eğitimin niteliğini önemli ölçüde etkilemektedir. Melvin Kohn, ailelerin yaşam koşulları farklılığının çocuklarına aktardıkları değerlerin de farklı olmasına yol açtığını belirterek, örneğin alt tabakadaki ailelerin, çocukları için itaat öğesini vurgularken, orta tabakadaki ailelerin "self-control" (kendi kendini denetleme) öğesini vurguladıklarını belirtmektedir. Yazar, bu farklılığın ebeveynlerin mesleksi, eğitimsel ve kültürel farklılıklarından kaynaklandığını söylemektedir.

Bu durum, ailelerin çocuk yetiştirme pratiklerini ve çocukların eğitiminden beklentilerini önemli derecede etkilemektedir. Görüldüğü gibi, aile kökeni, aile ortamını da yaratan bir niteliğe sahiptir. Aile kökeni ve dolayısıyla aile ortamı bireyin eğitim yoluyla sosyal hareketliliğinde etkileyici olabilmektedir.

Sosyolojik olarak toplumun temel kurumu olan aile, çocuğun ya da bireyin eğitim olanaklarından yararlanmasını etkilemektedir. Bununla birlikte ailenin içinde yer almış olduğu toplum ve toplumsal etkenler de (kır-kent yerleşimi, ekonomik olanaklar, eğitim hizmetlerinin yeterliliği ve dağılımı, kültürel değerler, eğitimde fırsat eşitliği) ailenin eğitim anlayışını etkilemektedir

Ailenin biçimi, yerleşim birimi (köy, kent, kasaba, gecekondu) , mesleği, geliri, eğitimden beklentileri, eğitime olan inancı, dil. din faktörü, aile ortamı, bireyin sosyal

hareketliliğini önemli ölçüde etkilemektedir.

Sonuç olarak sosyal hareketlilik ile eğitim arasında ve eğitim olanaklarından yararlanma ile tüm boyutlarıyla aile arasında karşılıklı ve birbirinden ayrılmaz bağlar olduğu söylenebilir.

3- Ailenin Şeklinde Meydana Gelen Değişimin Sosyalleşme Sürecinde Oluşturduğu Değişim

Kırsal göçün etkisiyle, Türkiye, yüzyılımızın ortalarından itibaren çok geniş boyutlara ulaşan nüfus hareketlerine sahne olmakta. Bir çeyrek asır öncesine kadar şehirler, genelde kırsal bir toplum özelliği taşıyan ülkemizde nüfusun sadece dörtte birini barındırmaktaydı. Günümüzde ise Türkiye nüfusunun yarısı artık kentlerde yaşamaktadır. Bu kırsal göç tabii ki, muazzam bir nüfus patlaması eşliğinde ve bunun dürtüsüyle meydana geldi. % 22 yıllık bir artış hızı ile tezahür eden bu nüfus patlaması ile birlikte 20 yaşın altındakiler nüfusun % 60'ını teşkil etmeye başlamıştı.

Türkiye artık bir gençler toplumu oluşturuyordu. Söz konusu nüfus hareketleri, diğer taraftan, ülkedeki istihdam yapısında da bir değişime neden olmuş ve tarım nüfusunun giderek azalmasına paralel olarak tarımdaki faal nüfusun da istihdam içerisindeki nisbi payının düşmesine yol açmıştı.

Hiç şüphe yok ki, bir yandan, kentleşme ile istihdamın hizmetler sektörü lehine gelişmesi ve diğer yandan, Türk toplumunda yepyeni bir olgu olarak çocukların ve gençlerin sayısal olarak hakim duruma gelmesi, aile örgütlenmesi konusunda başlı başına köklü değişimleri meydana getirecek nitelikte yapısal faktörlerdir. Böyle bir görüşü ileri sürmek de, hiç şüphe yok ki, bizi belirli bir toplumda sosyo-ekonomik yapı ile aile tipi arasında bir korelasyonun mevcut olduğunu savunan Parsons'un modelini benimsemeye davet edebilir. Bu modele göre, belirli bir değişim çizgisini izleyen bir evrim müşahade edilebilmektedir: köylülüğün ağır bastığı geleneksel bir toplumdaki egemen olan geniş aileden hareketle, ekonomik alandaki faaliyetlerini zamanla kaybetmiş olan ve sadece bireysel ihtiyaçların tatmininin fonksiyon ifa eden ve "tecrit" edilmiş olarak ifadelendirilen aile tipine doğru bir evrim Batı'daki aile hayatının temelini oluşturan çekirdek aileye doğru ilerleyen bir eğridir. (Erel, 1997; 99)

Bilindiği gibi, Türkçede kan akrabalıklarını belirtmeye yönelik iki kelime

mevcuttur: aile ve sülale. İdari normlara göre, aralarında kan bağı olan ve aynı çatı altında yaşayan insanlar aileyi teşkil ederler. Oysa ki Türklerin İslâmlaşmasından önceki döneme tekabül eden ve çoğu zaman da aşiret ve kabile ile karıştırılan sülâle, ikâmet birliğine sahip olmayan geniş bir akraba topluluğunu ifade etmektedir. (Erel, 1997; 101) .

Yerleşik düzene geçişleri nispeten daha geç olan Türkmenlerde sülâle hâlâ önemini koruyorsa da köy birimleri halinde yerleşme ve kentleşmeyle birlikte ön plana geçen ailedir. Anadolu'nun fethinde rol oynayan büyük aşiret toplulukları dağılmışlardır ve gerçekten de Osmanlı döneminden itibaren aile hayatını ve evlilik rejimini belirleyen kanunnamelerdir. Ne var ki, bu konudaki tarih araştırmalarının kıtlığı 19. yüzyıl öncesinde Müslüman Türk ailesindeki aile tipleri ve evlenme ilişkileri konusunda kesin bilgilere sahip olmayı zorlaştırmaktadır.

Gerçekten de, II. Mahmut ve III. Selim gibi modernleştirici padişahların reformları 19. yüzyılda aile örgütlenmesi açısından da köklü değişimlere yol açmıştır. Bu nedendir ki, Tanzimat imtihanına tâbi tutulan Türk ailesinin incelenmesi için daha ziyade köy monografileri ve Osmanlı ve yabancı seyyahların gözlem ve hatıralarından faydalanmak mümkün olabilmektedir.

Toprak mülkiyetinin bölünmezliği üzerine kurulu olan tımar sisteminin kaldırılmasıyla birlikte meydana gelen yeni toprak rejimi mirasın bölünürlüğüne ihdas ederek arazinin parsellenmesine ya da bazı yerlerde tam tersine, işlenen toprakların birleştirilmesine yol açmış. Ve tarımda ortaklık sisteminin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Hane üretim ve tüketim birimi olarak varlığını korumakta ve hane içi iktisadî faaliyetlerin örgütlenmesinde cinsiyet ile bireylerin yaşı esas olarak ele alınmaktadır. Barkan, Kur'an'da öngörülen veraset haklarının miri topraklar üzerinde Tanzimat reformlarından çok önce uygulanmadığını belirtiyor. Ama 1858'den sonra toprak rejimini düzenleyen ve erkek çocuklar arasında toprağın eşit bölüşümünü öngören Arazi Kanunnamesinin çıkmasıyla birlikte yeni veraset sorunları ailelerdeki mevcut alışlagelmişliği bozmaya başlamıştır.

Zira, birden bire aile reisleri, bir yandan, mülklerini âdil ve eşit bir biçimde paylaşırmanın, diğer yandan ise arazilerinin parçalanmasını engellemenin dilemmasıyla karşı karşıya gelmişlerdir. Çünkü artık bu dönemde Devlet de toprağın bölünmesini ve menkul sermayenin paylaşımını büyük malikanelerin kurulmasına ve siyasal iktidarı

tehlikeli bir rekabete sokacak büyük servetlerin oluşmasına karşı bir tedbir olarak mütalaa etmeye başlamış bulunuyordu.

Bu dönemde evlilikler genç yaşlarda yapılıyor: kızlarda 14-18, erkeklerde ise 20-22 yaşları arasında. Kırsal toplumlardaki norm, eşler arasında yaş farkının az olması. İkamet kocanın evinde ve agnatik ilişkiler tabii olarak tercih edilmekte. Aileyi oluşturan, yani ortak bir ikameti paylaşan akrabaların ortalama sayısı 6. 5. Üç kuşaktan kurulu, aynı çatı altında yatan ve "aynı kazandan yiyen" geniş aileler oldukça ender. Zira tabii, ekonomik faktörler bir yana, geniş aile olgusunun bir dizi demografik belirleyicileri de var: evlenme yaşına kadar hayatta olan çocukların sayısı, çocukların evlenme yaşı, aile reisinin ve eşinin ölüm yaşı.

Bu son faktörün ağırlığı göz ardı edilmeyecek bir önem arz ediyor zira genellikle hanenin yapısını değiştiren eşler arasında ahdedilen bir birlik olarak evlenme olayı değil, aile reisinin ölümü. Diğer yandan, bu sanayi öncesi dönemin kırsal ailesi, toprakların parçalanmasından ve toprağın nispi önemini yitirmeye başlamasından ötürü artık toprak mülkiyetine dayanan bir birim olmaktan çıkmakta ve bu yeni kurulmakta olan toplumsal ve ekonomik ortamda geniş ailenin de çöküşüne şahit olunmaktadır. (Duben, 2006; 84) .

İlginçtir ki, günümüzde de ülke düzeyinde yürütülmüş olan bir araştırma aile tipinin mülkiyet biçiminin bir fonksiyonu olduğunu göstermiştir. Bu araştırmanın sonuçlarının, ayrıca, geçen yüzyılda aile üzerinde yapıla gelmiş gözlemleri de doğruladığı apaçıktır. Araştırma, kırsal ailelerin sadece yarısının geniş aile türünden olduklarını meydana çıkarmakta ve sahip olunan arazinin yüzölçümü, toprağı işleme biçimleri ile ailenin büyüklüğü arasında bir ilişkinin mevcudiyetini ileri süren önermeyi de doğrulamaktadır.

O halde, Türkiye'de geniş aile büyük toprak sahiplerinin kurdukları aile tipini oluşturmaktadır. Ayrıca, topraksız köylü sayısının cüzî olduğu Karadeniz sahillerinde de varlığını göstermektedir. Yaygın büyük toprak mülkiyetinin köylülerin beşte birini yarıcılığa ittiği Akdeniz illerinde ise, geniş aile en yaygın bir biçimde kendisini idame ettirmektedir.

Demek oluyor ki, genelde bir küçük ve orta boy tarım işletmeleri ülkesi olan Türkiye'de her iki tipteki aile biçimiyle de karşılaşmaktadır. Hanelerin yarısı çekirdek ailelerden oluşmaktadır. Çekirdek ailenin bölgesel dağılımı ve nisbi frekansı da yine

onun toprakla negatif bir ilişkisi olduğuna işaret etmektedir. Nitekim en yüksek çekirdek aile oranı topraksız tarım işçilerinde (%79) , en düşük oran ise kendi toprağını işleyen köylülerde (% 44) kaydedilmiştir.

Türkiye'nin tarım kesimindeki aile tipleri ile toprak mülkiyeti arasında tespit edilen bu ilişki bizi bir başka sorunu, modernleşme ile çekirdek aile arasında bu zamana kadar kurulmuş olan denklemi yeniden gözden geçirmeye davet etmektedir. Kendileri de modernleşme tezlerinin ve Parsons modelinin etkisi altında olan bizzat Türk sosyologları arasında da, geleneksel kırsal toplumdan sanayi-kent toplumu tipine geçişle birlikte geniş ailenin yavaş yavaş ortadan kalkacağını ve onun yerine çekirdek ailenin ikame edileceğini düşünenler pek çoktur.

Bu evrimci izler taşıyan yaklaşım aslında çekirdek aileyi çağdaş ailenin protipi olarak mütalaa etmektedir. Çekirdek ailenin günümüzün çağdaş batı tipi ailesiyle özdeşleştirilmesi de geniş ailenin artık arzu edilmeyen, iktisadî gelişme ile kültürel modernleşmenin mutlaka hakkında geleceği bir arkaizm olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır. Ama acaba geniş ailenin sadece ve sadece geleneksel toplumların sinelerinde barınan bir aile tipi olduğu doğru mudur? Batı'nın sanayi öncesi döneminde çekirdek aile tipinin boy göstermediği de aynı ölçüde doğru mudur? Bize öyle geliyor ki, modernleşme üzerine yürütülen tezler ve "evrenselliğe" doğru beliren eğilim aile hayatının tanzimi hususunda galiba bazı mitlerin yaratılmasına yol açmıştır.

Bu konuda, Turner'in araştırmaları sanayileşme ile ailenin yapısal dönüşümü arasında belirli bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığını ortaya çıkarmaktadır. Ona göre, aile hayatında meydana gelen ve ayrıca üretim biçimlerini etkileyen değişimler gerçekte biri olmadan diğeri mümkün olmayan ve birlikte gelişen süreçleri teşkil etmektedir. O halde, her ikisi de global toplumda meydana gelen köklü bir yapısal ve kültürel değişimin savunucusudur. Diğer yandan, Cambridge okulunun çalışmaları geniş ailenin hiç bir zaman Batı toplumunda mevcut olan tek aile tipi olmadığını, en azından hiç bir zaman egemen aile tipi olmadığını göstermiştir. Yine bu araştırmalar çekirdek ailenin 13. yüzyıldan bile önce meydana çıkmakla kalmayıp; diğer yandan, sanayi devriminden epey önce egemen ve en yaygın aile tipi olarak varlığını sürdürmekte olduğunu kanıtlamıştır (Erel, 1997; 172) . Nitekim, geniş ailenin Anadolu kırsal toplumunda da bir kural teşkil etmediğini ve yerleşmiş önyargılara rağmen, gerçekte, çekirdek ailenin Türk toplumunun genelinde asıl hâkim aile tipini oluşturduğunu biz de gördük.

Böylelikle modernleşme tezlerine aykırı düşen bu veriler aile hayatını etkileyen değişimlerin analizi için bizi başka açıklayıcı faktörler aramaya zorlamaktadır. Diğer yandan, toprak ilişkisini ön planda tutan ekonomik yaklaşım aile nüfus analizlerinin de, gerçekte, ancak tespiti derhal mümkün olan, o halde düzeysel dış biçimleri belirlemeye elverdiğini de gözönünde bulundurmamız lâzım gelmektedir. Bu türden yöntemler aracılığı ile Weber'yen bir yaklaşımın öngördüğü "anımlar ağının" kavranması için büyük önem taşıyan davranışları, ailenin fonksiyonlarını ve aile hayatının içerisini tespit etmek mümkün değildir.

Bu yöntemler, yine özellikle halk tabakalarında çekirdek ailenin egemen olarak belirlediği Osmanlı dönemi kentlerdeki aile hayatını da tespit etmeye elvermemektedir. Mantran, 17. yüzyılda bile özellikle İstanbul'un mütevazı ailelerinin çekirdek aile biçiminde bir yapıya sahip olduklarını bildirmektedir. Sadece konaklarda yerleşmiş olan zengin zümrede birden fazla kuşaktan çok sayıda çifti ve çocukları barındırır şekilde geniş aile düzeni mevcuttu. Dirks ve döneme ait hatıratlarını yazanlar da geniş ailenin bir istisna olduğunu nakletmektedir (Dirks, 1969; 115) . Ama burada, köylerin aksine, eşler arasında 10 ya da fazla yaş farkının bulunması oldukça yaygındır ama bu da, yine öncelikle, zenginlere veya yüksek mevki sahibi ailelere özgü bir davranış biçimini oluşturmaktadır.

Varlıklı olan aile aynı zamanda geniş ve kelimenin her iki anlamıyla da büyük bir ailedir. Büyük, çünkü aile fertleri geniş ve birkaç katlı evlerde aynı çatının altında yaşamakta, her bir çiftin özel dairesi mevcutsa da aynı mutfaktan yemek yemekte dirler. Bu varlıklı ve zengin geniş aile halk tabakalarının hayranlığına ve imrenmesine de sebep olmaktadır. Bu nedenledir ki belki, halen bugün çekirdek ailenin mutlak çoğunlukta olduğu şehirlerde bile maddi refahı ve sosyal prestiji simgelemesi, akrabalar arası dayanışmayı canlandırması bakımından geniş aile ortalama Türk insanının özlem duyduğu bir aile tipini temsil etmektedir. Ve belki de İbn Haldun'un da belirttiği gibi İslâmi ideal uygun düşen "gerçek aile" olması bakımından geniş aile Türk insanın özlem duymaya devam ettiği bir aile tipini teşkil etmektedir.

Bugün ise büyük kentlerde geniş aile yok olmuştur. İmtiyazsız sosyal kategorilerde eğer hâlâ aynı ebeveyn den türeyen birden fazla eş aynı haneyi paylaşmaya devam ediyorsa, bunun nedeni bilinçli bir tercih ya da kültürel bir tutum değildir. Birlikte oturmanın nedeni daha ziyade konut sıkıntısı ve ekonomik imkânsızlıklarla

ilgilidir. Bununla beraber, yakın akrabaların, kardeş ve kardeş çocuklarının aynı apartmanın bağımsız dairelerinde oturmaları da ender bir olay değildir. Ama başka bir sosyologun gözlemlerine göre, gittikçe sık sık tanık olunan olay çekirdek ailenin "kompartımanlaştırılması" ve ailenin bir ikamet birimi olarak apartmanların ve sitelerin daireleri sınırları içinde adeta tecrit edilmesidir.

Bu durum acaba Zimmermann'ın sözünü ettiği ve ona göre, bireyciliğin muzaffer olması ve toplumdaki temel değerlerin çöküşü ile birlikte aile mefhumunun parçalanmasından ileri gelen "atomize aile" olgusunu mu tarif etmektedir. Mevcut veriler, bu aslında hayli tartışma ve itiraz konusu olan tezin aleyhine işlemekte ve şu olguya işaret etmektedir: çağdaş kent toplumu geniş aileye sadece sosyal aktörlerin özlem ve hayallerinde yaşama imkânını tanımaktadır.

Ama yine buraya kadar aktarılanlar demografik nitelikteki verilere dayanan gözlemlerdir ve çekirdek ailenin önde gelen aile tipi olduğunu göstermektedir. Gerçekten de, akrabalar arasındaki ilişkilerin sıklığını geniş aile düzeniyle karıştıran empi-rist yanılgıların aksine, çekirdek aile, geçmişte de günümüzde de Türkiye'de yaygın aile tipini temsil etmektedir. Zira, geniş ailenin Türkiye'de giderek tarihi bir olgu teşkil etmesi kentleşmenin veya çekirdek ailenin ihdasına elverişli olan bir bireyciliğin doğmasına yol açan kapitalist sistemin yaygınlaşmasının bir sonucu değildir.

Burada belirleyici olan faktörler, kültürel yaklaşım taraftarlarının ileri sürdükleri gibi daha ziyade dini, siyasi ve hukuki faktörlerdir. Bu tür faktörlerin, bir buçuk asırdan beri, H. Laoust'un deyimiyile "Batıcı bir radikalizmin" etkisi altında bulunan bir müslüman toplum Türkiye'de fevkalâde ağırlıklı bir önem taşıdıklarına şüphe yoktur. Bilindiği gibi, Osmanlı toplumunun modernleşmesini hedefleyen reform politikaları Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Şeriat'ın ilgasına ve 1926'da İsviçre medeni kanunundan mülhem yeni bir medeni kanunun yürürlüğe girmesine yol açmıştır. Ama halifeliğin kaldırılmasından az önce de geleneksel aile hayatını tanzim eden ilkelerle çelişen bir reforma başvurulmuş bulunuluyordu.

Yeni aile hukuku Türk evlenme biçimlerinin Avrupa normlarına uyum sağlamasını öngören ilk adımı teşkil ediyordu. Ama bundan önce de 16. yüzyıl gibi eski bir tarihte bile, Ebusüüt Efendinin çabaları kamu gücünün dışında nikâh kıyılmasını yasaklamış ve böylece, aslında doğrudan doğruya İslâmiyetten kaynaklanmayan ve fakat Türk töresine uygun düşen bir usulü tasdik etmeye yol açmıştı. Bu nedendir ki,

herhalde, Osmanlı aile tipinin çağdaş bir araştırmacısı bu aile tipinin özgül bir aile tipi oluşturmadığını ve hiç bir zaman günümüz aile tipinden farklı olmadığını söylemiştir. Bu araştırmacıya göre fıkıh incelemeleri Osmanlı'da ailenin özelliklerini tespit etmek için yetersiz kalmaktadır. Gerçekten de, aile hukukunu tanzim eden hükümler İslâm'da gerçek bir kod oluşturmuyordu.

Aile hususunda daha ziyade bir kurallar bütünü, pratik ahlâk teşkil ediyor, kanun yapıcı bir nitelik taşıyordu. Müslüman Osmanlıların aile hayatlarını tanzim eden bir çerçeveyi teşkil ediyordu (Fındıkoğlu, 1958; 76) . Günlük hayatta önem taşıyan Kur'an-ı Kerim'in, koyduğu yasaklardan kaçınmak suretiyle Kur'an'da öngörülen ideale yaklaşmaya çalışmaktı. Böylece, Kur'an, eşlerin mal ayrılığı üzerine kurulu ilkelerine göre evlilik rejiminin rehberini oluşturuyordu. Poligamiye de, tabii, cevaz verilmekteyse de, bu, ilerde de göreceğimiz gibi, bir norm teşkil etmiyordu. Türkçede aile fertlerine verilen adlar ve aile hayatı içinde yer alan roller de Türk ailesinin İslâmı telakkilere tamamen uygun olarak, patriarkal ve agnatik bir nitelik taşıdığına işaret ediyor. Talak gibi erkeğin tek yanlı kararıyla nikâh bağının bozulması da ender bir olay ve ancak son çare olarak başvurulmuş bir yoldu.

Endogami ve amcakızı ile yapılan tercihli evlilik de Arap-Müslüman toplumlarda olduğu kadar yaygın bir uygulama değildi. Bireylerin yakın geçmişteki kökenlerini temsil eden geniş aileyle temasta bulunmaya elveren endogami pratik ortak toprak birliğinden daha ziyade, sülâle bazında bir kimlik oluşturmaya yönelik önemli bir faktör teşkil ediyordu. Endogami, diğer yandan, toplumsal ilişkilerde kan bağlarının öncelikli olduğunu ileri süren mitosları da besleyen bir etkeni oluşturuyordu. Gerçekten de, işte, bu türden bir evlenme pratiğine dayanmaktadır, İbn Haldun'un ileri sürdüğü asabiye tezi. Ama bu konuda Araplarla Müslüman Türklerin ataları olan Orta Asya göçebeleri arasında önemli farkların bulunduğuna işaret etmek gerekmektedir.

İslâmiyet'e intisap etmeden önce Türkler exogami uyguluyorlardı ve bu konudaki davranış normları yeni dinlerini kabul etmelerinden sonra da pek az değişime uğramıştı Gerçekten de, çeşitli araştırmalar Orta Asya kavimlerinde ve Araplarla ve Berberilerden farklı olan Türklerde exogaminin hâkim olduğunu meydana çıkarmaktadır. Bu kavimler, sadece askeri şeflerin çevresini oluşturan savaşçılardan kurulu comitatus'e atfettikleri önem açısından değil, aynı zamanda endogami uygulayan Arap ve Berberilerden evlenme pratikleri açısından da farklı idiler.

Bu tür araştırmalar hayvancılık yapan toplumlarda toprak sorununun kadın mübadelesini frenleyen, dolayısıyla malın dolaşımını engelleyen endogamik sisteme yol ağtığını ileri süren tezin de evrensel geçerliliği konusunda gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kardeş çocukları arasında evlenmeyi öngören endogaminin ekonomik temellere sahip olduğu görüşü Türklere ait sosyo-kültürel alan gözönünde bulundurulunca kesinlik kesbetmiyor. Zira burada ve günümüz Türkiye'sinde, İslâm'a geçişlerinden bunca asır sonra ve endogaminin fiilen mevcut olduğu yörelerde bile sosyal aktörler bir dizi tören ve ritüeller aracılığı ile ecdadlarına ait ama kollektif hafızalarında iz bırakmış olan exogamik pratikleri canlandırmaya çalışmaktadırlar (Gökçe, 1986; 44) .

Tarihi belgeler ve Cumhuriyet öncesi dönemle ilgili roman ve hatırat Türklerin İslâmlaşmalarından önce habersiz oldukları bigaminin de sık rastlanan bir evlilik türü olmadığını ve sadece kentlerde yaşayan varlıklı kişilerin birden çok eş aldığını göstermektedir. Osmanlı toplum hayatının dikkatli bir gözlemcisi olan Madame de Montague poligamik evliliklerin 18. yüzyılda çok ender olduğunu yazmakla kalmayıp, bunlara, üstelik pek hoş gözle bakılmadığını ve halkın gözünde monogamik evliliklerin ideal biçimi teşkil ettiğini yazıyor. Ama acaba bu Kur'an'ın hükümlerine teslim olmada bir bozulmayı mı ifade etmektedir? Biz burada İslâm'da poligami konusunda yürütölen tartışmalara girmeyeceğiz, sadece poligamik evliliğin Kur'an'a göre, bir kural teşkil etmeyip, ancak şarta bağlı olarak izin verilen bir husus olduğunu belirtmekle yetineceğiz. O halde, poligamik evliliği red etmek Kur'an'ın hükümlerine karşı bir itaatsizlik anlamına gelemez. "Aralarında insafta bulunmamaktan korkarsanız bir (kadın) ile veya memlûkunuz olan cariye ile iktifa edin" (4, 3) diyor Kur'an ve "kadınlar arasında adelet ve müsavat icrasına ne kadar arzukeş olsanız da gücünüz yetmez" uyarısında bulunuyor (4, 129) . O halde bizatihi kutsal kitaptan anlaşılıyor ki asil ideali teşkil eden monogamik evliliktir.

Ne var ki, eskiden olduğu gibi günümüzde de gayri kanuni sayılmasına rağmen bigami kırsal kesimde kentlerde olduğundan daha sıkça rastlanan bir evlilik biçimi. Kırsal Anadolu'da kuma adı altında alınan ikinci eş genellikle imam tarafından kıyılan bir nikâhla alınmakta. Gerçekte, kırsal kesimde eşler arasında ihdas edilen nikâh bağı iki aşamada yapılmakta: Lâik Devlet tarafından şart koşulan ve ancak böylelikle hukukî bir geçerliliği olan resmi nikâh ile ihtiyari olan ama köylülerin dini vicdanlarının mecbur

kıldığı imam nikâhı. Bazı tahminlere göre, Türkiye'de evliliklerin % 15'i resmi nikâhtan geçmeyen dini nikâhla gerçekleşiyor. Ve yine tahminlere göre bunların büyük bir kısmı İslâm kanununa göre meşru bir eş olan ve fakat Cumhuriyet kanunlarına göre metres statüsünde bulunan kuma ile yapılan evliliklerdir.

Köylü kadın boşanmaya pek yanaşmamaktadır. Oysaki kadının isteği üzerine çözülen evlilikler uzun zamandır izin verilen bir uygulamadır. Nitekim Şeyhül-islam Hayri Efendi 1916'da verdiği bir fetva ile Türk kadınına boşanma hakkını tanımış ve 1917'e Hukuk Aile Kararnamesi bigami olduğu takdirde birinci evliliğin kadının isteği üzerine sona erdirilebilmesini öngörmüştür.

Bu durumda koca, boşanan eşi maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için ona mehr-i müecceli ödemek zorundadır. İslami bir hüküm olan mehr Türk toplumunda harfiyen uygulanmamışsa da anlaşmazlık halinde veya evliliğin sona ermesi durumunda devreye giren bir husus olmuştur. Kentlerde ender bir uygulama olan mehrin kırsal kesimde başlık şekliyle bir karşılığı olduğu düşünülmektedir. Gerçi çoğu zaman mehr ve başlık birbirine karıştırılmaktaysa da, yine de bunların birbirlerine eş olmadıklarını vurgulamak gerekmektedir.

Zira Türk törelerinden kaynaklanan başlığın bir çeşit mehr olarak mütalaa edilmesi bir zorlamadan ibarettir. Gerçekten de, İslâmî kurallara göre, mehr evlenme sırasında kadına verilmekte ve onun şahsına ait olmakta iken, başlık, damadın babası tarafından kızın babasına bol pazarlıklardan sonra ödediği bir fiyattır. Bunun tutarı kızın ailesinin mevkiine, kızın yaşına, güzelliğine ve sağlık durumuna göre değişebilmektedir. Ve çoğu kez kızın da rızasıyla gerçekleşen birçok kız kaçırma olayının nedenidir. Zira bu durumda baba kızını onun aile biriminden ayrılmasıyla uğrayacağı işgücü kaybını telâfi edecek olan başlığı almadan vermek zorundadır.

Devletin bunu gayri kanuni ilân etmesine ve köylüleri bu işlemde caydırma telkinlerinde bulunmasına rağmen söz konusu uygulama köy ailelerinde revaçta olmaya devam etmektedir. Zira başlık, ailenin şerefi olduğu gibi, bir dizi kız alıp kız verme stratejileri uyarınca, köy hayatının iktisadi dengesini sağlama fonksiyonunu da ifa etmektedir (Eserperk, 1981; 97) .

Ama reform tedbirleriyle birlikte Türk toplumunun modernleşmeye başlaması demek gerçekte hayatın en önde gelen unsurlarının yeni bir şekilde anlamlandırılması ve bu unsurların da Batı'nın toplum hayatı konusundaki telâkkilerine uyması demektir.

Bu durumda, tabii, kişileri ve bireyi yeniden tanımlamak gerekiyordu ve lâikleşmiş Türkiye'de, bireye aile varlığı çerçevesinde daha belirgin bir yer vermekten yana olan Atatürk her bireyin bir soyadı sahibi olmasını mecburi kıldı

. Böylelikle, yeni lâik hukuk sistemi 1935'te soyadları konusunda çıkardığı kanunla aile konusundaki geleneksel telâkkiler altüst edecekti. O ana kadar kendi adının arkasında babasının adını da taşıyan Nureddin Cevad'lar, Osman Nuri'ler, zaman zaman son adlarına bir "oğlu" ekleme suretiyle mensup oldukları aileyi tanıtmaya çalışan bireyler, kendilerine yeni sözcüklerle yasal ve dolayısıyla yeni bir kimlik arama peşine düştüler. Eskiyle bağların iyice koptuğunu tescil etmek için belirli bir sülâleye mensubiyeti belirten lakaplar da kırsal kesimde hâlâ gayri resmi olarak devam ediyorlarsa da geçersiz ilân edildiler.

Avrupa'da olduğu gibi aileyi belirlemek için bir soyadı gerekli olmuştu. Böylelikle, milyonlarca insan yeni bir toplumsal belirlenme için yeni bir soyadı bulmak zorunda kalmıştı. İnsanların kanunlara uymak için zorlandıkları bu yeni arayış gerçekte yeni bir kimlik arayışı, yeni ve lâik Türk toplumunda yeni yeni ortaya çıkan bireylerin bir arayışı idi.

Lâikleşme yolunda öylesine büyük adımlar atılıyordu ki, bunların kollektif tasarımlar (representations) üzerinde yankılamalar yaratmaması ve aile içi toplumsal ilişkileri etkilememesi imkânsızdı. Aile hususunda algılamalar değişiyor, dokunulmaz ve yıkılmaz olarak görülen aile reisi statüsü de Türk toplumunun sahne olduğu peş-peşe dönüşümler sonucu değişime uğruyordu. Ama hukuki reformlar eşler arasında ki ilişkileri gerçekten de değiştirdi mi ve hane içinde daha eşitlikçi bir yapının kurulmasında başarılı olabildi mi? Günlük hayatta meydana gelen değişimi ölçmek için eşlerin rolleri ve sosyolojinin gittikçe pek önemli bir objesi haline gelen kadın üzerinde yapıla gelen araştırmalar, yine de kocanın önde gelen bir konumda bulunduğunu ve Türkiye'de ailenin genelde otoriter patriyarkal bir nitelik taşımaya devam ettiğini gösteriyor (Kıray, 1999; 178) . Biz burada yine Kur'an'da öngörüldüğü gibi, erkeğin önceliğe sahip olduğu bir durumla karşı karşıyayız ("Erkeklerin kadınlar üzerinde yüksek bir mertebesi vardır", 2, 228) .

Ama yine de bir şerh düşmekte sakınca olmayacak. Sadece genellikle ileri sürülen evrimci tezlere itiraz etmek için değil, ama erkeğin müşahede edilen ve/ya da tahmin edilen hâkimiyetinin varlığı konusunda biraz düşünmek için. Aile içi ilişkiler

konusundaki yazılar, genellikle, patriarkal otoriter yapı niteliğindeki geleneksel ailenin eşitlikçi bir yapıya sahip olan Batı tipi aile doğrultusunda evrimini gösteren bir modeli anlatıyorlar bize.

Türk ailesinin her ne kadar tartışılmaz bir biçimde patriarkal kültürel öğelere sahip olduğu bir gerçek ise de, daha kalitatif bir yaklaşımla yürütülen analizler aslında Türkiye'de ailenin erkek önceliğinde tek merkezli değil, birbiriyle yan yana olan ve birlikte var olan çift merkezli bir yapıya sahip olduğunu ortaya çıkarıyor (Kıray, 1998; 123) . Hane içindeki bu etki merkezleri global toplumun kadına ve erkeğe attığı ve aile hayatına da yansıyan farklılaşmış eylem alanlarına tekabül ediyor. Aile içindeki çift kutupluluk, o halde, Türk toplumunda laikliğe rağmen devam eden cinsiyet ayrımının bir uzantısını ve farklı ve hiç bir zaman birbiriyle karıştırılmayan ve kesişmeyen iki toplumsal dairenin yan yanlığını teşkil ediyor.

Fakat ne var ki, süregelen değişimlerden ötürü aile reisinin (babanın) otoritesi ve geleneksel Türk toplumunda revaçta olan gerontokratik ilişkiler düzeni özellikle gecekonduarda yaşayan köy kökenli yeni kentlilerde önemini yitirme yolunu tutuyor. Kentleşmekte ve erkek çocuğun çoğu kez babasından daha çok para kazandığı bu tür ailelerde aile konusundaki değerler ve aile bireylerinin rol ve statülerine dair telâkkiler değişmekte. Önünde sigara içmenin, bacak bacağa atarak oturmanın, gelişi güzel ve serbestçe konuşmanın hâlâ yasak olmasıyla babaya karşı gösterilen saygıdan, meselâ, biçimsel olarak kusurda bulunmamaya devam ediliyorsa da, ailenin geleceği ile ilgili konularda karar alma merci artık baba değil.

Kentlerdeki aile hayatında meydana gelmekte olan bu yeni eşitçiliğin yeni kuşak romancıların kaleme aldığı türden roller ve statüler arası bazı sürtüşmelere yol açtığı muhakkak. Diğer yandan, özellikle üst ve orta sınıflarda ve serbest meslek sahibi ailelerde karı koca arasında olduğu gibi, anne baba ve çocuklar arasında da arkadaşlık ilişkileri kuruluyor ve kitle haberleşme araçlarıyla yayılan Batı'nın ve özellikle Amerikan değerlerinin etkisiyle, çocukların gözünde babaları uzak, mesafeli, erişilmesi zor, yüce, hem korku hem hayranlık kaynağı olan bir sima olmaktan çıkıyor.

Eğitimin ve ücretli işgücünün etkisiyle yaşama biçimlerinde ve zihniyetlerde meydana gelen lâikleşme, aile içinde yeni istek ve taleplere yol açarak roller ve statüler konusunda da yeni bölüşümün yavaş yavaş ortaya çıkmasına neden oluyor. Ama aile hayatında bir iklimin yaratılmasına yol açan bu dönüşümlerin Müslüman Türk ailesinde

yapısal bir değişimi de yarattığını ve bireyi özerk bir entite olarak sıvrıldığını ileri sürmek bir hayli abartmalı olacaktır.

"Çocukların değeri" konusunda Kağıtçıbaşı'nın yürütmüş olduğu geniş kapsamlı bir araştırmanın sonuçları Türk toplumunun aile fertleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkilerine olumlu gözle bakmaya devam ettiğini gösteriyor (Kayıtçıbaşı, 1993; 101) . Bireylerin birincil gruba bağımlılığının önemini koruduğu yoksul tabakalarda ise akrabalar arasında sıkı ilişkiler dış ilişkilerden daha yoğun olarak devam ediyor.

Aile değerlerine ve cemaat fikrine dayanan bir kültürün muhafazası aileden bağımsız olarak elde edilen şahsi başarıdan daha çok akrabalar arasındaki dayanışmaya ve yardımlaşmaya ağırlık veriyor. Birey katında meydana gelen bir sosyolojik olgu olan toplumsal hareketlilik de bu çerçeve içerisinde ailenin tüm fertlerinin statülerini yükseltmeye ve hayat şartlarını düzeltmeye yönelik bir çare oluyor zira yükselen hareketlilik içinde bulunan birey ailesine yardım etmeyi görev biliyor.

Toplumsal ve ekonomik başarının paylaşımını öngören bu karşılıklı bağımlılık, kötü hayat şartlarına maruz olan tüm aileyi kurtarmaya yaradığı gibi aile şerefi ilkesinin temelini oluşturuyor. Ama acaba bu gözlemlerden hareket ederek aile içi karşılıklı bağımlılığın sadece ekonomik zaruretlerden kaynaklanmakta olup gelişmeyle ve daha yüksek bir hayat standardına erişmeyle birlikte zamanla ortadan kalkacağını ileri sürebilir miyiz?

Söz konusu araştırmanın getirdiği sonuçların analizi bize orta ve üst gelir grubundaki ailelerde akrabaların birincil gruba ekonomik bağımlılıklarının pek önem arz etmemesine rağmen aile fertleri arasındaki ilişkilerde herhangi bir gevşemenin meydana gelmediğini gösteriyor. Oysa, maddi ve ekonomik açıdan bağımlılık ilişkilerinin zayıflamasının kişilerin aile karşısında daha geniş bir bağımsızlığa kavuşmalarına yol açacağı beklenebilir. Hatta böyle bir bağımsızlığın özerk birey olgusuna da meydan vereceği düşünülebilir. Yani, ailenin ekonomik gelişmesi ve maddi refahı, aile dışında kişisel bağların kurulması karı kocanın bağımsızlaşması geleneksel ailenin fonksiyonel bütünlüğünü tümüyle ortadan kaldıracabileceği de varsayılabilir.

Ama ne var ki, Türkiye'de, Batı modelinin aksine, kuşaklar arası ilişkilerin değişimi dikey bir değişim eksenini uyarınca meydana gelmemekte, tersine, duygusal alanda daha büyük bir bağımlılık doğrultusunda seyretmektedir (Duben, 2006; 69) . Burada değişim, Geertz'in tarif ettiği "ilk bağların" çözülmesine yol açmıyor.

Toplumdaki dönüşümler karşısında duyulan tedirginliklere göğüs gerebilmek için adeta aileye daha sıkı bir biçimde bağlanılıyor ve sığınılıyor. O halde, yabancı bir gözlemcinin de belirttiği gibi ister orta sınıflarda olsun, ister köyden göç edenlerde olsun, akrabalık ilişkileri kent ortamında da tüm önemini korumaya devam ediyor (Dirks, 1969; 88) .

Bu verilerin ışığı altında, akrabalar arasında sıkı teması teşvik eden ve aile değerlerini vurgulayan bir kültür ile modernleşmesinin bağdaşabilirliği konusunda bir hipotez ileri sürmek mümkündür. Daha önce de bahsetmiş olduğumuz Laslett'in çalışmaları çekirdek ailenin Batı toplumunda sanayi devriminden önceki dönemlerde meydana geldiğini göstermiş ve kültür ile aile arasında mevcut olan ilişkiye işaret etmişti: Batı'da ailenin, aile birimlerinin ve bu birimler içinde de akrabaların özerkliği şeklinde meydana gelebilmesi, ailenin baştan itibaren bireyci bir kültür yaratmaya çok yatkın olan Yahudi-Hıristiyan düşüncesinin çerçevesinde oluşmasıyla mümkün olmuştur.

Aynı görüşün doğrultusunda, Guichard da bir toplumsal olgu olarak çekirdek ailenin Batı'da erken gelişmesini dördüncü derecede kardeş çocuklarına kadar kan bağı olan kişiler arasında evliliği yasaklayan exogamiye bağlamaktadır . O halde, mademki çekirdek aile Batı'da sanayileşmeden bağımsız olarak gelişmiştir, bu gelişmenin nedenlerini de Batı'nın kültürel öğelerinde aramak gerekmektedir. Ekonomik gelişme düzeyi ile aile tipi arasında ilişki tespit edilemediğine göre, bundan böyle gerekli olan kültür ve din faktörünün aileyi açıklamak için tatmin edici bir etken teşkil edip etmediğini ampirik çalışmaların ışığı altında araştırmak olacaktır.

Zira Türkiye'de aile konusundaki halen mevcut veriler bize sadece lâikleşme politikalarına ve sosyo-ekonomik gelişmeye rağmen, siyaset ve ekonomi konusundaki zihniyet değişimine rağmen, Türk ailesinin çözülmemesi bir yana, onun dış baskılara karşı büyük bir direnç gücü göstererek varlığını tüm gücüyle devam ettirdiği yolunda bir müşahede yapmamıza izin vermektedir. Gerçekten de, çeşitli incelemelerin sonuçları Anadolu'da Tanzimat'tan bu yana geniş aile oranında büyük bir düşüş kaydedilmediğini ve global toplumda meydana gelen değişimin kırsal ailenin yapısını etkilemediğini göstermektedir. Diğer yandan, kırsal göç ile kentleşme de aile bağlarının kopmasına yol açmamış zira gördüğümüz gibi, modernlik karşısında akrabalık ilişkileri çok önemli bir toplumsal anlam kazanmıştır. Bu nedendir ki, aile konusunda tek-doğrusallı değişimi

öngörmenin yerine ve evrimci tezlerden etkilenmeksizin somut toplumlarda somut durumları açıklayabilecek nitelikte bir "farklılaşmalı değişim" modeline ihtiyaç duyulmaktadır.

III. BÖLÜM

SOSYALLEŞME SÜRECİNDE AİLENİN ROLÜ

İLE İLGİLİ MÜLAKAT VE SONUÇLARI

MÜLAKAT SORULARI

Adınız?

Kaç Yaşındasınız?

Mesleğiniz?

Öğrenim Durumunuz?

Ailenizde Kaç Kişisiniz?

Sizece Aileniz Sizi Yetiştirirken Neleri Doğru Neleri Yanlış Yaptı?

Kaç Çocuğunuz Var?

Çocuğunuzu Yetiştirirken Nelere Dikkat Ettiniz?

Çocuğunuzu Yetiştirirken Karşılaştığınız Güçlükler Nelerdir?

Şimdi Yeni Anne-Baba Olsanız Çocuğunuzu Yetiştirirken Nelere Dikkat Ederdiniz?

MÜLAKAT VE MÜLAKAT DEĞERLENDİRMESİ

I. MÜLAKATIN KONUSU

Mülakatımızın konusu, Sosyalleşme sürecinde ailenin rolü ile ilgili halkın bakış açısını sunmak.

II. MÜLAKATIN AMACI

Amacımız Sosyalleşme sürecinde ailenin rolüyle ilgili halkın yaklaşımı ve bireyin yetiştirilmesinde ailenin önemini belirlemektir.

Mülakatımızın farklı amaçlarından biri, sosyalleşme ile ilgili sadece akademik bir dil kullanıp bunları dile getirmek değil aynı zamanda toplumunda görüşlerini belirtmek.

III. KULLANILAN YÖNTEM

Literatür araştırması yapılarak işlenecek bilgiler toplandı ve ardından toplanan bilgiler harmanlanarak ihtiyacımız olan bilgiler titizlikle işlenerek en son halini aldı.

Kişilerle görüşülerek önce kendilerinin gelişim süreçlerinde aileleriyle yaşadıkları olumlu ve olumsuz durumlardan, anne-baba olduklarında ise çocuklarını yetiştirirken yaşadıkları durumlar yüz yüze görüşmeler yapılarak ortaya çıkarılmıştır.

IV. MÜLAKAT YAPILAN GÖRÜŞMECİLER

1. *Görüşmeci*

Adım Murat. 28 yaşındayım. Üst teğmenim. Yüksekokul mezunuyum. Evliyim. Eşim ve benden oluşan bir çekirdek aileyiz. Henüz çocuğumuz yok. Ailem beni yetiştirirken sevgiyi çok az verdi. Kendileri de yetişirken sevgi görmedikleri için sevgiyi çocuklarına nasıl göstereceklerini bilmiyorlardı. Kendi yetiştirilme tarzlarındaki sıkıntılar bize de yansdı. Disiplin adı altında ölçüyü kaçırdıklarından sevgiyi gösteremediler.

Küçük yaşlarda annemi kaybettiğim için üvey annem tarafından büyütüldüm.

Ailem bana eğitim konusunda da yardımcı olamadıkları gibi ilgilenmediler de.

Mesleğimi dahi kendim seçtim. Çünkü ailemin eğitimi yoktu. Maddi imkânları olmadığı için yatılı okul benim için kurtuluş oldu.

Babam esnaftı. Küçük yaşlardan itibaren babamın yanında çalıştım. Bu süre hayatın değişik boyutları ile yüzleşmemi sağladı.

Ailemiz ataerkil yapıya sahipti. Babam evin reisiydi. Katıydı. Örf ve adetlerine çok bağlıydı. Bizi de katı bir şekilde yetiştirdi. Bu şekilde toplumumuzun kurallarını iyi bilerek yetiştik. Bunlar ailemin bende en büyük artısıdır.

Çocuğumuz yok. Ama şunu iyi biliyorum ki ailemle benim aramdaki diyalog kopukluğunu çocuğumla yaşamayacağım. Sevgiyi doymuş olarak yetiştireceğim, tabi bu arada ölçüyü fazla kaçırıp şımartmayacağım. Ölçülü davranıp topluma iyi bir birey olarak katılmasını sağlayacağım. Her zaman destek olurum. Yanında hep beni bulur.

2. Görüşmeci

Adım Neşe. 45 yaşındayım. Serbest mesleğim. Ortaokul mezunuyum. Ailemiz 5 kişiden oluşmakta. Çocukluğum çok zor geçti. Çocukken yanlış gelen şeyler şimdi bana yanlış gelmiyor. Çünkü benimde bir ailem var ve bende anne oldum.

Çocukken en çok babamın dayakları zoruma giderdi. Çok döverdi. Gücümüzün yetmediği işleri bizden isterdi, yapamayınca da çok kötü döverdi. Ben 9 yaşındayken 18 kiloluk tenekelerle su taşıyıp gece uyumamız gereken saatlerde dama beton atardık. Köy kuralları gereği çok erken 14 yaşında evlendim. Ama kötü olarak düşünmüyorum. Köyde herkes o yaşlarda evleniyordu. Erken yaşta evlendiğim için eğitimimde yarım kaldı. Zaten ailemde okutmak için bir çaba göstermedi. Ailemde en çok okuyan benim zaten. Okulda 40 kişilik sınıfta 3 kızdık. Buradan da her şey anlaşılıyor zaten. Ama yinede babama kızmıyorum, en azından okumam yazmam var. Birde babamın çok güzel bir huyu vardı. Köye gelen bütün gazetelerden alıp eve getirmesiydi. Bu sayede köyün dışındaki hayattan da haberdar olabiliyorduk. Annem istemezdi gazete okumamı. Ona göre kız çocuğu el işi öğrenip yapmalıydı.

Maddi olarak köyde iyi ailelerden biriydik. Traktörümüz vardı. Ablalarım evlenince ilçelere gittiler. Ara sıra ablalarımın yanına ilçelere giderdim. O zamanlarda çok mutlu olurum.

4 çocuğum var. 3 kız 1 oğlan. Çocuklarımı yetiştirirken okumalarına, dürüst ve temiz olmalarına, büyüğüne küçüğüne saygılı davranmalarına dikkat ettim. Bütün çocuklarımı okutmaya çalışıyorum. 3 kızımı da üniversite mezunu yaptım, oğlumda lisede okuyor.

Çocuklarımı yetiştirirken çok zorluklar çektim. En zoru da kalabalık yaşıyor olmamızdı. Kayınvalidem ve eltilerimle birlikte yaşıyorduk. Evde çok iş vardı ve gelin olarak bunları yapmak bana düşüyordu. Her şeyi insan gücüyle yapıyordum. Beyaz eşya dükkânımız olduğu halde evde beyaz eşya kullanmıyorduk. Teknolojiden yararlanmak yerine gücümüzden yararlanıyorduk. Bu sebeplerden dolayı evimizi ayırana dek çocuklarıma çok vakit ayıramadım. Eskiden en önemli şey mallardı.

Eşimin bana desteği ailesiyleken hiç yoktu. Ben çocuklarımı hep okutmak istedim. Eşimde sözde okutmak istedi ama hiçbir gayret göstermedi. Oda ailesinin düşüncesindeydi. Çocuklar dükkânda çalışmalıydı. Lafa gelince gömleğimi satarım okuturum derdi ama icraata gelince hiçbir şey yapmazdı. Benim gayretlerimle çocuklarıma eğitim olanakları sağladım.

Hayatım boyunca ileriye dönük hiç plan yapmadım. Geldiği gibi yaşadım. Şu anda da öyle yaşıyorum. Şunu yapamadım veya yapmazdım hiçbir zaman demedim demem de.

İlk çocuğumu çok fazla dövdüm. Başkaları beni hırpaladı bende onu dövdüm. Şimdi çok pişmanım. Eğitimsiz bir anne olmamdan kaynaklandığını çok geç fark ettim. Ben çocuklarımı büyütürken ne yapmam gerektiğini bilmiyordum. Onlarla birlikte neyin ne olduğunu öğrendim. Birlikte büyüdük de denebilir. Ama şimdiki bilgilerim olsa çocuklarımı çok farklı yetiştirdim. En önemlisi dayak atmazdım.

3. Görüşmecî

Adım Aysel. 34 yaşındayım. Ev hanımıyım. Açıköğretim fakültesi mezunuyum. Evliyim. 4 kişilik bir ailem var.

Ailem beni yetiştirirken dünyanın gerçeklerinden çok uzak yetiştirdi. Ama bunun yanında bize güvenerek ve yaptıklarımıza saygı duyarak, gerekli yerlerde eleştirerek yetiştirdiler.

2 tane kızım var. Onları yetiştirirken ilk önce aile içinde saygılı olmayı ve kendilerine güvenmeyi öğrettim. Toplumda içinde kendi ayakları üzerinde durarak başarılı bir insan olmaları için elimden geleni yapıyorum. Ama çağın hızına ayak uydurmakta zorluk çekiyorum. Çocuklarımın isteklerini karşılamakta bazen zorlanıyorum. Ayrıca bozulan toplum yapısında onları korumakta güçlük çekiyorum. Bu durumlarda beni çok bunaltıyor. Umarım bu kadar zorluklar içinde çocuklarımı istediğim şekilde yetiştirip hayırlı evlat olmalarını sağlayabilirim.

4. Görüşmeci

Adım Âdem. 52 yaşındayım. Serbest meslekle uğraşıyorum. İlköğretim mezunuyum. 6 kişilik bir ailem var. Kızlarımdan biri evlendi.

Ailem kalabalık bir aileydi. Ağabeylerimin çok baskısını gördüm. Bana hep iş yaptırıyorlardı, sürekli kavga ederdik. Babamda çok sık döverdi. Annemde döverdi ama sadece hatalı olduğum zamanlarda. Babam beni ağabeylerimden ayrı tutardı. İşleri gereği sürekli şehir dışına seyahat ederdi. Beni de hep yanında götürürdü. Onunla beraber seyahat etmem işleri çabuk öğrenmeme sebep oldu. Bu seyahatler benim kendime güvenimi kuvvetlendirdi. Kendi yaşlıtlarım oyun oynarken ben Ankara'dan İstanbul'a tek başıma gidip gelebiliyordum. Şimdi benim oğlum benim yaptıklarımı yapamıyor, çok kızıyorum ona. Aslında oda çok suçlu değil. Oğlum evin tek oğlu. Benim ağabeylerim vardı onlardan güç alıyordum. Olumun ise ablaları var.

Ben çocukken sinemaya gitmeyi ve gezmeyi çok severdim. Ortaokul 3 sınıfta zayıf getirdim ve okulu bıraktım. Zaten okumakta istemiyordum. Benim gözüm çalışmaktaydı.

Çocuklarımı iyi yetiştirmeye gayret gösterdim. İşimi en iyi şekilde yapmaya, çocuklarıma iyi şartlar bırakmaya çalışıyorum. Onlar için para biriktiriyorum. Çocuklarımın dükkânımızda çalışmalarını çok istedim ama onlar istemediler. Başka işler yaptılar. Kızlarım çok iyi ve düzenli okudular. Ama oğlumda sıkıntılarımız var. Okumayacak diye çok üzülüyorum. Benim çocukken yaptığım şeyleri ondada görüyorum.

Şimdiki düşüncelerim olsa tek çocuk yapardım. Bu hayat şartlarında tek çocuk yeterli bence.

5. Görüşmeci

Adım Sevgi. 60 yaşındayım, ev hanımıyım. Lise mezunuyum. Evliyim 6 kişilik bir ailem var.

10 kardeşten oluşan ailenin bir ferdi olarak sevgi, dayanışma ve hoşgörü ortamında yetiştirildim. Bütün bunlar benim bugün sahip olduğum ailenin temelini atılmasında son derece önem taşıdığından bizleri bu şekilde yetiştirdikleri için kendilerine sonsuz minnettirim. Benim için bana karşı ailemin yaptığı en büyük yanlış eğitimime devam etme şansını bana vermemiş olmalarıdır.

4 çocuğum var. Ben ve saygıdeğer eşim çocuklarımızı yetiştirirken öncelikle onların hayatta sağlam adımlarla ilerlemeleri için gerekli şartları oluşturmayı hedefledik. Bu hedef doğrultusunda çocukluk dönemlerinde; sevgi, dayanışma ve paylaşım duygularıyla büyümelerini, sağlıklı ve düzenli beslenmelerini, yaşadıkları ve içerisinde buldukları her ortamı temiz tutmayı, saygılı ve naif olmayı, nezaket kuralları içerisinde davranmalarını sağlamaya çalıştık.

Gençlik dönemlerinde ise, doğruluk ve dürüstlük ilkelerinin hayatlarına katacakları anlamı, başarıya ulaşmak için programlı olmayı, okumak ve araştırmanın önemini, ileriye düşünmelerini, özgürlüğün hiçbir konuda sınırsız olmadığını, hayatın paylaşımlarla anlam kazanacağını, toplumda her zaman iyi bir duruş sergilemeleri gerektiği gibi beklide burada söylenemeyecek daha birçok konuda elimizden gelen desteği özveriyle çocuklarımıza vermeye çalıştık.

Ama bizce en önemli konulardan biride onlara anne-baba olmanın yanı sıra her birinin birer arkadaşı olduğumuz duygusunu onlara vermektir. Bu onların kendilerine olan güvenlerini arttırdığı gibi bizlerle aralarındaki dönem farkını kapamakta da çok etkili oldu.

Çocuklarımızı yetiştirirken bulunduğumuz coğrafi bölgeler nedeniyle çok sıkıntılar yaşadık. Ama tüm bunlar onların sosyal ve beceri sahibi olmalarına engel teşkil etmedi, bu anlamda şartlarımızı zorlamış olsak da hedefe ulaştığımız kanısındayız.

Şimdi anne baba olsak yukarıda değindiğimiz ve bizce en temel kavramlar olan bu konulardaki önceliklerimiz değişmezdi. Ancak, imkanlarımız dahilinde ve çocuklarımızın yetenekleri ölçüsünde, onların sosyal aktivitelerden daha fazla yararlanmalarını sağladık.

6. Görüşmeci

Adım Ayşe. 28 yaşındayım. Ev hanımıyım. Aslında 2 üniversite bitirmiş diplomalı işsizim. Yeni evliyim. Daha çocuğumuz yok.

Ailem beni iyi ve güvenli bir ortamda yetiştirdi. Şehir dışında ve yurtdışında eğitim alma olanağı sağladılar. Anne ve babamın büyükleri bunu uygun görmediği halde ailem eğitim ve kendine güven konusunda bize çok destek verdiler. Çevremizdeki insanların eğitim seviyesi çok düşük olduğu halde ailem bizi spor, yabancı dil gibi sosyal alanlarda bile gelişmemiz için yardımcı oldular.

Ailem serbest meslekle uğraştığı için bizleri de dükkânda çalıştırdılar. Hem iyiydi hem de kötü. Ama hayat tecrübesi kazanmamda olumlu etkileri vardı. İlk çocuk olmamın dezavantajı vardı. Diğer kardeşlerime bana uygulananlar uygulanmadı. Anne babamda zamanla değişip geliştikleri için bende yaptıkları yanlışları kardeşlerimde yapmadılar. Ama bu beni çok üzüyor. 4 kardeşiz. En küçüğümüz erkek. O çok şanslı.

Kendi çocuğum olduğunda onun dışarıda daha sosyal ve özgüvenli olmasını sağlardım. Sosyal aktivitelere çocukları yönlendirirdim.

Biz şimdiki çocuklara göre mesela erkek kardeşime göre daha kapalı yetiştik. Annem ve babam sosyal olmanın çocuğa sağlayacağı olumlu etkilerden haberdar değillerdi. Ama ben çocuğumu yönlendiririm.

Ailem eğitim konusunda da bana yardımcı olamadılar. Çünkü kendilerinin eğitimleri yardımcı olmaya yetmiyordu. Ben ise çocuğum doğduğu andan itibaren en iyi nasıl yetişebileceğiyle ilgili çaba sarf ederim.

Ben düzenli, dengeli, sorumluluklarını bilen, dur yapma dediğim zaman durabilen bir çocuk yetiştirmek istiyorum. Eşimle beraber çocuğumuzun eğitiminde iş bölümü yapmayı düşünüyoruz. Ben disiplin vereceğim, eşim sevgi. Böylece dengeli bir insan yetiştireceğimizi düşünüyoruz.

7. Görüşmeci

Adım Leyla. 50 yaşındayım. Önlisans mezunuyum. Evliyim ve 2 kızım var.

Annem ve babam yaşadığımız şartlarda bizi ancak bu kadar iyi yetiştirebilirlerdi.

Biz 4 kardeşiz. Ben en büyük çocuklarıyım. Annem ben doğmadan önce nedenini bilmedi şekilde 4 çocuğunu daha birkaç aylıkken kaybetmiş. Köyde oldukları için neden öldüklerini anlayamamışlar. Bu nedenle bizlerin sağlığına çok dikkat ederdi.

Babam bizleri çok döverdi. Lise çağlarında bile dayak yerdim. Babamın maddi sıkıntıları nedeniyle ortaokuldan itibaren yaz tatillerinde çalışır ailemize katkı sağladık. İsteyerek çalıştık çünkü doğru olan buydu. Bunlara rağmen sudan sebeplerden dolayı babamdan yediğimiz dayaklar yanlıştı.

Şimdi bende anneyim ve 2 kızım var. Onları yetiştirirken sağlıklı olmalarına, kişilikli, kendine yetebilen, özgüveni olan ve en önemlisi iyi insan olmalarına dikkat ettik. Çocuklarım yetiştirirken en çok sağlık problemleriyle ilgili güçlükler çektim. Ben çalıştığım için büyük kızımı kayınvalidem bakardı. Hastalandığında ilaçlarını düzenli içirmediği için bir türlü iyileştiremezdim. Büyüklerimize göre ilaçlar zararlı. Bu durum bende ciddi bunalımlar oluşturdu.

Şimdiki aklım olsa çocuk yapmazdım. Yaparsam da titiz anne olmazdım. Hem çocuğuma hem de kendime eziyet etmezdim.

8. Görüşmeci

Adım Ayla. 40 yaşındayım. Ev hanımıyım ve lise mezunuyum. Ailem 4 kişiden oluşuyor.

Ben kalabalık bir aile ortamında yetiştirildim. Babaannem, halam, dayım, amcam ve onların çocuklarından oluşan çok geniş bir aileydik. Bunun hem iyi hemde kötü yanları vardı. Evde kalabalık bir ortam olduğu için ailem bizlere gerekli ilgiyi gösteremedi. Biz 4 kardeşiz. Babam iş yoğunluğundan bize hiç zaman ayıramazdı. Beklide büyükleri yanında olduğundan çekinirdi. Beni ve kardeşlerimi okutmak için daha fazla özen gösterebilirlerdi. Sadece okula ve dershaneye göndermekle olmuyordu. Eğitimim konusunda daha fazla ilgilenmelerini isterdim. Bunların yanı sıra bizlerin ahlaklı, dürüst, iyi insanlar olarak yetiştirmeye özen gösterdiler. Bence başarılıda oldular.

Benim 2 kız çocuğum var. Kızlarımı yetiştirirken çok dikkat ederim. Ben ve eşim sevgimizi çocuklarımıza belli etmeye çalışırız. Onlarla hep sohbet eder dinleriz.

Eşim eve gelince ilk olarak büyük kızımın ödevleriyle ilgilenir, gerekli yardımı yapar. Bende evde onların istediği yiyecekleri yaparak onların mutlu olmasını sağlarım. Eşim ve ben kızlarımızın geleceği için elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalışırız. Ben kendimden fedakârlık edip onların isteklerini öne alırım. Az yada çok ihtiyaçları neyse yapmaya çalışırım.

Çocuklarımı yetiştirirken en çok büyük kızımın sorduğu bazı sorulara cevap veremediğim için zorlanıyorum. Matematik derslerinde yardımcı olmayı isterdim. Birde insan ilişkilerinde karşıdaki insanlar düşündüğün gibi olmuyor. Bunu kızlarıma zor açıklayabiliyorum. Çocuklarım büyüdükçe dış etkenlerden korumak oldukça zorlaşıyor. Arkadaş ilişkileri geliştikçe değer yargıları da değişiyor. Bu sebeplerden dolayı davranışları da değişiyor.

Ben şimdi anne olacak olsaydım, öncelikle maddi özgürlüğümü kazanmak isterdim. Maddi özgürlüğüm yok ise evlenmezdim de annede olmazdım. Ben çocuklarımın kendi ayakları üzerinde durabilen çocuklar olmasını istiyorum. Benim yaşadığım zorlukları onların yaşamasını hiç istemiyorum. Bu nedenle iyi eğitim almalarını sağlamaya çalışıyorum.

SONUÇ

Sosyalleşme, bireyin bir sosyal gruba katılması olgusudur. Birey bir gruba girerken o grupta geçerli olan sosyal normları, o grup içinde girişte ve ilerde alacağı rolleri, ulaşacağı sosyal mevkileri, bu rol ve yerlerin kendisinden beklediği davranış, beceri ve yetenekleri, grubun kültürünü oluşturan değerleri, inançları öğrenip benimsemek durumundadır. Kişi eğer içinde yaşadığı sosyal-kültürel kural ve değerleri iyice benimser, kendi şahsiyet yapısını onun üzerine kurar, kendi iç-kontrol mekanizmaları ile toplumsal kontrol mekanizmalarını aynileştirirse buna içleştirme, özleştirme denir.

Sosyalleşme olgusu doğumdan hemen sonra başlar ve bireyin toplumda geçerli olan değerleri, inançları, vaziyet alışlarını, davranış kalıplarını öğrenip özümsemesi, çocukluk ve gençlik döneminde girdiği gruplarda geçerli değer, tavır ve rol beklentilerine göre “sosyal ben”ini veya “sosyal-kültürel şahsiyet”ini kazanması ile devam eder. Her toplum, daha çocukluktan itibaren kendisine mensup olanların cinsiyetlerine, yaşlarına, ailelerine göre uyacakları genel ve özel normları ortaya koyar; buna uymayanları kendine has metotlarla cezalandırır. Toplumda geçerli olan giyimler, davranışlar, konuşmalar, yiyecekler vs. ayrıntılı olarak tespit edilir. Her çocuk kendi ait olduğu grubun değerlerini ve kurallarını öğrenir.

Birçok araştırmacı sosyalleşmeyi ailedeki ve aile dışındaki olarak ikiye ayırır. Birincil ve ikincil sosyalleşme olarak da ifade edilen süreçte birincil sosyalleşme, genellikle küçük çocukların aile içindeki sosyalleşmesi olarak ele alınırken, ikincil sosyalleşmenin büyük çocukluk ve gençlik dönemi arkadaş grupları içinde, okulda, meslekte, kitle iletişim araçlarının etkisindeki sosyalleşme olarak alt bölümlere ayrıldığı görülmektedir.

Aile, çocukların hayatındaki ilk ve en önemli sosyalleşme yeridir. Ailenin çocuğun eğitiminde benimsediği biçim ile çocukların geliştirdikleri özellikler arasında

bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Bu süreçte anne ve babanın kendi ebeveynleriyle ilişkileri ve yetişme şartları neticesinde elde ettikleri tecrübe ile eğitim düzeyleri, çevre koşulları ve maddi imkânlarının belirleyici etkisi vardır. Çalışmamız sırasında mülakat yaptığımız bütün görüşmeciler de bu hususa işaret etmiş ve sözkonusu etkenlerin olumlu veya olumsuz neticelerini dile getirmişlerdir.

Anne-babanın ve aile içindeki diğer bireylerin çocukla olan iletişimi ve etkileşimi çocuğun aile içindeki yerini belirler. Mülakat yaptığımız 2. Görüşmeci, beraber yaşadığı kayınvalidesi ve ehtilerinin, çocukların eğitimi ve sosyalleşme sürecine olumsuz etkilerini vurgularken, özellikle 7. ve 8. Görüşmeci kalabalık aile ortamının dezavantajlarından bahsetmişlerdir.

Aile çocuğun ilk sosyal deneyimini edindiği yerdir. Çocuğa yöneltilen davranış ve ona karşı takınılan tavır, bu ilk yaşantıların örölmesinde büyük önem taşır. Evlerinde yakın bir ilgiyle demokrasinin birleştiğini gören çocuklar en etkin özgür ve arkadaşlarıyla ilişkileriyle en başarılı çocuklar olmaktadır. Buna karşı daha sert bir denetim altında tutulan yada eğitim yöntemleri değişken olan ailelerde büyüyen çocuklar ise karşı çıkma ve saldırganlık gibi yollarla kendilerini kabul ettirmek istemekte ve kendi iç dünyalarına açıklamakta zorluk çekmektedirler. Anne ve babanın kendi çocukluk yıllarındaki deneyimi şimdiki tutumlarında etkili olabilir. Çocukluk yıllarında kendi anne babasıyla sağlıklı bir iletişim kuramayan, yeterli sevgi göremeyen bir baba ya da aşırı baskı altında büyümüş bir annenin tutumları bu kötü deneyimler nedeniyle olumsuz olabilir. 2. Görüşmeci, babasının sınırlı demokratik yaklaşımına karşı annesinin katı tutumunun kendisi üzerindeki etkilerini dile getirmiş, eşi ve eşinin ailesinin çocuklarının okuması konusunda gereken demokratik ortamı sunmayıp, erken yaşta ticarete atılmaları için yaptıkları baskıyı eleştirmiştir. 5. Görüşmeci de ailesinin en büyük yanlışının, kendisini eğitime devam etmesi konusunda özgür bırakmamaları olarak değerlendirmiştir. Bunların dışında hemen her görüşmeci, ebeveynlerinin kendilerine baskıcı bir tutumla yaklaştığını, zaman zaman şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişler. Bununla beraber bunlardan bazıları yanlış olduğunu kabul ettikleri bu davranışı kendi çocuklarına uyguladıklarını itiraf etmişlerdir.

Dengeli duygusal ve toplumsal etkileşimin güçlü olduğu aile ortamında, yeterli güven sevgi ve sevecenlik içinde büyüyen çocuklar gelişimleri için gerekli deneyimleri elde edebilirler. Hor gören cezalandıran ya da hem sevip hem de soğuk davranan anne

ve babaların çocukları, bağımlı bir kişilik yapısına sahip olmaktadırlar. Görüşmecilerin hiç birisi ebeveynlerinden gördükleri baskı ve şiddetin, kendi kişilikleri üzerindeki olumsuz etkisini açık yüreklilikle dile getirmemişlerdir. Ancak bazı görüşmeciler, okumamış olmaları, erken yaşta evlenmiş olmaları hatta erken çocuk sahibi olmalarından dolayı pişmanlıklarını belirtmişlerdir ki bunda görmüş oldukları baskı ve şiddetin, hayatlarını istedikleri gibi şekillendirememiş, hep ebeveyn, eş veya eşlerinin ailelerine bağlı bir kişiliğe sahip olmalarının etkisi olduğu şüphesizdir.

Çocuklar arasında uyum bozukluğuna yol açan birçok olaya yeterli ve uygun olmayan ilk anne baba çocuk ilişkilerinin neden olduğu anlaşılmaktadır. 4 görüşmeci babasının kendisine ağabeyinden farklı yaklaştığını, 2 görüşmeci ise ilk çocuğunun yetiştirilmesinde uyguladığı yaklaşımla diğerleri arasında büyük fark olup birçok şeyi çocuklarıyla beraber öğrendiğini belirtmiştir. Bu durumun çocukların kişiliği üzerinde belirgin farklılıklara yol açtığı şüphesizdir.

Büyüme aşamalarında başarılı olan çocuklar, iyi aile ilişkileri içinde yetişmiş bireylerdir. Aile içinde gerçekleşen başarılı ilişkiler, mutlu, arkadaşça, bunalımdan uzak yapıcı bireylerin oluşumunu sağlar. Mülakat yaptığımız 5. ve 6. Görüşmeciler, aile içindeki başarı ilişkiler, sevgi, güven ve demokratik ortam sayesinde gerek kendi gerekse çocuklarının kişiliklerinin olumlu bir şekilde geliştiğini belirtmişlerdir.

Sıcak ve destekleyici bir ortam yaratan anne-babalar çocuklarına kardeşleriyle ve ebeveynleriyle daha doyurucu ilişkiler kurmaları için cesaret verirler. Açık ve etkili iletişimin olduğu bir aile ortamından çocuklar olumlu yönde etkilenirler. Etkili iletişimin kurulduğu ailelerde, aile bireyleri birbirleri ile duygularını paylaşır, birbirlerine zaman ayırır, birbirlerine değer verir ve birbirlerini olduğu gibi kabul ederler. Bireyler birbirlerine duygularını, destekleyici ve sevgi dolu bir yolla iletirler. Böyle bir ortamda da anne-baba-çocuk arasındaki ilişki etkili olur. Mülakat yaptığımız hemen her görüşmeci, aileleriyle aralarında sıcak ve destekleyici bir ilişkinin mevcut olmadığını itiraf etmişlerdir. Ancak bunlardan bir kısmı bu konuda ailelerini suçlamamış, ebeveynlerinin aldıkları eğitim, kendi ailelerinden edindikleri tecrübeler veya şartların sevgiyle bu tür yaklaşımı benimsediklerini ifade etmişlerdir. Sadece 1. Görüşmeci, ailesinin eğitim konusunda yardımcı olmadıklarını hatta ilgilenmediklerini, yatılı okulun kendisi için adeta kurtuluş olduğunu ve mesleğini kendisinin seçtiğini

söylemiştir.

Mülakat sonuçlarından da anlaşılacağı üzere başarılı anne-babalar, çocuğun ihtiyaçlarını sezen, onlara uygun yanıtlar veren, aşırı hoşgörölü veya katı olmayıp, çocuğa karşı esnek bir yaklaşım içinde olan, davranışlarında belirli bir kararlılık ve devamlılık sağlayan, karşı çıkmadan önce her zaman çocuğunun isteklerini dinleyen anne-babalardır.

Yine başarılı anne-babalar, çocuğunun kendi kendisini denetlemesini ya da iç denetim demek olan ahlak gelişimine ortam hazırlayan, çocuktaki sorumluluk duygusunu geliştiren, olayların sonuçlarıyla onları baş başa bırakan, onlara hak ve özgürlüklerinin sınırını öğreten, çocuklarına korku silahını çevirmeksizin, kendi kendilerini disipline eden ve düşüncelerini özgürce anlatabilen birer birey olarak yetişmelerine imkân hazırlayan kimselerdir.

KAYNAKÇA

ARMAĞAN, İbrahim
1988

Toplumbilim, Ankara: Barış
Yayımları

AYDIN, Mustafa
2003

“Çocuklarımızı Televizyona Hapsetmeyelim”
Ailem Dergisi, Sayı: 30, S: 12-13

AZİZ, Aysel
1982

Toplumsallaşma ve Kitleleş İletişim
Ankara: Ankara Üniversitesi Basın
Yayın Yüksek Okulu Yay.

BATMAZ, V.-A.Aksoy
1995

Türkiye’de Televizyon ve Aile (Elektronik Hane),
Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu

BAYRAKTAR, Faruk

İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci
Münasebetleri
Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
No: 6, İstanbul

BAYÜLKEM, F
1979

Milli Ruh Sağlığı Hakkında Görüşlerimiz
Sayılı Matbaası, İstanbul

BIEHLER, R.F.
1980

Child Development, Houghton Mifflm. Co.
BOSTON (Çev. Haluk Yavuzer),
Remzi Kitapevi, İstanbul

BİNBAŞIOĞLU, Cavid
1975

Gelişim Psikolojisi
Binbaşı Yayınevi, Ankara

I.Aile Şurası Bildirileri
17-20 Aralık 1990

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurulu Bşk.

- BOTTOMORE, T.B**
1977 Toplumbilim (Çeviren, Ü. OSKAY), Ankara: Doğan Yay.
- 1988 Toplumbilim (Çeviren, Ü.OSKAY), 5. Basım,İstanbul: Der Yay. 135
- BOZKIR, Güvenç**
1983 İnsan ve Kültür
Remzi Kitapevi, İstanbul
- BUSGALIA, Leo**
1997 Sevgi (Çev. Nejat Ebcioğlu)
İnkılap Yayınevi, İstanbul
- BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş**
1993 “Ana-Babalarla, Öğretmenlerin Okul Öncesi Eğitim Programları Hakkındaki Görüşleri”
Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi Yaygınlaştırma Semineri Ya-Pa Yayınları, İstanbul
- CANAN, İbrahim**
1980 İslamda Çocuk Hakları
Yeni Asya Yayınları, İstanbul
- CANTEKİNLER, Semra ve Diğ.**
1995 Çocuk Gelişimi Eğitimi Ders Notları
Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No: 14, Konya
- CHAPMAN, Gary**
1998 5 Sevgi Dili (Çev. Betül Çelik)
Sistem Yayınları, 5. Basım, İzmir
- CERECİ, Sedat**
1996 Televizyonun Sosyolojik Boyutu,
İstanbul: Şule Yayınları
- CÜCELOĞLU, Doğan**
1997 İçimizdeki Biz
Sistem Yayıncılık, 12. Basım, İstanbul
- 1999 İnsan İnsana
Remzi Kitapevi, 20. Basım, İstanbul

- ÇAMAKLI, Kemal**
1991
Aileler İçin Sosyal hizmet
T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu
Başkanlığı Yayınları, İstanbul
- ÇAMDİBİ, H.Mahmut**
1983
Şahsiyet terbiyesi ve Gazali
Gümüş Basımevi, İstanbul
- ÇAVDAR, Tevfik**
1976
İktisat Kılavuzu
Milliyet Yayınları, İstanbul
- ÇAYBOYLU, İrfan**
2002
2001 Aile Raporu,
Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma
Kurumu Başkanlığı Yayını
- 2004
Ailede Çocuk Eğitimi
Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma
Kurumu Başkanlığı Yayını
- ÇELİKKAYA, Hasan**
1996
Fonksiyonel Eğitim
Alfa Yayınları, İstanbul
- ÇEVİK, Dolunay**
1997
Çalışmazsam Okuyamam
Ahsen Yayıncılık, Ankara
- DEWEY, John**
1930
Mektep ve Cemiyet
Devlet Matbaası Yayınları, İstanbul
- DİRKS, Sabine**
1969
Müslüman Türk Ailesi
İmge Yayınları, Ankara
- DODSON, Fitzhugh**
1995
Çocuğunuzu Tanıyor musunuz?
İstanbul: Denge Yayınları
- DOĞAN, İsmail**
1996
Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar,
İstanbul Sistem Yayıncılık
- DÖNMEZER, Sulhi**
1982
Sosyoloji, Ankara: 8. Baskı,
Savaş Yayınları

- DPT Verileri**
1976-1980
Devlet Planlama Teşkilatı Araştırmaları
DPT Yayınları, Ankara
- DUBEN, Alan**
2006
Kent, Aile, Tarih
(Çev: Leyla Şimşek)
Sena Ofset
- EKŞİ, Aysel**
1993
Çocuk, Genç, Ana Babalar
9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi
Yaygınlaştırma Semineri
9. Ya-Pa Yayınları, İstanbul
- ELKIN, Frederick**
1995
Çocuk ve Toplum (Çev. Nazife Güngör)
Ankara: Gündoğan Yayınları
- ERDER, Türköz**
1984
Türkiye’de Ailenin Değişimi
(Toplumbilimsel İncelemeler)
Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği
- EREL, Sevim**
1997
Türk Ailesinin Durumu
Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- ERGİL, Doğu**
1984
Toplum ve İnsan
Ankara
- ERKAL, Mustafa**
1999
Sosyoloji (Toplumbilimi),
İstanbul: Der Yayınları
- ERKEN, Semra**
1993
“Okulöncesi Eğitim Kurumlarında
Hizmetiçi Eğitim”
9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi
Yaygınlaştırma Semineri
9. Ya-Pa Yayınları, İstanbul
- ERYORULMAZ, Ani**
1993
“Kurumsal Okulöncesi Eğitimde Ailenin Rolü”
9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi
Yaygınlaştırma Semineri
9. Ya-Pa Yayınları, İstanbul
- ESERPERK, A**
1981
Sosyoloji
Ankara Üniversitesi DTCF yayınları, Ankara

- FREEDMAN, J.L ve Diğerleri**
1993
Sosyal Psikoloji (Çev. Ali Dönmez)
İmge Kitapevi, Ankara
- FREİRE, Paulo**
1998
Ezilenlerin Pedagojisi
Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- FROMM, Erich**
1997
Sevme Sanatı (Çev. Isitan Gündüz)
Say Yayınları, İstanbul
- GENÇTAN, E**
1978
Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar
Ankara Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Yayınları, Ankara
- GESELL, A. Ve Diğerleri**
1982
Yıldızoğlu)
P.U.F. Psychologie doujourd (Çev: Sibel
12. Basım, Paris
- GIDDENS, Anthony**
2000
Sosyoloji,
Ankara: Ayraç Yayınevi
- GOODE, W.J**
1973
Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları
Çev: Ruşen Keleş, TODAİE Yayınları, Ankara
- GÖKÇE, Birsen**
1986
Aile ve Tipleri Üzerine Bir İnceleme
Hacettepe Sosyal Beşeri Dergisi Sayı 2, Ankara
- GÜNGÖR, Abide**
1993
“Çocukta Benliğin Gelişimi”
9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi
Yaygınlaştırma Semineri
9. Ya-Pa Yayınları, İstanbul
- İÇLİ, Tülin**
1999
Krimnoloji
Semih Ofset Matbaacılık, Ankara
- İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyumu**
Bildiriler Kitabı
3-15 Nisan 1999
Eskişehir T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları
No: 1172, İletişim Fakültesi Yayınları: No: 35
- İletişim ve Toplum Sorunları**
1983
Unesco/Türk Sosyal Bilimler Derneği,
01 GAÇ Matbaası

- İREZ, S.**
1978
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi
Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- JACGUIN, G.**
1965
Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri
(Çev. Mehmet Toprak)
Yükselen Matbaası, İstanbul
- JERSILD, Arthur**
1974
Çocuk Psikolojisi (Çev. Gülseren Günce)
Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Yayımları, Ankara
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem**
1993
Başarı Ailede Başlar
Ya-Pa yayımları, İstanbul
- KIRAY, Mübeccel**
1989
Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme
Bağlam Yayınları, İstanbul
1998
Değişen Toplum Yapısı
Bağlam Yayınları, İstanbul
- KORKMAZ, Alemdar**
1983
Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar,
Ankara: Ankara Yay.
- KOZACIOĞLU, Gülsen**
1995
Bireyden Topluma Ruh Sağlığı
Alfa Basım Dağıtım, İstanbul
- KÖKNEL, Ö.**
1982
“Çocukta Uyumsuzluk” Aile ve Çocuk
Ak Yayınları, İstanbul
- LİPSET, S.M**
1961
Siyasi İnsan (Çev: M:Tuncay)
Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara
- MARSHALL, Gordon**
1999
Sosyoloji Sözlüğü,
Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- METE, Mehmet**
1999
Televizyon Yayınlarının Türk Toplumunu
Üzerindeki Etkisi,
Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

OĞUZKAN, F.
1981

Öğretmenliğin Üç Yönü
Kadıoğlu Matbaası, Ankara

ONUR, Bekir
1986

Gelişim Psikolojisi
İmge Yayınları, Ankara

1994

Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu
23-24 Nisan 1994 Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

OZANKAYA, Özer
1999

Toplumbilim
İstanbul: Cem Yayınevi

1976

Toplumbilimine Giriş,
Ankara: SBF Yay.

1994

Toplumbilim, 8. Basım
İstanbul: Cem Yayınevi

ÖZBAY, Ferhunde
2002

Türkiye’de Nüfus Hareketleri, Devlet
Politikaları ve Demografik Yapı
Hacettepe Ün. Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara

ÖZKALP, Enver
1989

Sosyolojiye Giriş,
Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi

1994

Sosyoloji, Anadolu Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi
Önlisans Programı, Sos.B. 113

POSTER, Mark
1989

Eleştirel Aile Kuramı
Çev: Hüseyin Tapınç
Ayrıntı Yayınları

SONGAR, A.
1981

Temel Psikiyatri
Minnetoğlu Yayınları, İstanbul

STUBERR-J. Bradley
1998

Çocukları Kötülüklerden Korumak
(Çev. Yonca Karakılıç)
Beyaz Yayınları

ŞEMİN, Refia
1975
1973

Okulda Başarısızlık.Sosyo Kültürel Açıdan
Şanssız Çocuklar,İ.Ü Edebiyat Fakültesi
Eğitim Ve Öğretim Problemlerimiz.Tarihimiz
Boyunca Eğitim Ve Öğretime Bir Bakış

TAN, Mine
1981

Toplumbilimine Giriş, Temel Kavramlar,
Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay.

1993

“Çocukluk, Dün ve Bugün”
Toplumsal Tarihte Çocuk Sempoiumu
Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

TEZCAN, Mahmut
1991

Sosyolojiye Giriş Temel Kavramlar,
Ankara: Bilgi Basım Merkezi

1981

Eğitim Sosyolojisine Giriş
Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara

TOLAN, Barlas
1991

Sosyal Psikoloji
Adım Yayıncılık, Ankara

1983

Toplum Bilimlerine Giriş
Adım Yayıncılık,Ankara

TUĞRUL, Belma
1993

“Okulöncesi Dönemde Etkin Öğretmen Modeli”
9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi
Yaygınlaştırma Semineri,
9. Ya-Pa Yayınları, İstanbul

TUNCER, Baran
1998

Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı
Türkiye Çevre Vakfı Yayınları,Ankara

ULUĞTEKİN, Sevda
1990

Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma,
Ankara

III. Aile Şurası Bildirileri
25-27 Mayıs 1998

T.C. Devlet Bakanlığı Aile Araştırma Kurulu Bşk.

ÜLGEN, Gülten
1983

Çocuk Gelişimi
Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,
3. Baskı, İstanbul

ÜLKÜER, Nurper
1993

“Herkes İçin Eğitim Hedefleri
ve Erken Çocukluk ve Okul Evreleri”
9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi
Yaygınlaştırma Semineri,
9. Ya-Pa Yayınları, İstanbul

VARIŞ, F.
1967

Ergenin Gelişimi
Özgü Yayınevi, İstanbul

1968

Ergenin Gelişimine Etki Yapan
Kültürel Faktörler
Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Basımevi, Ankara

WEBER, M.
1995

Toplumsal Ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı
(Çev: Özer Ozankaya), İmge Yayınları, Ankara

WORSLEY, P
1998

Yeni Sosyolojiye Giriş
Gündoğar Yayınları, İstanbul

YAVUZER, Haluk
1972

Çocuklarda Psiko-Sosyal Gelişimin Ölçülmesi
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Basımevi, İstanbul

1981

Psiko-Sosyal Açından Çocuk Suçluluğu
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Basımevi, İstanbul

1997

Ana-Baba ve Çocuk
Remzi Kitapevi, 7. Baskı, İstanbul

1999

Çocuk Psikolojisi
Remzi Kitapevi, 19. Basım, İstanbul

1996

Çocuk ve Suç
Ankara: Remzi Kitapevi

YORUKAN, Turhan
1956

Çocuk Sosyalleşmesi,
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası

YÖRÜKOĞLU, Atalay
1997

Değişen Toplumda Aile ve Çocuk
Özgür Yayınları, İstanbul

1998

Ruh Sağlığı ve Çocuk Yetiştirme
Sanatı ve Kişilik Gelişimi
Özgür Yayınları, İstanbul

YÜTER, Ahmet
1999

Çocuk Yetiştirmede Altın Kurallar
Türdev Basım, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

1980 Ankara doğumluyum. İlköğretimimi Mimar Kemal İlköğretim okulunda tamamladım. Cumhuriyet Lisesiyle devam eden öğrenim sürecim 1998 yılında Özel Alp Lisesinden mezuniyetimle sonuçlanmıştır. 2000 yılında Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde eğitimime devam ettim. 2004 yılında Sosyoloji bölümünden mezun oldum. 2005 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümünde Yüksek lisansa başladım. 2004 yılından itibaren özel bir şirkette genel müdür yardımcısı olarak çalışmaktayım.

Seda GÜLER